

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ, ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗ
ΜΕΣΟΓΕΙΟ»**

Διπλωματική Εργασία

Θέμα: «Οικονομικές Σχέσεις Ρωσίας-Τουρκίας: Συνεργασία και ανταγωνισμός»

Αικατερίνη Αγιασμένου (Α.Μ.:433/2015001)

Επιβλέπουσα :Επίκουρη Καθηγήτρια Παναγιώτα Μανώλη

ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:

Επίκουρος Καθηγητής: Σωτήρης Ντάλης

Αναπληρωτής Καθηγητής: Χαράλαμπος Τσαρδανίδης

Ρόδος, Δεκέμβριος 2016

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναμαι να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που η εργασία μου αποδειχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, σύμφωνα με τον Κανονισμό του Ιδρύματος.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τις οικονομικές σχέσεις της Ρωσίας με την Τουρκία όπως αυτές διαμορφώθηκαν μετά την άνοδο του Vladimir Putin και του Recep Tayyip Erdoğan στην ηγεσία των δύο χωρών. Μέσω της θεωρίας της αλληλεξάρτησης επιδιώκεται να καταδειχτεί ο βαθμός αλληλεξάρτησης των δυνάμεων και να διερευνηθεί κατά πόσο η οικονομική αλληλεξάρτηση μειώνει τις εντάσεις. Η σχέση της Ρωσίας με την Τουρκία πράγματι χαρακτηρίζεται από συνεργασία και ανταγωνισμό λόγω της πολύπλοκης φύσης της αλληλεξάρτησης τους και παράγοντες ασφάλειας εξηγούν αυτή την κατάσταση. Ωστόσο, παρά τις εντάσεις τα δύο κράτη κατάφεραν να συνεργαστούν οικονομικά σε τομείς όπως το εμπόριο, οι επενδύσεις, ο τουρισμός και η ενέργεια.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	5
1. Ιστορική ανασκόπηση των Ρωσο-τουρκικών σχέσεων.....	8
2. Η θεωρία της αλληλεξάρτησης ως πλαίσιο ερμηνείας των Ρωσο- τουρκικών σχέσεων	13
2.1 Η έννοια της «Αλληλεξάρτησης»	14
2.2 Χαρακτηριστικά πολύπλοκης αλληλεξάρτησης	17
3 Διμερείς πολιτικές σχέσεις	19
3.1 Η πρώτη μεταψυχροπολεμική περίοδος (1990-1999).....	19
3.2 Η περίοδος διακυβέρνησης Πούτιν – Ερντογάν	21
4. Οι οικονομίες των δύο χωρών στις αρχές του 21 ^{ου} αιώνα.....	26
4.1 Η οικονομία της Ρωσίας την περίοδο του Πούτιν.....	26
4.2 Η οικονομία της Τουρκίας	29
4.3 Ρωσία και Τουρκία στην παγκόσμια οικονομία.....	33
5. Τομείς οικονομικής συνεργασίας	35
5.1 Εμπορικές Σχέσεις.....	35
5.2 Επενδύσεις	41
5.3 Τουρισμός	51
5.4 Ενέργεια	58
Συμπεράσματα	71
Βιβλιογραφία	79
Παραρτήματα.....	86

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία αφιερώνεται στην οικογένεια μου και στους φίλους μου που χωρίς αυτούς δεν θα τα είχα καταφέρει! Επίσης, θα ήθελα να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην επιβλέπουσα μου και επίκουρη καθηγήτρια κα. Παναγιώτα Μανώλη για την υπομονή και την πολύτιμη βοήθεια της.

*«Από όλα όσα διαθέτουμε, η παιδεία είναι το μόνο αθάνατο και θεϊκό»
(Πλάτωνας)*

Εισαγωγή

Ιστορικά υπήρξαν πολλοί πόλεμοι μεταξύ της Ρωσικής και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μέχρι το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι χώρες βρέθηκαν σε διαφορετικές συμμαχίες, με την Τουρκία να εντάσσεται στις ευρωατλαντικές δομές και την Ρωσία μέσω της Σοβιετικής Ένωσης να ηγείται του ανατολικού «μπλοκ» ως μία εκ των δύο υπερδυνάμεων.

Μετά την κατάρρευση του Ψυχρού Πολέμου οι διμερείς σχέσεις Ρωσίας¹ - Τουρκίας² πήραν μία νέα τροπή. Οι δύο χώρες ναι μεν ήταν αντίπαλοι στην νέα αναδυομένη γεωπολιτική της Ευρασίας αλλά συνεργάστηκαν σε ένα μεγάλο βαθμό στον οικονομικό τομέα καθώς χρειαζόνταν η μία την άλλη. Η νέα στάση των τουρκικών φορέων χάραξης πολιτικής είχε θετικό αντίκτυπο στην εξωτερική πολιτική δίνοντας έτσι τη δυνατότητα για βελτίωση των σχέσεων με τη Ρωσία και σταθερά βήματα συνεργασίας με σκοπό την επίλυση περιφερειακών ζητημάτων.

Τόσο η Ρωσία όσο και η Τουρκία ήρθαν αντιμέτωπες με μεγάλες οικονομικές κρίσεις. Η στροφή της Ρωσίας προς νέες δανειακές συμφωνίες με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο συνέπεσαν χρονικά με ταμειακές δυσκολίες που αντιμετώπισε η Τουρκία, αντιξοότητες που γρήγορα οδήγησαν και την ίδια στη «μέγγενη» του ΔΝΤ. Σε αντίθεση με άλλες δανειακές συμβάσεις που επέβαλε το ΔΝΤ κατά το παρελθόν, η Μόσχα και η Άγκυρα ακολούθησαν διαφορετικό μοντέλο συνεργασίας με το ΔΝΤ. Οι οικονομικοί βίοι απεξάρτησης από τα δυτικά κεφάλαια δίνουν την εντύπωση σε ένα μελετητή ότι είναι παράλληλοι, αν ο ίδιος αναλογιστεί ότι με την άνοδο του Recep Tayyip Erdoğan η Τουρκία υιοθέτησε παρόμοια οικονομική στρατηγική με τη σύναψη σταθεροποιητικού προγράμματος και τη μετέπειτα διακοπή της συμφωνίας με το ΔΝΤ, όπως έπραξε η Ρωσία στο παρελθόν.

Η σχέση της Ρωσίας με την Τουρκία μπορούμε πράγματι να ισχυριστούμε ότι χαρακτηρίζεται από συνεργασία και ανταγωνισμό λόγω της πολύπλοκης φύσης

---

¹Βλ. Χάρτη 1 στα παραρτήματα

²Βλ. Χάρτη 2 στα παραρτήματα

της αλληλεξάρτησης τους. Δύο είναι οι παράγοντες οι οποίοι εξηγούν αυτή την συνεργασία και τον ανταγωνισμό. Ο πρώτος αφορά την οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ των δύο πλευρών με ιδιαίτερη βάση στον ενεργειακό τομέα, ενώ ο δεύτερος στην σύγκλιση συμφερόντων μεταξύ Μόσχας και Άγκυρας στην Ευρασία. Ωστόσο, πέρα από την συνεργασία συχνά οι δύο χώρες έχουν βρεθεί σε αντιπαλότητα, πιο πρόσφατα με την κατάρριψη του ρωσικού στρατιωτικού αεροσκάφους εξαιτίας της καιροσκοπικής πολιτικής της Άγκυρας στην περιοχή και λόγω των έντονων γεωπολιτικών αντιθέσεων που σχετίζονται άμεσα με τις επιδιώξεις τους στον πόλεμο της Συρίας. Επομένως, το κλίμα στις πολιτικές σχέσεις είναι αναμενόμενο να επηρεάζει την πορεία των διμερών οικονομικών σχέσεων.

Η παρούσα διπλωματική εργασία εστιάζει στις οικονομικές σχέσεις της Ρωσίας με την Τουρκία όπως αυτές διαμορφώθηκαν μετά την άνοδο του Vladimir Putin και του Recep Tayyip Erdoğan στην ηγεσία των δύο χωρών. Σκοπός της εργασίας είναι να δείξει τον βαθμό αλληλεξάρτησης των δύο σημαντικών περιφερειακών δυνάμεων και να διερευνήσει κατά πόσο η οικονομική αλληλεξάρτηση οδηγεί στη μείωση των εντάσεων-αντιπαραθέσεων.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία σύντομη ιστορική αναδρομή στις σχέσεις που είχαν οι δύο χώρες επί Οθωμανικής και Ρωσικής αυτοκρατορίας, μετά τη λήξη του Α΄ και του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου καθώς και μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Ακολουθεί το θεωρητικό μέρος στο οποίο επιχειρούμε να αποδώσουμε τον ορισμό της έννοιας της αλληλεξάρτησης ως μοντέλο προσέγγισης και ερμηνείας των Ρωσο-τουρκικών σχέσεων. Το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας επικεντρώνεται στην περίοδο διακυβέρνησης Putin και Erdoğan προκειμένου να παρουσιάσουμε το πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν οι οικονομικές σχέσεις των δύο χωρών. Επιχειρείται αρχικά μία σύντομη αναφορά στην μεταψυχροπολεμική περίοδο με σκοπό να κατανοήσουμε τι οδήγησε στην άνοδο των δύο σημερινών ηγετών στην εξουσία. Παράλληλα εξετάζουμε το πως διαμορφώθηκαν οι σχέσεις των δύο χωρών υπό την ηγεσία Putin και Erdoğan μέσα από μία σειρά συναντήσεων και σύναψης συμφωνιών. Στη συνέχεια δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις οικονομίες των δύο χωρών στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα στο πως αυτές

ανταπεξήλθαν στις μεγάλες οικονομικές κρίσεις με την συμβολή των ηγετών τους δίνοντας κάποια στοιχεία της οικονομίας τους την περίοδο 2000 - 2015. Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο γίνεται αντιληπτό ότι η φιλελευθεροποίηση των οικονομιών των δύο χωρών έχει διαμορφώσει τις σχέσεις Ρωσίας - Τουρκίας με την οικονομική αλληλεξάρτηση να αποτελεί την κινητήρια δύναμη αυτής της σχέσης. Γίνεται, έτσι λόγος για τους τέσσερις πυλώνες της διμερούς οικονομικής σχέσης, το εμπόριο, τις επενδύσεις, τον τουρισμό και την ενέργεια.

1. Ιστορική ανασκόπηση των Ρωσο-τουρκικών σχέσεων

Ιστορικά υπήρξαν πολλοί πόλεμοι και διακυμάνσεις στις σχέσεις μεταξύ Ρωσικής και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με την συνθήκη του Carlowitz (1699)³ η Οθωμανική Αυτοκρατορία συρρικνώθηκε. Ακολούθησαν δεκαετίες πολέμου μεταξύ των δύο χωρών και οι συγκρούσεις αυτές συνεχίστηκαν με την άνοδο της Μεγάλης Αικατερίνης στο ρωσικό θρόνο (1769)⁴. Η συνθήκη του Kucuk Kaynarca(1774)⁵ που υπεγράφη μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν ισάξια με την συνθήκη του Carlowitz⁶ για την εξέλιξη των Ρωσο-τουρκικών σχέσεων. Οι όροι της συνθήκης απέδωσαν στη Ρωσία εδαφικά, εμπορικά και θρησκευτικά οφέλη και, έτσι, η Ρωσία έγινε κυρίαρχη δύναμη των Στενών της Μαύρης Θάλασσας.

Εννέα χρόνια μετά την συνθήκη του Kucuk Kaynarca υπογράφηκε μεταξύ των δύο χωρών η συνθήκη την Κωνσταντινούπολης, με την οποία και παραχωρήθηκε στη Ρωσία η χερσόνησος της Κριμαίας, του Ταμάν και η γειτονική περιοχή του Κουμπάν. Καταστροφικές ήττες διαδέχονταν η μία την άλλη για ένα τέταρτο του αιώνα μέχρι την υπογραφή της συνθήκης του Ιασίου (1792), όπου και αποκαταστήθηκε η ειρήνη. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία για πρώτη φορά μέσα στους αιώνες έχασε ολόκληρη τη Βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας και τη θέση της στην Ευρώπη. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε ορόσημο για τη φθίνουσα πορεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι, τη σκυτάλη παρέλαβε η Ρωσία και αναδείχτηκε σε μεγάλη δύναμη αυτής της περιοχής του κόσμου.⁷

Τον 19^ο αι. οι σχέσεις έγιναν πιο περίπλοκες μέσα από τους πολέμους και τις συμφωνίες. Επί Παύλου Α΄ (1796 – 1801) και Αλέξανδρου Α΄ (1801 - 1825) η Ρωσία συμμετείχε στους ναπολεόντειους πολέμους (1803 – 1815) στο πλευρό των Βρετανών και των Πρώσων, βγαίνοντας μεν νικήτρια αλλά με τεράστιο

---

³Πηγή: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Carlowitz> [Ανακτήθηκε 19 Νοεμβρίου 2016]

⁴Σταυριανός, Λ. Σ., «Τα Βαλκάνια μετά το 1453», (Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2006): 361

⁵Με την συνθήκη αυτή η Ρωσία κέρδισε την διέλευση των εμπορικών της πλοίων από τα Στενά

⁶Ibid: 385, 395

ανθρώπινο και οικονομικό κόστος.⁸ Σε ένα υπόμνημα που κυκλοφόρησε στη σύνοδο της Βιέννης (1815), η Ρωσία ξεκαθάρισε ότι δεν ήταν στις προθέσεις της να σταματήσει την πορεία της στο Δνεϊστερο, ειδικά μετά τις εκθαμβωτικές εδαφικές κατακτήσεις της Μεγάλης Αικατερίνης⁹. Η Ρωσία δεν έπαψε στιγμή να αγωνίζεται με σκοπό την διάσπαση του σουλτάνου, «φλέρταρε» την Κωνσταντινούπολη, έδρα της ορθοδοξίας και είχε έντονη επιθυμία για τον έλεγχο διάπλου των Στενών από τη Μαύρη Θάλασσα προς το Αιγαίο πέλαγος και γενικότερα τη Μεσόγειο.¹⁰ Οι επιδιώξεις αυτές της Ρωσίας προκάλεσαν ανησυχία στις ευρωπαϊκές δυνάμεις και συγκεκριμένα, η Βρετανία ήθελε τη διατήρηση του Σουλτάνου ως αντιστάθμισμα σε μια πιθανή ρωσική προέλαση στη Μεσόγειο.¹¹

Αναπάντεχο γεγονός στις σχέσεις Ρωσικής και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η απόφαση του τσάρου Νικόλαου Α΄ να βοηθήσει τον Σουλτάνο ενάντια στον Ιμπραήμ¹². Ο τσάρος προτίμησε τη διατήρηση μιας αδύναμης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας παρά τη δημιουργία ανεξάρτητων Βαλκανικών εθνικών κρατών. Η νέα αυτή φιλία της Ρωσίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία εκφράστηκε με τη συνθήκη Hunkar Iskelesi (1833)¹³. Με την συνθήκη αυτή οι Οθωμανοί υπόσχονταν ότι θα έκλειναν τα Στενά των Δαρδανελίων για πολεμικά πλοία όλων των κρατών όταν το ζητούσε η Ρωσία. Έτσι, ο Νικόλαος Α΄ είχε τη δυνατότητα να ασκεί επιθετική πολιτική στη Μεσόγειο και να αποσύρεται με ασφάλεια στη Μαύρη Θάλασσα.¹⁴ Η συνθήκη αυτή όμως γρήγορα αναθεωρήθηκε με την συνθήκη περί Στενών (1841), η οποία όριζε ότι

---

⁸Καραγιάννης, Μ., «Η Ρωσία σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010):20

⁹Σταυριανός, Λ. Σ., «Τα Βαλκάνια μετά το 1453», (Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2006): 447

¹⁰Richards, D., «Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης 1789 - 2000», (Αθήνα, Δ. Ν. Παπαδήμα, 2010): 265

¹¹Τσιρπανλής, Ζ. Ν., «Η Ευρώπη και ο κόσμος 1814-1914: τα πολιτικά, διπλωματικά, κοινωνικά πλαίσια και οι διεθνείς σχέσεις», (Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1993): 64

¹²Στρατηγός στρατού της Αιγύπτου

¹³Πηγή: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Hunkar-Iskelesi> [Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2016]

¹⁴Richards, D., «Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης 1789-2000», (Αθήνα, Δ. Ν. Παπαδήμα, 2010): 273

τα στενά σε καιρό ειρήνης θα παρέμειναν κλειστά για τα πολεμικά πλοία όλων των Μεγάλων Δυνάμεων.¹⁵

Το 1854-1856 ακολούθησε ο Κριμαϊκός Πόλεμος, κύρια αιτία του οποίου ήταν ο φόβος των Δυτικών δυνάμεων (Γαλλίας, Αγγλίας) για τις προθέσεις της Ρωσίας έναντι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ύστερα και από την πολιτική φιλίας του Νικόλαου Α΄. Ο πόλεμος έληξε με την υπογραφή της συνθήκης του Παρισιού (1856) δημιουργώντας ένα σοβαρό διπλωματικό πλήγμα για τη Ρωσία.¹⁶ Η συνθήκη αυτή καθόριζε την απόλυτη ουδετερότητα στον Εύξεινο Πόντο.¹⁷ Είκοσι ένα χρόνια αργότερα, ο Ρωσο-τουρκικός πόλεμος (1877-1878)¹⁸ ήταν η τελευταία παράσταση δύναμης της τσαρικής Ρωσίας. Για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, τον «Μεγάλο Ασθενή της Ευρώπης»¹⁹ αποδεικνύει ότι η διάλυση της ήταν πλέον ζήτημα χρόνου.

Η Ρωσο-τουρκική αντιπαλότητα παρέμεινε και μετά την πτώση της Ρωσικής²⁰ (1917) και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1923), ωστόσο οι σχέσεις άρχισαν να γίνονται πιο φιλικές μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο σοβιετικός ηγέτης Vladimir Lenin²¹ και ο Mustafa Kemal Ataturk²² ένωσαν τις δυνάμεις του εναντίον του δυτικού ιμπεριαλισμού. Μάλιστα οι δύο πλευρές υπέγραψαν «συνθήκη φιλίας και ουδετερότητας», το 1925. Στο σημείο αυτό αξίζει να

---

¹⁵Σταυριανός, Λ. Σ., «Τα Βαλκάνια μετά το 1453», (Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2006): 610 και Richards, D., «Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης 1789-2000», (Αθήνα, Δ. Ν. Παπαδήμα, 2010): 274

¹⁶Καραγιάννης, Μ., «Η Ρωσία σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010):20

¹⁷King, C., «The Black Sea: a history», (Oxford University Press, 2004): 192

¹⁸Πηγή: <https://www.britannica.com/topic/Russo-Turkish-wars> [Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2016]

¹⁹Ο τσάρος Νικόλαος Α΄ είχε χρησιμοποιήσει αυτή την έκφραση αναφερόμενος στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήδη από 1833, σε διαπραγματεύσεις του με τον Metternich

²⁰Χρήστου, Θ., «Το κρίσιμο σημείο του πολέμου», στο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος: οι αιτίες, η φρίκη, ο μεσοπόλεμος (Τεγόπουλος Α.Ε., Ε Ιστορικά): 82-83

²¹Πηγή: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/lenin_vladimir.shtml [Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2016]

²²Πηγή: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/ataturk_kemal.shtml [Ανακτήθηκε 20 Νοεμβρίου 2016]

αναφερθεί ότι το ζήτημα των Στενών υπήρξε σημείο έντονης τριβής μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας. Επομένως, σημαντικό γεγονός στην εξέλιξη των Στενών αποτελεί η σύμβαση του Monteux (1936), η οποία ευνοεί την Τουρκία ως το μοναδικό παράκτιο προς τα Στενά κράτος, της αναγνωρίζει πλήρη κυριαρχία σε αυτά και η εφαρμογή της έγκειται σχεδόν εξ' ολοκλήρου στην ίδια.²³

Η Τουρκία κατάφερε να μείνει ουδέτερη την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αλλά η νικήτρια Σοβιετική Ένωση αναβίωσε την μακροχρόνια επιθυμία για τον Έλεγχο των Στενών επαληθεύοντας τον φόβο της Τουρκίας.²⁴ Μέσα στα επόμενα χρόνια και μετά τον θάνατο του Stalin οι σχέσεις των δύο χωρών βελτιώθηκαν κάπως, ακολούθησε μια σειρά από διπλωματικές επισκέψεις και υπογράφηκαν συμφωνίες συνεργασίας. Ο διάδοχος του Lenin, Josef Stalin απαίτησε κοινό σοβιετικό-τουρκικό έλεγχο των στενών, η Τουρκία αντιστάθηκε και η «*συνθήκη φιλίας και ουδετερότητας*» καταργήθηκε από τη Σοβιετική Ένωση το 1945. Η Τουρκία δέχτηκε τη βοήθεια των ΗΠΑ και εντάχθηκε στο NATO το 1951²⁵. Δεκατρία χρόνια όμως αργότερα αυτή η στροφή της Τουρκίας προς τις ΗΠΑ παρατηρούμε ότι αντιστρέφεται. Μετά την αμερικανική αποτροπή της τουρκικής εισβολής το 1964 οι σχέσεις Τουρκίας-Σοβιετικής Ένωσης βελτιώθηκαν²⁶ με την σύναψη εμπορικών συμφωνιών για την εκβιομηχάνιση της εσωτερικής της αγοράς.²⁷ Το 1979 οι οικονομικές σχέσεις κορυφώθηκαν με την συμφωνία για την κατασκευή ενός θερμικού σταθμού πυρηνικής ενέργειας. Οι σχέσεις Τουρκίας και Σοβιετικής Ένωσης την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και συγκεκριμένα από το 1985-1991 αποτελούσαν μία χρυσή περίοδο.

---

²³Τσάλας, Γ., Κλαδή – Ευσταθοπούλου, Μ., «Το διεθνές καθεστώς των θαλασσών και των ωκεανών: διεθνής πολιτική, διεθνές δίκαιο και διεθνής οργάνωση», (Δεκέμβριος, 2009, Σιδέρης): 342-344

²⁴Mankoff, J., «Why Russia and Turkey Fight: a history of antagonism», (Foreign Affairs ,24 February, 2016)

²⁵King, C., «The Black Sea: a history», (Oxford University Press, 2004): 230

²⁶Σακκάς, Ι., «Η Ελλάδα, το Κυπριακό και ο Αραβικός κόσμος 1947-1974: Διπλωματία και στρατηγική στη Μεσόγειο την εποχή του Ψυχρού Πολέμου», (Αθήνα, 2012, Πατάκη): 160-161

²⁷Η συνεργασία των δύο χωρών έφτασε στο αποκορύφωμα το 1967, όταν η Μόσχα συμφώνησε να χτίσει μια σειρά βιομηχανικών μονάδων στην Τουρκία μεταξύ των οποίων ένα χυτήριο αλουμινίου, μια χαλυβουργία και ένα διωλιστήριο πετρελαίου

Η ιστορία συνεπώς μας αποδεικνύει περίτρανα ότι οι σχέσεις των δύο περιφερειακών δυνάμεων βρίσκονται συχνά σε συνεχή ανταγωνισμό και αντιπαλότητα

2. Η θεωρία της αλληλεξάρτησης ως πλαίσιο ερμηνείας των Ρωσο-τουρκικών σχέσεων

Οι σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας διαμορφώνονται από έναν συνδυασμό παραγόντων συνεργασίας και ανταγωνισμού. Οι δύο αυτές χώρες ανέπτυξαν μία πολύπλοκη αλληλεξάρτηση. Ιστορικά ήταν αντίπαλοι και μέχρι και σήμερα τα συμφέροντα τους δείχνουν να συγκρούονται στον Καύκασο, στην Κεντρική Ασία και στη Μέση Ανατολή.²⁸ Παρά το γεγονός ότι έχουν διαφορετικές απόψεις σε ζητήματα όπως η Συρία, επιδίωξαν ιδιαίτερα τις δύο τελευταίες δεκαετίες μια οικονομική συνεργασία στους τομείς του εμπορίου, των επενδύσεων, του τουρισμού και της ενέργειας. Το ισχυρότερο σημείο της συνεργασίας τους ήταν η αύξηση των εμπορικών σχέσεων ενώ του ανταγωνισμού τους, η αντίληψη τους για τον γεωπολιτικό τους ρόλο καθώς και άλλα ζητήματα όπως είναι η ενέργεια.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τις Ρωσο-τουρκικές σχέσεις στο σημερινό κόσμο θα χρησιμοποιήσουμε τη θεωρία της αλληλεξάρτησης. Κατά καιρούς τα κράτη επιδίωκαν να αυξήσουν την ισχύ τους μέσω της στρατιωτικής τους δύναμης, της επέκτασης των εδαφών τους συν της άλλης και με άλλα μέσα, ωστόσο στο σύγχρονο κόσμο κάτι τέτοιο δεν υφίσταται. Οι χώρες που διαθέτουν οικονομική ανάπτυξη, ανεπτυγμένη βιομηχανία και τη δυνατότητα να κάνουν εξαγωγές καθιστούν πιο εύκολη την απόκτηση της ευημερίας και έχουν τη δυνατότητα να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις καθώς τα μέσα αυτά είναι λιγότερο δαπανηρά. Για αρκετό χρονικό διάστημα χώρες όπως η πρώην Σοβιετική Ένωση ακολουθούσαν την παραδοσιακή προσέγγιση²⁹, εστιάζοντας στην εθνική ασφάλεια και επιβαρύνοντας τον προϋπολογισμό με μεγάλες αμυντικές δαπάνες.³⁰

---

²⁸Bechev, D., «Russia and Turkey, What does their partnership mean for the EU? », European policy center, (Policy brief 13 February, 2015) http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_5304_russia_and_turkey.pdf [Ανακτήθηκε 15 Νοεμβρίου 2016]

²⁹Στην παραδοσιακή προσέγγιση κυριαρχεί η πολιτική και η στρατιωτική θεματική ατζέντα

³⁰Jackson, R., Sorensen, G., «Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Συζήτηση», (Αθήνα, Gutenberg, 2006): 173

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν σήμανε μόνο την μετατροπή του διπολικού συστήματος σε μονοπολικό αλλά έκανε και την παραδοσιακή προσέγγιση³¹ απόκτησης ισχύος λιγότερο επιτακτική και συνεπώς λιγότερο ελκυστική.³²Επομένως, το εμπόριο και η επιλογή του «κράτους - εμπόρου» απέκτησε ολοένα και μεγαλύτερη σημασία. Σύμφωνα με τον Richard Rosecrance ο πόλεμος διεξάγεται πλέον ανάμεσα στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες επειδή στα πιο χαμηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης η γη συνεχίζει να αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο παραγωγής ενώ η αλληλεξάρτηση και ο ανταγωνισμός είναι πιο αδύναμοι.³³

2.1 Η έννοια της «Αλληλεξάρτησης»

Ο φιλελευθερισμός της αλληλεξάρτησης αποτελεί σημαντικό παρακλάδι του νεοφιλελευθερισμού. Σημαντικοί εκπρόσωποι του φιλελευθερισμού της αλληλεξάρτησης είναι ο Joseph Nye και ο Robert Keohane. Οι νεοφιλελεύθεροι συμφωνούν με τις φιλελεύθερες ιδέες αλλά αρνούνται τον ιδεαλισμό. Δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη διατύπωση των θεωριών και την εφαρμογή νέων μεθόδων.³⁴

Στο έργο τους «*Power and interdependence*» (1977) οι Joseph Nye και Robert Keohane αναφέρουν ότι βιώνουμε μία εποχή αλληλεξάρτησης³⁵. Η φράση αυτή αν και αόριστη εκφράζει μια ευρέως διαδεδομένη αίσθηση ότι η

---

³¹Η έννοια της ασφάλειας διευρύνθηκε με νέες έννοιες όπως την περιβαλλοντική, την ενεργειακή και την κοινωνική ασφάλεια.

³²Φάκιολας, Ε., Τζιφάκης, Ν., «Πολιτειακή Ασφάλεια: Μια διαφορετική εννοιολογική θεώρηση της Εθνικής και της Ανθρώπινης Ασφάλειας, Προς την παγκοσμιοποίηση ή προς την κυριαρχία των περιφερειακών συνεργασιών» (Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 2008): 4 στο «Διεθνής Πολιτική Οικονομία: θεωρία, δομή και προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης», Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων (Αθήνα, Παπαζήσης, 2012)

³³Jackson, R., Sorensen, G., «Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Συζήτηση», (Αθήνα, Gutenberg, 2006): 173-174

³⁴Jackson, R., Sorensen, G., «Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Συζήτηση», (Αθήνα, Gutenberg, 2006): 84

³⁵Cohn, T. H., «Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Θεωρία και πράξη», (Αθήνα, Gutenberg, 2009): 143

αλληλεξάρτηση μεταμορφώνει την παγκόσμια πολιτική³⁶. Η αλληλεξάρτηση αποτελεί έναν ιδεατό τύπο και όχι την περιγραφή μιας πραγματικής κατάστασης του κόσμου. Παρόλα αυτά ανταποκρίνεται στο Διεθνές σύστημα σε μεγαλύτερο βαθμό από την ρεαλιστική θεώρηση, η οποία μένει σταθερή στην ανάλυση των διακρατικών σχέσεων γύρω από τις έννοιες της ισχύος και της ασφάλειας.³⁷

Στην καθομιλουμένη, η εξάρτηση ορίζεται ως ο καθορισμός ή σε σημαντικό βαθμό η επιρροή ενός κράτους από εξωτερικές δυνάμεις. *“Η «αλληλεξάρτηση» αποδίδει μία κατάσταση αμοιβαίας εξάρτησης.³⁸ Η αμοιβαία αυτή εξάρτηση της παγκόσμιας πολιτικής ορίζεται ως μια επίδραση στην οποία οι κρατικοί και μη κρατικοί δρώντες επηρεάζονται από γεγονότα που συμβαίνουν σε διάφορα μέρη του πλανήτη.”* Οι επιδράσεις αυτές τακτικά προκύπτουν από τις ροές του χρήματος, τις διεθνείς συναλλαγές, τους ανθρώπους, τα αγαθά και τα μηνύματα σε όλα τα διεθνή σύνορα.³⁹ Όσο αυξάνει το επίπεδο της αλληλεξάρτησης τόσο αυξάνει και το κόστος της διάλυσης αυτής της σχέσης για τα δύο μέρη.⁴⁰ Τα κράτη παραμένουν κυρίαρχα αλλά οι ενέργειες και η επίτευξη των στόχων είναι σε στενή συνάρτηση με την συμπεριφορά και τις ενέργειες των άλλων.

Η εκτεταμένη διαπλοκή των συμφερόντων των κρατών δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για συνεργασία. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου ενίσχυσε την

---

³⁶Keohane, R. O. and Nye, J. S., «Power and interdependence», Fourth Edition, (2012, 2001, 1997, Longman Classics in Political Science): 3

³⁷Κουλουμπής, Θ., «Διεθνείς Σχέσεις: Ισχύς και Δικαιοσύνη», (Αθήνα, Παπαζήση, 2008): 9-10, 32

³⁸Keohane, R. O. and Nye, J. S., «International interdependence and intergration» (1975) στο Greenstein, F. I. & Polsby, N. W., Handbook of Political Science, Reading, Mass: Addison Wesley, 363-377 στο Χατζηκωνσταντίνου, Κ. & Σαρηγιανίδης, Μ. & Μπαξεβάνης, Χ. «Θεωρητικές αφητηρίες στις Διεθνείς Σχέσεις», (Αθήνα – Θεσσαλονίκη, Σακκουλα) υποσημείωση 298, σελ 128

³⁹Keohane, R. O. and Nye, J. S., «Power and interdependence» Fourth Edition, (2012, 2001, 1997), Longman Classics in Political Science, σελ 7

⁴⁰Baldwin, D., «Power Analysis and World Politics: New Trends versus old Trendences», World Politics XXXI (1979) p. 177 στο Κώνστας, Δ., Αρβανιτόπουλος, Κ., «Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και μεταβολή», Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1997): 178, υποσημείωση 96

φιλελεύθερη άποψη.⁴¹ Η πολιτική - στρατιωτική θεματική ατζέντα που ήταν κυρίαρχη στην παραδοσιακή προσέγγιση, άρχισε να υποχωρεί και νέα ζητήματα, κοινωνικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά έχρηζαν άμεσης προσοχής και αντιμετώπισης. Η οικονομική αλληλεξάρτηση και το εκτεταμένο εμπόριο οδηγούν σε αλληλοκατανόηση και εκτενή επικοινωνία, δημιουργώντας κατάλληλες συνθήκες για διεθνή συνεργασία, καθώς υψώνουν τον πήχη του κόστους μιας ενδεχόμενης σύγκρουσης.⁴² Στα ζητήματα όπου τα μέρη είναι αλληλεξαρτώμενα, η συνεργασία είναι απαραίτητη καθώς δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν μονομερώς. Υπό την έννοια αυτή η αλληλεξάρτηση λειτουργεί ως μοχλός ειρηνικής συνύπαρξης.⁴³

Η θεωρία αυτή του Joseph Nye και Robert Keohane τονίζει τη μεγάλη σημασία των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των Διεθνών οργανισμών⁴⁴ και μάλιστα, θεωρείται ότι προέβλεψε και την παγκοσμιοποίηση. Στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο κόσμο η έννοια της «αλληλεξάρτησης» χρησιμοποιείται συχνά. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, πρόκειται για μία κατάσταση στην παγκόσμια πολιτική που όλοι οι φορείς συμπεριλαμβανομένων των κρατών και των μη κρατικών φορέων έχουν μία σχέση «εξάρτησης» ο ένας από τον άλλο. Στα πλαίσια, επομένως, αυτής της αμοιβαίας εξάρτησης η σχέση μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων χαρακτηρίζεται από *συνεργασία* και *ανταγωνισμό*.⁴⁵ Η αλληλεξάρτηση δεν σημαίνει μόνο ειρήνη και συνεργασία

---

⁴¹Jackson, R., Sorensen, G., «Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Συζήτηση», (Αθήνα, Gutenberg, 2006): 202

⁴²Προέδρου, Φ., «Η προσέγγιση ΕΕ-Ρωσίας στον ενεργειακό τομέα υπό το πρίσμα της αλληλεξάρτησης», διδακτορική διατριβή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Διεθνών Οικονομικών σχέσεων και ανάπτυξης, (Κομοτηνή 2009): 30 <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/23713#page/1/mode/2up> [Ανακτήθηκε 25 Νοεμβρίου]

⁴³Russet, B. & Oneal, J., «Triangulating peace: Democracy, interdependence and international organizations» (New York, W.W. Norton & Company, 2001): 277-278 στο Προέδρου, Φ., «Η προσέγγιση ΕΕ-Ρωσίας στον ενεργειακό τομέα υπό το πρίσμα της αλληλεξάρτησης», διδακτορική διατριβή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Διεθνών Οικονομικών σχέσεων και ανάπτυξης, (Κομοτηνή 2009): 30, υποσημείωση 99

⁴⁴Όπως είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)

⁴⁵Keohane, R. O. and Nye, J. S., «Power and interdependence» Fourth Edition, (2012, 2001, 1997, Longman Classics in Political Science): 8-9

μεταξύ των δρώντων αλλά και μια σχέση μεταξύ των φορέων που χαρακτηρίζεται από την συνεργασία, την εξάρτηση, την αλληλεπίδραση καθώς και την σύγκρουση. Σύμφωνα με τον Joseph Nye και Robert Keohane η αλληλεξάρτηση δεν ευνοεί τη χρήση βίας, αφού το κόστος μιας τέτοιας ενέργειας θα είναι πολύ υψηλό, δεν αποκλείει όμως και το ενδεχόμενο σύγκρουσης.⁴⁶

2.2 Χαρακτηριστικά πολύπλοκης αλληλεξάρτησης

Τρία είναι τα χαρακτηριστικά της πολύπλοκης αλληλεξάρτησης κατά τον Joseph Nye και Robert Keohane:

i) *Απουσία ιεράρχησης των θεμάτων.* Στον κόσμο της πολύπλοκης αλληλεξάρτησης δεν υπάρχει ιεράρχηση μεταξύ των θεμάτων αλλά οποιοδήποτε θέμα ενδέχεται να βρίσκεται στην κορυφή της διεθνούς ατζέντας. Η έλλειψη ιεράρχησης των θεμάτων σημαίνει ότι η στρατιωτική ασφάλεια δεν κυριαρχεί μόνιμα στην ημερήσια διάταξη. Τα θέματα που προκύπτουν εξετάζονται σε διάφορες κυβερνητικές υπηρεσίες (όχι μόνο εξωτερικά γραφεία) και σε διάφορα επίπεδα. Ανεπαρκής συντονισμός της πολιτικής για αυτά τα θέματα σημαίνει και σημαντικό κόστος. Διαφορετικά ζητήματα δημιουργούν και διαφορετικές συμμαχίες.

ii) *Μείωση υπεροχής της στρατιωτικής δύναμης.* Η ισχύς δε θεωρείται κατάλληλο μέσο για την επίτευξη στόχων όταν επικρατεί η πολύπλοκη αλληλεξάρτηση καθώς η χρήση στρατιωτικών δυνάμεων είναι αρκετά δαπανηρή και αβέβαιη. Σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο η στρατιωτική δύναμη δεν αποτελεί το κύριο εργαλείο για την επίλυση των διαφορών, ως διαπραγματευτικό όμως όπλο έχει μεγάλη σημασία.⁴⁷

iii) *Αυξανόμενη χρήση των πολλαπλών διαύλων αλληλεπίδρασης μεταξύ των κρατών.* Στην διεθνή πολιτική υπάρχουν πολλαπλοί δίαυλοι που συνδέουν τις κοινωνίες συμπεριλαμβανομένων άτυπων δεσμών μεταξύ των κυβερνητικών

---

⁴⁶Robert, J. and Sorensen, G., «Introduction to International Relations», (New York: Oxford University Press, 1999) : 114-115, 118

⁴⁷Ibid: 25

ελίτ καθώς και επίσημες συμφωνίες· άτυπες σχέσεις μεταξύ των κυβερνητικών ελίτ και διεθνικές οργανώσεις (πολυεθνικές τράπεζες ή συνεργασίες). Αυτοί οι δίαυλοι συνοψίζονται σε διακρατικές, διακυβερνητικές και διακρατικές σχέσεις.

3. Διμερείς πολιτικές σχέσεις

Σε αυτό το κεφάλαιο αναφέρουμε αρχικά τα γεγονότα της μεταψυχροπολεμικής περιόδου με στόχο να κατανοήσουμε πως φθάσαμε στην άνοδο του Vladimir Putin και του Recep Tayyip Erdoğan. Στη συνέχεια, εξετάζουμε τις σχέσεις των χωρών και πως αυτές διαμορφώθηκαν ύστερα από μια σειρά συναντήσεων και συμφωνιών.

3.1 Η πρώτη μεταψυχροπολεμική περίοδος (1990-1999)

Οι οικονομικές σχέσεις αποτέλεσαν καθοριστικό παράγοντα για την βελτίωση των πολιτικών σχέσεων των δύο χωρών στην πρώτη μεταψυχροπολεμική περίοδο(1990-1999). Σχέσεις οικονομικές που μπόρεσαν να αναπτυχθούν ακριβώς λόγω της λήξης του Ψυχρού Πολέμου.

Η Τουρκία παρά τις όποιες τριβές που είχε με την Ρωσία επεδίωξε να ενισχύσει τους δεσμούς της.⁴⁸ Τον Ιανουάριο του 1992, ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Hikmet Çetin επισκέφτηκε τη Μόσχα και σηματοδότησε μια νέα αρχή για τις Ρωσο-τουρκικές σχέσεις. Ο Υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας Andrei Kozyref ανταπέδωσε την επίσκεψη στην Άγκυρα έναν μήνα αργότερα. Οι βάσεις για εποικοδομητικές συζητήσεις έγιναν το Μάιο του ίδιου έτους με την υπογραφή της «*Συνθήκης Φιλίας και Συνεργασίας*» μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας.⁴⁹

Από τις αρχές της μεταψυχροπολεμικής περιόδου οι οικονομικές σχέσεις βελτίωσαν τις σχέσεις των δύο χωρών. Η αρχή έγινε με την ίδρυση του ΟΣΕΠ, τον Ιούνιο του 1992 με έδρα την Κωνσταντινούπολη⁵⁰. Πρόκειται για έναν

---

⁴⁸Τριανταφύλλου, Δ. και Φωτίου, Ε., «Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στην εποχή του ΑΚΡ», (Αθήνα, Παπαζήση, 2010): 200

⁴⁹Tanrisever, O., F., «Τουρκία και Ρωσία στην Ευρασία» στο «Ο ρόλος και η Θέση της Τουρκίας στον κόσμο: Σύγχρονη πραγματικότητα και μελλοντικές προκλήσεις», (Αθήνα, Σιδέρης, 2006): 163

⁵⁰Τα κράτη μέλη του Οργανισμού είναι τα παρακάτω: Αλβανία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Βουλγαρία, Γεωργία, Ελλάδα, Μολδαβία, Ουκρανία, Ρουμανία, Ρωσία, Σερβία και Τουρκία. Ο ΟΣΕΠ. απέκτησε διεθνή νομική προσωπικότητα την 1η Μαΐου 1999 και αποτελεί την πλέον ολοκληρωμένη και θεσμοποιημένη δομή περιφερειακής συνεργασίας στην περιοχή

περιφερειακό οργανισμό οικονομικής συνεργασίας που αποτελεί πρωτοβουλία του τούρκου προέδρου, Turgut Özal. Ο οργανισμός αυτός συνέβαλλε σημαντικά στην ενίσχυση της οικονομικής και εμπορικής συνεργασίας στην περιοχή του Ευξείνου Πόντου και στις οικονομικές σχέσεις μεταξύ Τουρκίας - Ρωσίας. Μέσω του ΟΣΕΠ, η Τουρκία ενίσχυσε περαιτέρω την επιρροή της στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας και η Ρωσία ως μέλος του οργανισμού επαναπροσδιόρισε το ρόλο και την επιρροή της σε μια περιοχή που ήταν πάντα παρούσα.⁵¹

Αξιοσημείωτο είναι ότι μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, 1992-1996, υπεγράφησαν δεκαπέντε συμφωνίες και πρωτόκολλα μεταξύ της Ρωσίας και της Τουρκίας για θέματα επιστημονικής, τεχνικής, στρατιωτικής, πολιτιστικής, εκπαιδευτικής και οικονομικής συνεργασίας.⁵²

Η πρώτη επίσημη επίσκεψη του ρώσου πρωθυπουργού Victor Chernomyrdin στην Τουρκία κατά τη μετασοβιετική περίοδο έγινε τον Δεκέμβριο του 1997. Με την επίσκεψη αυτή οι οικονομικές σχέσεις κορυφώθηκαν και στελέχη υψηλού επιπέδου άρχισαν να αναφέρονται στη σχέση τους ως «στρατηγική εταιρική σχέση». Έτσι, Άγκυρα και Μόσχα υπέγραψαν συμφωνία για το έργο Blue Stream⁵³, που θα μετέφερε Ρωσικό φυσικό αέριο στην Τουρκία δια μέσου της Μαύρης θάλασσας. Επίσης, οι δύο πλευρές συμφώνησαν να απέχουν από ενέργειες που θα μπορούσαν να βλάψουν τα οικονομικά συμφέροντα τους. Με συνέπεια η συμφωνία αυτή να παίξει καθοριστικό ρόλο και να αντιστραφεί η ατμόσφαιρα της αντιπαλότητας με επίκεντρο τον αγωγό Baku- Tbilisi- Ceyhan.⁵⁴

---

⁵¹Βερέμης, Θ., «Η Τουρκία σήμερα: Πολιτεία, Κοινωνία, Οικονομική Εξωτερική Πολιτική, Θρησκεία», (Αθήνα, Παπαζήσης, 1995): 445-516

⁵²Ozdal, H. & Ozertem, H. & Has, K. & Demirtepe, M., T., «Turkey-Russia Relations in the Post-Cold War Era: Current Dynamics, Future Prospects», International Strategic Research Organization (USAK), No. 13-06, (July 2013):20

⁵³Αναλυτικά για την εξέλιξη του αγωγού βλέπε κεφάλαιο πέντε για την ενέργεια

⁵⁴Sezer, D. B., «The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition with Economic Partnership» Turkish Studies, Vol. 1, No. 1, (Spring 2002): 66

Οι οικονομικές εκτιμήσεις και οι διεθνείς εξελίξεις σήμαναν μια νέα εποχή συνεργασίας για τις σχέσεις της Μόσχας με την Άγκυρα. Η επίσκεψη του τούρκου πρωθυπουργού Bülent Ecevit στη Μόσχα το Νοέμβριο του 1999 ήταν ένα κρίσιμο σημείο μετάβασης στις σχέσεις Ρωσίας - Τουρκίας και έθεσε τις βάσεις για καλύτερες σχέσεις. Μετά την επίσκεψη η στάση της Τουρκίας στο ζήτημα της Τσετσενίας ως εσωτερικό πρόβλημα της Ρωσίας άλλαξε σε αντάλλαγμα για την Ρωσική αποδοχή.

Η επιδείνωση των οικονομικών προβλημάτων μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 1998 και η έλλειψη προόδου στο πρόβλημα της Τσετσενίας οδήγησαν σε παραίτηση του ρώσου προέδρου Γιέλτσιν, στις 31 Δεκεμβρίου 1999⁵⁵ και τη διαδοχή του από τον Vladimir Putin. Κατά την ίδια περίοδο και η Τουρκία αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα στο χώρο της βιομηχανίας και κυρίως της αυτοκινητοβιομηχανίας και της βιομηχανίας βάμβακος (1998-1999)⁵⁶ συνθήκες που οδηγούν στην μεγάλη κρίση του 2001.

3.2 Η περίοδος διακυβέρνησης Πούτιν - Ερντογάν

Την πρώτη δεκαετία της νέας χιλιετίας δύο καθοριστικοί παράγοντες συνέβαλλαν στον μετασχηματισμό των Ρωσο-τουρκικών σχέσεων, η εκλογή του Vladimir Putin ως νέου προέδρου της Ρωσικής Ομοσπονδίας και η άνοδος του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης στην Τουρκία με επικεφαλής τον Recep Tayyip Erdoğan. Οι δύο αυτές ισχυρές ηγετικές προσωπικότητες εξομάλυναν τις Ρωσο-τουρκικές σχέσεις μέσα από μία νέα προσέγγιση στην εξωτερική τους πολιτική.⁵⁷

Ο Putin και ο Erdoğan έχουν αρκετές ομοιότητες ως ηγετικές προσωπικότητες δύο μεγάλων περιφερειακών δυνάμεων. Ακολουθούν τα ίδια βήματα με

---

⁵⁵Καραγιάννης Μάνος «Η ρωσική επιχειρηματική ολιγαρχία σε μια δυναμική σχέση εξουσίας με το Κρεμλίνο» στο «Η Ρωσία σήμερα: πολιτική, οικονομία και εξωτερικές σχέσεις», (Αθήνα, Παπαζήση, 2010.): 29

⁵⁶Καραφωτάκης, Ε., «Η σύγχρονη τουρκική οικονομία: προβλήματα και προοπτικές» στο Βερέμης, Θ., Ντόκος, Θ., «Η σύγχρονη Τουρκία: πολιτικό σύστημα, οικονομία και εξωτερική πολιτική», (Αθήνα, Παπαζήση, 2002.): 46

⁵⁷Kardaş, Ş., «Turkey–Russia energy relations: The limits of forcing cooperation through economic cooperation», *International Journal*, (Winter, 2011-2012): 90

αντίστροφη όμως πορεία καθώς εναλλάσσονται από τη θέση του προέδρου στη θέση του πρωθυπουργού⁵⁸ με «βελούδινο τρόπο». Σημειώνουν αλληπάλληλες σαρωτικές νίκες στις εκλογές παρά τη ροπή τους προς τον αυταρχισμό με τον περιορισμό των ατομικών ελευθεριών και μη διστάζοντας να «εξοντώσουν» πολιτικούς τους αντιπάλους. Επίσης, επιχείρησαν να δώσουν στον λαό τους τη χαμένη εθνική του «υπερηφάνεια». Ο επαναπροσδιορισμός της τουρκικής και της ρωσικής πολιτικής αποδεικνύει ότι οι δύο χώρες αναζητούν εταίρους.

Η ρεαλιστική εξωτερική πολιτική που υιοθέτησε ο Ρώσος πρόεδρος έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη οικονομικών σχέσεων με άλλα κράτη, με τους ενεργειακούς πόρους να ασκούν επιρροή στις αντιλήψεις της Μόσχας σχετικά με το μέλλον των σχέσεων της με την Άγκυρα.⁵⁹ Το κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) ήρθε στην εξουσία στα τέλη του 2002 και έθεσε τις βάσεις για μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας. Τα πρώτα σημάδια της διαφοροποίησης στις θέσεις του κόμματος έγιναν εμφανή στο πρόγραμμα του κόμματος όπου και αναφέρεται ότι: «Οι σχέσεις που θα αναπτύξει η Τουρκία με την Ρωσική Ομοσπονδία, τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία δεν θα βασίζονται στον ανταγωνισμό αλλά στην συνεργασία».⁶⁰

Τα έτη 2004-2005 μπορούμε να ισχυριστούμε ότι αποτέλεσαν μία περίοδο μεγαλύτερης εμβάθυνσης των σχέσεων. Τον Φεβρουάριο του 2004 ο υπουργός εξωτερικών της Τουρκίας και αναπληρωτής πρωθυπουργός, Abdullah Gull πραγματοποίησε επίσημη επίσκεψη στη Μόσχα.⁶¹ Λίγους μήνες αργότερα, ο Vladimir Putin έγινε ο πρώτος Ρώσος επικεφαλής του κράτους που επισκέφτηκε την Τουρκία από τότε που η οθωμανική και ρωσική αυτοκρατορία εγκαθίδρυσαν σχέσεις τον 15^ο αιώνα. Με την συνάντηση αυτή επισημοποιήθηκαν σημαντικές επενδυτικές, εμπορικές και ενεργειακές

---

⁵⁸Ο Vladimir Putin για μία οχταετία είχε την προεδρία και από το 2008 μέχρι σήμερα είναι πρωθυπουργός στη Ρωσία. Ο Recep Tayyip Erdoğan για τρεις θητείες συντέλεσε πρωθυπουργός και το 2014 αποτέλεσε τον πρώτο τούρκο πρόεδρο που εκλέχθηκε από τον λαό

⁵⁹Ersen, E., «Turkey and Russia: An emerging 'strategic axis' in Eurasia ? », *Eour Orient*, No 35-36, (2011): 268

⁶⁰Ozbay, F., «The Relations between Turkey and Russia in the 2000s», Vol XVI, No 3, (Autumn 2011): 71

⁶¹Ibid: 76

συμφωνίες. Η επίσκεψη του αυτή ακολουθήθηκε από τον ερχομό του Recep Tayyip Erdoğan στη Μόσχα τον Ιανουάριο του 2005.⁶² Το έτος αυτό από διμερή πολιτική άποψη ήταν «*annus mirabilis*-μια απίστευτη χρονιά»⁶³ διότι η επίσκεψη του Vladimir Putin ήταν ιστορικής σημασίας αφενός και αφετέρου υλοποιήθηκαν τέσσερις συναντήσεις του Ρώσου Πρόεδρου με τον Τούρκο Πρωθυπουργό.

Από το 2007 η Ρωσία ακολουθεί πολιτικές μεγάλης δύναμης και εφαρμόζει μια πολυδιάστατη διεθνή στρατηγική, η οποία στηρίζει την άποψη για ένα πολυπολικό διεθνές σύστημα. Το επόμενο έτος στη σύγκρουση Γεωργίας - Ρωσίας, η Τουρκία τήρησε μία στάση ουδετερότητας⁶⁴ και περιόρισε την πρόσβαση αμερικανικών πλοίων⁶⁵ στη Μαύρη Θάλασσα χάρη στη δικαιοδοσία που έχει από τη συνθήκη του Montreux, κερδίζοντας την ρωσική αποδοχή. Ο Recep Tayyip Erdoğan σε δηλώσεις του τόνισε τη σημασία των σχέσεων με τη Ρωσία: «*οι ΗΠΑ είναι σύμμαχος μας και η Ρωσία είναι ένας σημαντικός γείτονας. Επίσης, η Ρωσία είναι ο κύριος εμπορικός εταίρος μας, τα δύο τρίτα των ενεργειακών μας αναγκών καλύπτονται από αυτή ... δεν μπορούμε να αγνοήσουμε την Ρωσία*»⁶⁶

Όλο αυτό το διάστημα οι επισκέψεις συνεχίστηκαν σε επίπεδο πρωθυπουργού και προέδρου και συμφωνίες επιτεύχθηκαν μεταξύ των δυο χωρών ειδικά γύρω από την ενέργεια. Πιο συγκεκριμένα, ο Dmitry Medvedev, ο οποίος διαδέχθηκε τον Putin στην Προεδρία, επισκέφτηκε την Τουρκία το Μάιο του 2010. Στην επίσκεψή του αυτή υπογράφηκαν δεκαεπτά συμφωνίες μεταξύ των οποίων και

---

⁶²Aydintasbas, A., «With Friends like these: Turkey, Russia and the end of the unlikely Alliance», European Council On Foreign Relations (ecfr), (June, 2016): 4

⁶³ Ozbay, F., «The Relations between Turkey and Russia in the 2000s», Vol XVI, No 3, (Autumn 2011): 76

⁶⁴Φωτίου, Ε., «Η τουρκική πρωτοβουλία για μια 'πλατφόρμα για τη σταθερότητα και τη συνεργασία στον Καύκασο' μια νέα ευκαιρία» στο Ντάλης, Σ., «Από τον Μπους στον Ομπάμα: Η διεθνής πολιτική σε έναν κόσμο που αλλάζει», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010): 404-405

⁶⁵Πλοία του NATO και των ΗΠΑ προσπάθησαν να εισέλθουν στη Μαύρη Θάλασσα με τη δικαιολογία ότι ήθελα να βοηθήσουν την Γεωργία

⁶⁶Ozbay, F., «The Relations between Turkey and Russia in the 2000s», Vol XVI, No 3, (Autumn 2011): 81-82

το καθεστώς απαλλαγής των θεωρήσεων καθώς και η κατασκευή ενός πυρηνικού αντιδραστήρα στην Τουρκία.⁶⁷

Η Συριακή κρίση που ξέσπασε το 2011, αποτέλεσε ηφαίστειο έτοιμο να εκραγεί για τις Ρωσο-τουρκικές σχέσεις αφού λίγο έλλειψε οι χώρες να βρεθούν αντιμέτωπες με μια νέα αντιπαράθεση. Η κρίση αυτή δίχασε Άγκυρα και Μόσχα καθώς οι δύο χώρες υποστήριζαν αντίπαλα στρατόπεδα. Η Ρωσία σε αντίθεση με την Τουρκία λόγω των στρατηγικών σχέσεων με την Συρία ήδη από τη Σοβιετική εποχή ήταν πιστός υποστηρικτής του καθεστώτος Bashar al Assad.

Η Μόσχα δε δίστασε να χρησιμοποιήσει την στρατιωτική της ισχύ στην Ουκρανία και τότε όμως πάλι στράφηκε προς την πλευρά της Τουρκίας. Πράγματι, η Άγκυρα αποτέλεσε σημαντικό εταίρο για την Ρωσία μετά τις κυρώσεις που δέχτηκε από την ΕΕ και τις ΗΠΑ για τη διαμάχη στην Ουκρανία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της στάσης της Τουρκίας προς την Ρωσία μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι η μη επιβολή κυρώσεων στην Ρωσία όπως έπραξαν οι χώρες της ΕΕ και ο Τουρκικός αγωγός αντί του Νοτίου αγωγού. Η κατάρριψη όμως του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους τον Νοέμβριο του 2015 αποτέλεσε την μεγαλύτερη κρίση των Τουρκο-ρωσικών σχέσεων μεταψυχροπολεμικά και είχε σοβαρές επιπτώσεις στις οικονομικές σχέσεις των δύο κρατών όπως θα δείξουμε σε επόμενο κεφάλαιο το οποίο εστιάζει στις οικονομικές σχέσεις.⁶⁸

Η επιδείνωση των διμερών σχέσεων διήρκεσε έως το καλοκαίρι του 2016 όταν ο Erdogan σε μία προσπάθεια του να αποκαταστήσει τις σχέσεις του με την Ρωσία απέστειλε επιστολή ζητώντας συγγνώμη προς τον Putin για την

---

⁶⁷Πρόκειται για την κατασκευή του πρώτου πυρηνικού σταθμού της Τουρκίας στην Mersin-Akkuyu για τον οποίο γίνεται αναφορά στο κεφάλαιο πέντε της παρούσας εργασίας για την ενέργεια

⁶⁸Πηγή: <http://www.ebrd.com/news/2015/economic-implications-of-russias-sanctions-against-turkey.html> [Ανακτήθηκε 29 Νοεμβρίου 2016]

κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους στα σύνορα Τουρκίας – Συρίας.⁶⁹

---

⁶⁹ Πηγή: <http://www.bbc.com/news/world-europe-36689801> [Ανακτήθηκε 6 Δεκεμβρίου 2016]

4. Οι οικονομίες των δύο χωρών στις αρχές του 21^{ου} αιώνα

Στο κεφάλαιο αυτό εστιάζουμε την προσοχή μας στις οικονομίες των δύο χωρών. Πιο συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στον τρόπο με τον οποίο οι δύο ηγέτες κατάφεραν να αντιμετωπίσουν τις μεγάλες οικονομικές κρίσεις που έπλητταν τις χώρες τους την περίοδο διακυβέρνησης τους. Τέλος, δίνονται στοιχεία της οικονομίας τους την περίοδο 2000 – 2015.

4.1 Οικονομία της Ρωσίας την περίοδο Πούτιν

Τα τελευταία χρόνια η Ρωσική οικονομία έχει κάνει την ανατροπή, καθώς από μία χρόνια μακροοικονομική αστάθεια που είχε κατόρθωσε να μετατραπεί σε μία από τις πιο δυναμικές οικονομίες στον κόσμο, με στερεά μακροοικονομική σταθερότητα.⁷⁰

Πιο συγκεκριμένα, όταν ανέλαβε ο Putin τη διοίκηση της χώρας η Ρωσία μόλις είχε αναδυθεί από τις καταστροφικές μεταρρυθμίσεις της αγοράς της δεκαετίας του 1990 και της οικονομικής κρίσης του 1998. Πράγματι, η χώρα βρισκόταν σε δύσκολη πολιτική και οικονομική κατάσταση, είχε φθάσει στα πρόθυρα της χρεοκοπίας και όφειλε⁷¹ στο ΔΝΤ περισσότερα χρήματα από ότι είχε στα συναλλαγματικά της αποθέματα. Ο Ρώσος ηγέτης δεν είχε κάποιο μεγάλο οικονομικό όραμα για να βγάλει την χώρα από αυτή τη δύσκολη κατάσταση, στην οικονομική όμως ανάκαμψη της χώρας συνέβαλε η άνοδος της τιμής του πετρελαίου⁷². Η υποτίμηση του εθνικού νομίσματος (ρούβλι) τόνωσε τη ρωσική παραγωγή και σε συνδυασμό με την άνοδο της τιμής του πετρελαίου ενισχύθηκαν τα έσοδα.⁷³

---

⁷⁰Aslud, A., «Russia's Economic Transformation under Putin», *Eurasian Geography and Economics*, Vol 47, No 6, (May, 2013):397

⁷¹Η Ρωσία όφειλε στο ΔΝΤ 16,6 δις δολάρια

⁷²Krugman, P. R., Obstfeld M., «Διεθνής Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Νέα αναθεωρημένη έκδοση», (Αθήνα, Κριτική, 2011): 1027

⁷³Hanson, P., «The Russian Economic Recovery: do four years of growth tell us that the fundamentals have changed? », *Europe Asia Studies*, Vol 5, No 3, (July, 2010): 366, 380 [365-382]

Υπό την Προεδρία του Putin το ρωσικό επιχειρηματικό περιβάλλον βελτιώθηκε. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται ήδη από το 2000 - 2002 με την προσήλωση του προέδρου στις μεταρρυθμίσεις της ελεύθερης αγοράς και το πέρασμα της φιλελεύθερης νομοθεσίας με απώτερο σκοπό την μείωση των εμποδίων για την ανάπτυξη. Ο «σωτήρας» της Ρωσίας, όπως πολλοί τον χαρακτηρίζουν, μείωσε τους φόρους προς όφελος των επιχειρήσεων και επανεθνικοποίησε βασικούς τομείς ξεκινώντας από τη διάλυση του πολιτικού εχθρού του Mikhail Khodorkovsky⁷⁴ της πετρελαϊκής εταιρείας Yukos.

Μερικά από τα επιτεύγματα της κυβέρνησης ήταν η ραγδαία αύξηση του ΑΕΠ (με 7% μέσο ετήσιο ρυθμό, το διάστημα 1999 - 2007), η άνοδος του βιοτικού επιπέδου, η βελτίωση των δημοσιονομικών επιδόσεων καθώς και η αύξηση των ΑΞΕ⁷⁵, οι οποίες φθάσανε στα 11.9 δις δολάρια το 2004. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι Ρωσία έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην εμβάθυνση των οικονομικών σχέσεων με την μεγαλύτερη κοντινότερη αγορά, αυτή της ΕΕ αλλά και της αναδυόμενης Τουρκίας. Οι ρωσικές ΑΞΕ όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο δραστηριοποιούνται στην Τουρκία στον χρηματοοικονομικό, κτηματομεσιτικό τομέα κ.α. ενώ σήμερα υπολογίζονται περίπου 1.628 εταιρείες που λειτουργούν στην Τουρκία.

Την περίοδο της οικονομικής κρίσης 2008-2009, η Ρωσία ανταπεξήλθε καλύτερα συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες, ωστόσο καθώς η κρίση συνέχιζε έγινε φανερό ότι η χώρα δεν θα εξαιρούνταν από την οικονομική ύφεση. Στα τέλη του έτους η Μόσχα ήρθε αντιμέτωπη με χαμηλούς δείκτες ανάπτυξης, αύξηση του πληθωρισμού και υποτίμηση του νομίσματος.⁷⁶ Τον επόμενο χρόνο, το υπουργείο οικονομικών εμπορίου και ανάπτυξης δημοσίευσε ένα φιλόδοξο σχέδιο στο οποίο περιγράφονται οι στόχοι της Ρωσίας για το 2020⁷⁷. Ενδεικτικά

---

⁷⁴Το Κρεμλίνο κινήθηκε εναντίον των ολιγαρχών με πολιτικές φιλοδοξίες. Η καταδίκη του Mikhail Khodorkovsky το 2005 φανερώνει την πρόθεση του Ρώσου Προέδρου να περιορίσει την επιρροή των ολιγαρχών στην πολιτική ζωή της χώρας.

⁷⁵Καραγιάννης, Μ., «Η Ρωσία σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010): 32, 108

⁷⁶Ibid: 238

⁷⁷Πηγή: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fspublic/080829_ruseura_sumdmitrievaslund.pdf

[Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου 2016]

αναφέρουμε ότι τονίζεται η ιδιαίτερη σημασία της διατήρησης του 7% της αύξησης του ΑΕΠ που σημειώθηκε την πρώτη θητεία της προεδρίας του Putin. Εάν το πρόγραμμα υλοποιηθεί η Ρωσία θα γίνει η μεγαλύτερη οικονομία στην Ευρώπη και η 5^η μεγαλύτερη οικονομία⁷⁸ στον κόσμο.⁷⁹

Ο Putin από την πρώτη του θητεία ακόμη ως πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας είχε υποσχεθεί ότι θα ενταχθεί στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ) κάτι το οποίο όμως δεν έγινε αφού τα διάφορα προστατευτικά συμφέροντα υπερίσχυσαν του εθνικού συμφέροντος.⁸⁰ Έπειτα από δεκαοχτώ χρόνια προσπαθειών η Ρωσία κατόρθωσε εν τέλει να εισχωρήσει στον ΠΟΕ το 2012⁸¹ αποτελώντας τη μόνη μεγάλη οικονομία που δεν συμμετείχε για τόσα χρόνια στον οργανισμό.⁸² Σύμφωνα με δηλώσεις του υπουργού οικονομικής ανάπτυξης η ένταξη της χώρας στον ΠΟΕ ήταν αναγκαία γιατί όπως διερωτήθηκε και ο ίδιος *«ποιος θα ήθελε να επενδύσει σε μία χώρα που δεν επιθυμεί να παίζει με τους ίδιους διεθνείς κανόνες»*

Από το 2012 η ρωσική οικονομία βρίσκεται σε ύφεση, η απότομη πτώση των τιμών του πετρελαίου σε συνδυασμό με τις κυρώσεις που δέχτηκε η Ρωσία μετά την προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 «ταρακούνησαν» την οικονομία της χώρας. Το χρέος της Ρωσίας είναι μικρό ωστόσο οι κυρώσεις δεν αφήνουν πολλά περιθώρια στη χώρα να δανειστεί από τις διεθνείς αγορές. Το ρούβλι υπέστη μείωση 50% έναντι του δολαρίου με αποτέλεσμα το βιοτικό επίπεδο να

---

⁷⁸Οι τέσσερις μεγαλύτερες οικονομίες στον κόσμο: ΗΠΑ, Κίνα, Ιαπωνία, Ινδία

⁷⁹Economic change in Asia, (CSIS), <https://www.csis.org/programs/russia-and-eurasia-program/russia-and-eurasia-past-projects/economic-change-russia> [Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου 2016]

⁸⁰Aslund, A., «An assessment of Putin's», economic policy, (July 1, 2008) <https://piie.com/commentary/speeches-papers/assessment-putins-economic-policy> [Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου 2016]

⁸¹Πηγή: https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/russia_e.htm [Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου 2016]

⁸²Standford, D., «Russia joins World Trade Organization», (August 22, 2012) <http://www.bbc.com/news/business-19346706> [Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου 2016]

κλονιστεί καθώς ένα αδύναμο εθνικό νόμισμα κάνει τις εισαγωγές πιο ακριβές και αυξάνει την τιμή των εγχώριων προϊόντων.⁸³

Επομένως είναι απόλυτα κατανοητό για ποιο λόγο η Μόσχα έχει βλέψεις προς νέες αγορές. Σημαντική απόδειξη αυτών των προσπαθειών της είναι και η δημιουργία της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 2015 και αποτελείται από την Ρωσία, τη Λευκορωσία, την Αρμενία, το Καζακστάν και το Κιργιστάν. Φιλοδοξία του Putin είναι τα κράτη αυτής της ένωσης να αποτελέσουν οικονομική γέφυρα προς την Ασία.⁸⁴

Παρά την οικονομική ύφεση δεν μπορούμε να ισχυριστούμε σε καμία περίπτωση ότι η οικονομία της χώρας είναι μία αποτυχία, αφού η σημερινή κατάσταση διαφέρει πολύ από το 1998 με το δημοσιονομικό έλλειμμα και το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών. Τα τελευταία χρόνια το δημόσιο χρέος της είναι κάτω από το 20% του ΑΕΠ και έχει σημαντικό πλεόνασμα στον κρατικό προϋπολογισμό. Η οικονομία της στηρίζεται στην πώληση από πρώτες ύλες, όπως το πετρέλαιο (ακρογωνιαίο προϊόν για την παγκόσμια οικονομία) και το φυσικό αέριο, τα οποία αναλογούν στο 60% των εξαγωγών της Ρωσίας και οι άλλες πρώτες ύλες το υπόλοιπο ποσοστό.⁸⁵

4.2 Η οικονομία της Τουρκίας

Η οικονομία της Τουρκίας πριν την άνοδο του Erdoğan στην εξουσία γνώρισε τρεις σημαντικές οικονομικές κρίσεις τα έτη 1994, 2000 και 2001. Τα οικονομικά στοιχεία της περιόδου εκείνης μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι αρκετά απογοητευτικά με το 40% του πληθυσμού να ζει κάτω από το όριο της

---

⁸³Lee, J., «Why the Russian Economy is tumbling», The New York Times, (April 12, 2016) <http://www.nytimes.com/interactive/2016/04/12/world/europe/russian-economy-tumbling.html> [Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου 2016]

⁸⁴Djankov, S., «Russia's Economy under Putin: from crony capitalism to state capitalism», Paterson Institute for International Economics, Policy Brief, No 15-18 (September 2015): 6-7 <https://piie.com/sites/default/files/publications/pb/pb15-18.pdf> [Ανακτήθηκε 5 Δεκεμβρίου 2016]

⁸⁵Wyplosz, C., «Γιατί η οικονομία της Ρωσίας δεν θα καταρρεύσει» (7 Δεκεμβρίου 2016) <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=672027> [Ανακτήθηκε 8 Δεκεμβρίου 2016]

φτώχειας, έχοντας δηλαδή ετήσιο κατά κεφαλή εισόδημα κάτω από 3.000 δολάρια, το έτος 1999 και μόλις 2.000 το έτος 2000-2001.⁸⁶ Τα χρόνια προβλήματα της τουρκικής οικονομίας οδήγησαν την Τουρκία στην «αγκαλιά» του ΔΝΤ, υπογράφοντας συμφωνία το 1998 και παρέχοντας του τη δυνατότητα της στενής εποπτείας και ελέγχου της τουρκικής οικονομίας. Ένα χρόνο αργότερα το ΔΝΤ ανακοίνωσε την χορήγηση τεσσάρων δις δολαρίων με σκοπό την υποστήριξη του οικονομικού προγράμματος της κυβέρνησης για την περίοδο 2000 - 2002.⁸⁷

Στις αρχές της νέας χιλιετίας ξέσπασε μια σημαντική νομισματική κρίση στην Τουρκία. Παρότι η χώρα πέρασε από πολλές οικονομικές κρίσεις, η κρίση αυτή ήταν η πιο σημαντική. Κατά τη διάρκεια του 2001, το ΑΕΠ της Τουρκίας μειώθηκε, η τουρκική λίρα⁸⁸ υποτιμήθηκε και πολλές τράπεζες της χώρας κατέρρευσαν. Το διάστημα αυτό το ΔΝΤ διέκοψε την χρηματοδότηση της τουρκικής οικονομίας, η οποία για να αποφύγει την χρεοκοπία ζήτησε εσπευσμένα τουλάχιστον 12 δις δολάρια.⁸⁹ Η κυβέρνηση συνασπισμού που βρισκόταν εκείνη την περίοδο στην εξουσία φάνηκε έτοιμη να ξεπεράσει τις ενδοκυβερνητικές διαφορές και με υπουργό οικονομικών τον Kemal Dervis υιοθέτησε το πρόγραμμα «ισχυρή οικονομία» με στόχο τη δημοσιονομική και χρηματοοικονομική σταθερότητα.⁹⁰ Το πρόγραμμα αυτό αποτέλεσε εν συνεχεία και τη βάση του οικονομικού προγράμματος που στηρίχτηκε το ΑΚΡ. Με αυτοδύναμη κυβέρνηση, από την νίκη του στις εκλογές το 2002, το νέο κόμμα

---

⁸⁶Nachmani, A., «Turkey facing a new millennium: Coping with intertwined conflicts», (Manchester University Press, 2003): 80

⁸⁷Καραφωτάκης, Ε., «Η σύγχρονη τουρκική οικονομία: προβλήματα και προοπτικές» στο Ντόκος, Θ., «Η σύγχρονη Τουρκία: Πολιτικό σύστημα, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2002): 51

⁸⁸Η υποτίμηση της λίρας είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της αξίας των εισαγόμενων προϊόντων

⁸⁹Ibid: 54

⁹⁰Öniş, Z., «The triumph of conservative globalism The political economy of the AKP Era», (TurkishStudies,2013):5

http://home.ku.edu.tr/~zonis/pdf/Triumph_of_Conservative_Globalism.pdf [Ανακτήθηκε 1 Δεκεμβρίου 2016]

ήταν πιο εύκολο να τηρήσει τις δεσμεύσεις που είχε αναλάβει από την προηγούμενη κυβέρνηση.⁹¹

Η οικονομική ανάπτυξη αποτελούσε συνεπώς έναν από τους πυλώνες του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης. Βασικό ζητούμενο της προηγούμενης κυβέρνησης ήταν η τιθάσευση του πληθωρισμού κάτι το οποίο κατάφερε ο νέος πρωθυπουργός τα έτη 2004, 2005 και 2006, αφού τα ποσοστά του πληθωρισμού έπεσαν για πρώτη φορά κάτω από διψήφιο αριθμό και έτσι βοηθήθηκαν τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα του πληθυσμού της Τουρκίας. Η επιτυχία της τουρκικής οικονομίας μπορεί να στηρίχθηκε εν μέρει σε μια σειρά από μεταρρυθμίσεις του Derviş και στο πρόγραμμα σταθεροποίησης του ΔΝΤ, για τον τουρκικό λαό όμως ο Erdoğan αποτελεί τον «σωτήρα» της τουρκικής οικονομίας.

Μία από τις φιλοδοξίες του πρωθυπουργού ήταν να καταστήσει την Τουρκία αρκετά ισχυρή ώστε να στέκεται μόνη της στο διεθνές στερέωμα⁹². Η κυβέρνηση Erdoğan ακολούθησε μία «ενθαρρυντική» πολιτική για το ξένο κεφάλαιο, στράφηκε στις αγορές, και ενθάρρυνε την εξαγορά τουρκικών εταιριών. Μέσα σε μία οχταετία το κατά κεφαλήν εισόδημα της χώρας αυξήθηκε αισθητά από 3.492 σε 10.067 δολάρια και το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν από 200 δις σε 774 δις δολάρια.⁹³ Οι τουρκικές ΑΞΕ στην Ρωσία όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο είναι χαμηλής κεφαλαιακής έντασης και δραστηριοποιούνται στον τομέα του εμπορίου, των κατασκευών και τον χρηματοοικονομικό τομέα. Παρόλα αυτά συνέβαλαν στην οικονομική ενδυνάμωση της χώρας.

Η χρυσή περίοδος της οικονομικής ανάπτυξης επηρεάστηκε από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008-2009 παρά τη δήλωση του πρωθυπουργού ότι η

---

⁹¹Jarosiewicz, A., «Turkey economy: a story of success with an uncertain future», (OSW, 2013), <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2013-11-06/turkeys-economy-a-story-success-uncertain-future> [Ανακτήθηκε 1 Δεκεμβρίου 2016]

⁹²Calvocoressi, P., «Η Διεθνής Πολιτική μετά το 1945», τόμος Α', (Αθήνα, Τουρκική, 2010): 489

⁹³Öniş, Z., «The triumph of conservative globalism The political economy of the AKP Era», (Turkish Studies, 2013): 7

κρίση είχε περάσει από την τουρκική οικονομία. Αυτή η κρίση, ήταν αρκετά διαφορετική από την προηγούμενη κρίση που υπέστη η χώρα, αφού η δημοσιονομική κατάσταση ήταν υπό έλεγχο και ο πληθωρισμός ήταν σε μονοψήφια επίπεδα.⁹⁴ Φυσικά, η αρνητική ανάπτυξη και η επακόλουθη αύξηση της ανεργίας σε περίπου 14% το 2009 αντιπροσώπευε ένα σημαντικό πλήγμα στα επιτεύγματα του τούρκου προέδρου. Ωστόσο, η κυβέρνηση παρά την οικονομική ύφεση πήρε την απόφαση, ύστερα και από διαπραγματεύσεις με το ΔΝΤ, να μην υπογράψει νέο πρόγραμμα στήριξης⁹⁵. Το διάστημα 2008 - 2011 η ανεργία στην Τουρκία μειώθηκε από 14% σε 9,8% καθώς δημιουργήθηκαν δύο εκατομμύρια νέες θέσεις εργασίας. Επίσης, παρατηρείται αύξηση και στην βιομηχανική παραγωγή και ιδίως στο χώρο της αυτοκινητοβιομηχανίας.⁹⁶

Στις εκλογές του 2011, ο Erdoğan αναδείχθηκε πρωθυπουργός της χώρας για τρίτη συνεχόμενη φορά. Η εκλογή του αυτή σηματοδοτεί μια αυστηρή δημοσιονομική πολιτική για τα επόμενα τέσσερα χρόνια με σκοπό την συγκράτηση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών που κυμαινόταν στο 1,4%, δίνοντας προτεραιότητα στην ανάπτυξη μέσα από τον ιδιωτικό τομέα.⁹⁷ Συνεπώς, η τουρκική οικονομία δεν έρχεται αντιμέτωπη με βραχυπρόθεσμα προβλήματα αλλά με προβλήματα που συνδέονται με τα δομικά χαρακτηριστικά της και θα την επηρεάσουν αποφασιστικά μεσομακροπρόθεσμα. Είναι γεγονός ότι η χώρα δεν διαθέτει τους ενεργειακούς και φυσικούς πόρους όπως η Ρωσία και επομένως εμφανίζει μεγάλου βαθμού εξάρτηση από αυτήν. Άλλωστε κάτι τέτοιο αποδείχθηκε περίτρανα μετά τις κυρώσεις που δέχθηκε η τουρκική οικονομία από τη Μόσχα ως συνέπεια για την κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους.

---

⁹⁴Ibid: 11

⁹⁵Λυγερός, Σ., Μελάς, Κ., «Μετά τον Ερντογάν τι : Η ρεβάνς του πολιτικού Ισλάμ-ΑΟΖ, Κύπρος και διενέξεις στη Μεσόγειο-Το καρκίνωμα του Κουρδικού-Ακτινογραφώντας την τουρκική οικονομία», (Αθήνα, Πατάκη, 2013):275-276

⁹⁶Κοντάκος, Π., «Ξένες Άμεσες Επενδύσεις στην Τουρκία: Θεωρητική και Εμπειρική Ανάλυση της Περιόδου 2001-2011 και Προοπτικές», (διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2012):66-85

https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/15553/2/KontakosPanagiotis_PhD2012.pdf

[Ανακτήθηκε 1 Δεκεμβρίου 2016]

⁹⁷Ibid: 104

4.3 Ρωσία και Τουρκία στην παγκόσμια οικονομία

Η Ρωσική Ομοσπονδία και η Τουρκία έχουν έναν σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια οικονομία και στο παγκόσμιο εμπόριο καθώς ξεχωρίζουν ως υποσχόμενες αναδυόμενες αγορές και ως καθοδηγητές της οικονομικής ανάπτυξης μαζί με άλλες χώρες όπως είναι η Ινδία, η Βραζιλία και η Κίνα.⁹⁸

Αυτό όμως που ξεχωρίζει τη Ρωσία από τις άλλες αναδυόμενες αγορές, είναι το γεγονός ότι στην κατοχή της διαθέτει από τα μεγαλύτερα ενεργειακά αποθέματα του πλανήτη. Η Ρωσία αποτελεί μία από τις κυρίαρχες χώρες στην εξαγωγή πετρελαίου. Με το αργό πετρέλαιο να είναι το κυριότερο εξαγωγικό προϊόν της χώρας. Επιπροσθέτως, η χώρα διαθέτει ανεξάντλητες ποσότητες φυσικού αερίου με τις οποίες τροφοδοτεί τη διεθνή αγορά. Άξιο αναφοράς είναι επίσης ότι οι εξαγωγές πετρελαίου αναλογούν στο 70% των συνολικών εξαγωγών αργού και φυσικού αερίου.⁹⁹

Η Ρωσική Ομοσπονδία αποτελεί μέλος της ομάδας των 8 (G8)¹⁰⁰, των ισχυρότερων οικονομιών του κόσμου, από το 1998.¹⁰¹ Η ημερομηνία ένταξης της χώρας προκαλεί αίσθηση καθώς είναι γνωστό ότι την περίοδο εκείνη η Ρωσία ήταν στα πρόθυρα χρεοκοπίας, ωστόσο η κίνηση αυτή δεν αποτυπώνεται τόσο στην ενδυνάμωση της Ρωσικής οικονομίας όσο στην πρόθεση της Δύσης να ενισχύσει το δυτικό προσανατολισμό και τις καλές σχέσεις με τη Ρωσία. Η προσθήκη της Ρωσίας σε προνομιούχα ομάδα των ισχυρότερων οικονομιών είχε ιδιαίτερη συμβολική σημασία για την ίδια, αφού σηματοδοτούσε την αναγνώρισή της ως μεγάλη δύναμη παρά τα οικονομικά της προβλήματα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ομάδα των G8 αποτελεί για την ώρα ομάδα των G7 ως απότοκο της πρόσφατης κρίσης στην Ουκρανία.¹⁰²

---

⁹⁸Kocakli, D., K., «Commercial Relations between Turkey and the Russian Federation», Attorneys at Law, (June, 2014)

⁹⁹ Καραγιάννης, Μ., «Η Ρωσία σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010): 98 - 99

¹⁰⁰Ibid: 228

¹⁰¹Υπόλοιπα μέλη: Γαλλία, Γερμανία, ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιαπωνία, Ιταλία, Καναδάς

¹⁰²Πηγή: <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/24/russia-shrugs-threat-expulsion-g8>

[Ανακτήθηκε 4 Δεκεμβρίου 2016]

Αξιοσημείωτη είναι και η διάσταση της οικονομικής διπλωματίας της Τουρκίας στα πλαίσια της ομάδας των 20 (G20). Η Τουρκία αποδίδει μεγάλη σημασία στο G20 ως ένα φόρουμ που θα συγκεντρώνει προηγμένες και αναδυόμενες οικονομίες. Μάλιστα, τον Νοέμβριο του 2015 κατείχε την προεδρία της ομάδας και φιλοξένησε την Σύνοδο Κορυφής των ηγετών στην περιοχή της Αττάλεια. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά στην ιστορία της G20 οι ηγέτες των χωρών συμφώνησαν σε μία ισχυρή δήλωση για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και τόνισαν τη σημασία της αλληλεγγύης και της αποτελεσματικής συνεργασίας για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης.¹⁰³

Η σύσταση του G20 αποτέλεσε μία μοναδική ευκαιρία για την Τουρκία να αναβαθμιστεί διεθνώς και να αναγνωριστεί ως μία «μεσαία» δύναμη λαμβάνοντας υπόψη και τα οικονομικά της δεδομένα. Η τουρκική οικονομία τα τελευταία χρόνια πραγματοποιεί ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης της τάξεως του 4,31% για την χρονική περίοδο 2000-2015, αφήνοντας πίσω τα προβλήματα του παρελθόντος. Κατάφερε να απαλλαγεί από το ΔΝΤ, να σταθεροποιήσει την ισοτιμία του εθνικού της νομίσματος και να προσελκύσει ξένα κεφάλαια αυξάνοντας την ανταγωνιστικότητά της. Το γεγονός αυτό διευκολύνει το άνοιγμα νέων αγορών για την ίδια καθώς και τον στόχο ανάπτυξης ενός «ανεξάρτητου» παγκόσμιου ρόλου, αφού η οικονομία της Τουρκίας είναι ήδη στη 18^η θέση¹⁰⁴ και έχει ως φιλοδοξία να φθάσει στη 10^η θέση μέχρι το 2023. Το έτος αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την ίδια καθώς θα γιορτάζει τα εκατό χρόνια από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας¹⁰⁵, ο στόχος όμως που θέτει δεν είναι ιδιαίτερα εφικτός αν αναλογιστεί κανείς ότι το ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών της είναι αρνητικό¹⁰⁶ και ότι το τουρκικό ΑΕΠ υπολείπεται κατά πολύ του στόχου της 10^{ης} θέσης¹⁰⁷.

---

¹⁰³Πηγή: <http://www.mfa.gov.tr/g-20-en.en.mfa> [Ανακτήθηκε 25 Φεβρουαρίου 2017]

¹⁰⁴Πηγή: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> [Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου 2016]

¹⁰⁵Τριανταφύλλου, Δ., Φωτίου., Ε., «Τουρκική Εξωτερική πολιτική την εποχή του ΑΚΡ: προς μια PAX OTTOMANA;», (Παπαζήση, Αθήνα, 2011): 242

¹⁰⁶ Οι εξαγωγές δηλαδή είναι μικρότερες από τις εισαγωγές. Το 2015 η Τουρκία σημείωσε εξαγωγές της τάξεως των 143,8 δις δολαρίων και εισαγωγές 207,1 δις δολάρια

5. Τομείς οικονομικής συνεργασίας

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε στους τέσσερις πυλώνες της διμερούς οικονομικής σχέσης: το εμπόριο, τις επενδύσεις, τον τουρισμό και την ενέργεια, όπως διαμορφώθηκαν το διάστημα 2000 – 2015.

5.1 Εμπορικές Σχέσεις

Μετά την παγίωση της εξουσίας του Vladimir Putin στο «μετασοβιετικό θρόνο» της Ρωσικής Ομοσπονδίας, η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας εστίασε στη δημιουργία νέων εταιρικών σχέσεων – πολιτικών με την ΕΕ καθώς και με ταχεία αναπτυσσόμενες αγορές όπως η Κίνα και η Τουρκία. Η συνεργασία με άλλες οικονομίες σε συνδυασμό με την εσωτερική ανοικοδόμηση της οικονομίας της πιθανότατα θα επανέφερε τη χώρα στο «lobby των ισχυρών». Η θέληση της Μόσχας να εργαστεί σκληρά προς αυτή την κατεύθυνση θα αποδείκνυε στη Δύση ότι η Ρωσία θα μπορούσε να καταστεί αξιόπιστος εταίρος για τα συμφέροντά της.

Σε αυτή την υποενότητα θα μελετήσουμε την ανάπτυξη των διμερών εμπορικών σχέσεων Ρωσίας – Τουρκίας. Έτσι, για την καλύτερη κατανόησή της υποενότητας αυτής θα διαχωρίσουμε χρονικά τη συγκεκριμένη περίοδο σε τρεις υποπεριόδους. Εξαιτίας διεθνών παραμέτρων και φθορών που προέκυψαν στη μεταξύ τους σχέση από την εμπλοκή των δύο χωρών στο Συριακό ζήτημα διακρίνουμε διακυμάνσεις στο διμερές εμπόριο με σημείο καμπής τα έτη 2008 και 2012. Χρησιμοποιώντας αυτά τα δύο σημεία διακρίνουμε τρεις υποπεριόδους με τα εξής χαρακτηριστικά:

- i) Οικονομική συνεργασία με ραγδαία αύξηση στις μεταξύ τους συναλλαγές.
- ii) Συνέπειες παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στο αναπτυσσόμενο διμερές εμπόριο.
- iii) Η οικονομική αλληλεξάρτηση ως αποσβεστήρας των γεωπολιτικών τριβών.

Πηγή:<http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBStatProgramHome.aspx> [Ανακτήθηκε 25 Φεβρουαρίου]

¹⁰⁷Το τουρκικό ΑΕΠ είναι στα 717,8 δις δολάρια ενώ του Καναδά που βρίσκεται αυτή τη στιγμή στη 10^η θέση της ομάδας G20 το ΑΕΠ είναι 1,550 δις δολάρια. Πηγή:<http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>

Οικονομική συνεργασία την περίοδο Putin – Erdoğan

Το εμπόριο αποτέλεσε βασικό όχημα συνεργασίας για τις δύο χώρες. Η ανάπτυξη της Ρωσίας βασίστηκε στα έσοδα που έφεραν στον κρατικό προϋπολογισμό οι πωλήσεις από προϊόντα που σχετίζονται με την ενέργεια.¹⁰⁸ Από την πλευρά της η Τουρκία εφαρμόζοντας ένα κράμα ενός ήπιου ριζοσπαστικού Ισλάμ σε συνδυασμό με τη θεωρία των μηδενικών προβλημάτων του συνεργάτη του Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, στόχευε στη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, ώστε να μετριαστεί ο γεωπολιτικός ανταγωνισμός και να μειωθούν οι πιθανότητες σύγκρουσης με τις χώρες που γειτνιάζουν με την Τουρκία.¹⁰⁹

Πιο συγκεκριμένα για τη ρωσική οικονομία αξίζει να αναφερθεί ότι στις αρχές της δεκαετίας του 2000, οι εξαγωγές υπερέκαλυπταν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό τις εισαγωγές. Εντούτοις, όμως αξίζει να σημειωθεί η ανοδική τάση των εισαγωγών εξαιτίας της αύξησης της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών και την άνοδο της ισοτιμίας του ρουβλίου έναντι του δολαρίου, με συνέπεια η άνοδος της αγοραστικής δύναμης να δώσει ώθηση και στο διμερές οικονομικό εμπόριο με την Τουρκία.¹¹⁰

Η ολοκλήρωση όμως της κατασκευής του Blue Stream¹¹¹, κατέστησε την Τουρκία ως τη δεύτερη μεγαλύτερη αγορά φυσικού αερίου μετά τη Γερμανική Ομοσπονδία. Οι ροές φυσικού αερίου από την Ρωσία προς την Τουρκία ξεκίνησαν το Φεβρουάριο του 2003, ωστόσο τα εγκαίνια πραγματοποιήθηκαν το Νοέμβριο του 2005 λόγω της διαφοράς τιμής μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας. Η σύσφιξη των διακρατικών σχέσεων επιστεγάστηκε ύστερα από τις

---

¹⁰⁸Makeeva A. & Chaplygina A., «Russia Trade Policy», Eco-Accord: Center for Environment and Sustainable Development, (December 2008, Moscow)

¹⁰⁹Akturk S. «Turkish-Russian Relations after the Cold War (1992-2002)», Vol. 7, No. 3, (September 2006, Turkish Studies): 352

¹¹⁰Makeeva A. & Chaplygina A., «Russia Trade Policy», Eco-Accord: Center for Environment and Sustainable Development, (December 2008, Moscow)

¹¹¹Οι ροές φυσικού αερίου από την Ρωσία προς την Τουρκία ξεκίνησαν τον Φεβρουάριο του 2003, ωστόσο τα εγκαίνια πραγματοποιήθηκαν το Νοέμβριο του 2005 λόγω της διαφοράς τιμής μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας

αλληπάλληλες επισκέψεις των δύο ηγετών στις δύο χώρες.¹¹² Η αξία των συναλλαγών των χωρών αυξήθηκε από 6,8 δις δολάρια το 2003 σε 9,4 δις το 2004. Ουσιαστικά η εκτόξευση των Ρωσο-τουρκικών σχέσεων πραγματοποιήθηκε το 2005 με τη μορφή της ενεργειακής συνεργασίας, (τα περι ενεργειακής συνεργασίας παρουσιάζονται στην τελευταία υποενότητα) παρόλο που το εμπόριο είχε αυξηθεί σταδιακά με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου. Η εμπορική σχέση μεταξύ των δύο χωρών για το έτος 2004 ανήλθε στα 11 δις δολάρια και σημείωσε πρόοδο το 2005 σε 25 δις δολάρια.¹¹³ Ο όγκος των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ της Ρωσίας και της Τουρκίας έφθασε τα 25,2 δις δολάρια το έτος 2007, καθιστώντας με αυτό τον τρόπο τη Ρωσία το 2^ο εμπορικό εταίρο της Τουρκίας μετά τη Γερμανική Ομοσπονδία. Αντίστοιχα, για τη Ρωσία η Τουρκία με μερίδιο 5% αποτελεί την 4^η χώρα προορισμού εξαγωγής.¹¹⁴

Πίνακας 1: Τουρκικές Εισαγωγές-Εξαγωγές

	Export		Import		Volume		Balance	
2001	923	43%	3.436	-12%	4359	-4%	-2513	-22%
2002	1172	27%	3892	13%	5064	16%	-2720	8%
2003	1368	17%	5451	40%	6819	35%	-4084	50%
2004	1859	36%	9033	66%	10892	60%	-7174	76%
2005	2377	28%	12906	43%	15283	40%	10529	47%
2006	3226	36%	17494	36%	20720	36%	-14268	36%
2006/XI	2904	N/A	15844	N/A	18748	N/A	-12940	N/A
2007/XI	4310	48%	20976	32%	25286	34%	-16666	28%

Πηγή: http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-russian-federation.en.mfa

Συνέπειες παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στο αναπτυσσόμενο διμερές εμπόριο

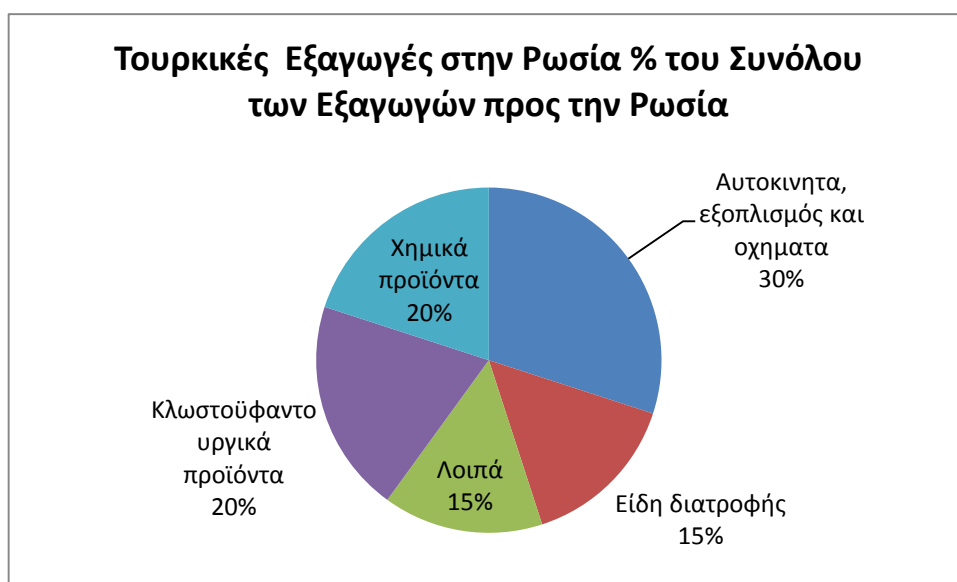
¹¹²Aydintasbas A., «With Friends Like These: Turkey, Russia, and the end of an unlikely alliance», (European Council of Foreign Relations, June 2016): 4

¹¹³Kiniklioglu S. & Morkva V., «Southeast European and Black Sea Studies», Vol. 7, No. 4, (Routledge, December 2007): 539

¹¹⁴Πηγή: http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-russian-federation.en.mfa [Ανακτήθηκε 7 Οκτωβρίου 2016]

Εν μέσω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης το διμερές εμπόριο επηρεάστηκε αρνητικά φθάνοντας από 38 δις δολάρια το 2008 σε 23 δις δολάρια το 2009, σημείωσε δηλαδή μία σημαντική πτώση της τάξεως των 15 δις δολαρίων. Είναι γεγονός ότι η παγκόσμια οικονομική ύφεση περιόρισε τη Ρωσο-τουρκική οικονομική συνεργασία. Εκτιμάται ότι το εμπόριο μεταξύ των δύο χωρών μπορεί να έχει μειωθεί κατά 40% περίπου εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

Οι κύριες τουρκικές εξαγωγές προς τη Ρωσία αποτελούνται από αυτοκίνητα, εξοπλισμό και οχήματα 30%, κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα 20%, είδη διατροφής 15% και χημικά προϊόντα 20%.

Πηγή: “Russian-Turkish Relation: Steadfast and Changing”¹¹⁵

Συνολικά οι εξαγωγές προς τη Ρωσία ανήλθαν στα 6,5 δις δολάρια. Σε αντίθεση με τις τουρκικές εισαγωγές οι οποίες έφθασαν τα 1,5 δις δολάρια το 2008. Η διαφορά των εξαγωγών και των εισαγωγών είναι αποτέλεσμα της έντονης εξάρτησης της Τουρκίας από το ρωσικό φυσικό αέριο και τις εισαγωγές πετρελαίου. Με στόχο την ενδυνάμωση των διμερών εμπορικών σχέσεων, οι δύο κυβερνήσεις είχαν οριοθετήσει την αύξηση των συναλλαγών στο φιλόδοξο

¹¹⁵Weitz R., «Russian-Turkish Relation: Steadfast and Changing», Vol. 21, No. 3, (Mediterranean Quarterly, Summer 2010): 72

επίπεδο των 100 δις δολαρίων για τα επόμενα πέντε χρόνια¹¹⁶. Για τη μετουσίωση του στόχου αυτού τα μέρη αναζήτησαν μεθόδους που θα συμβάλλουν στην υπερκέραση των εμποδίων, ώστε επιχειρηματικοί κύκλοι να διεισδύουν με ευκολία στις εγχώριες αγορές.¹¹⁷

Ένα από τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετώπισαν ήταν η εξεύρεση λύσης για το κόστος των μεταφορών εξαιτίας των χρονοτριβών κατά τη διάρκεια των τελωνειακών ελέγχων. Η λύση που αναπτύχθηκε βασίστηκε επάνω στις απλοποιημένες τελωνειακές γραμμές (SCL)¹¹⁸. Τον Ιανουάριο του 2010, ύστερα από συνάντηση των δύο ηγετών, ο Vladimir Putin δήλωσε ότι τα τελωνειακά αυτά ζητήματα ανήκουν στο παρελθόν.

Συγκρίνοντας τις τουρκικές εξαγωγικές επιδόσεις του 2010 με εκείνες του 2011 φαίνεται ότι οι τομείς ανάπτυξης, δεν είναι στις πρώτες ύλες ή στα αγροτικά προϊόντα αλλά στα βιομηχανικά προϊόντα. Παρατηρώντας τον παραπάνω πίνακα η τουρκική και η ρωσική οικονομία αλληλοσυμπληρώνονται. Το επίπεδο των διμερών εμπορικών συναλλαγών για το έτος 2012, ανέρχεται στα 40 δις πολύ χαμηλότερο από τον στόχο των 100 δις δολαρίων. Για την επίτευξη του στόχου, τα δύο μέρη θα πρέπει να εστιάσουν σε διάφορους τομείς της συνεργασίας για την εμβάθυνση και διαφοροποίηση του εμπορίου. Επιπροσθέτως, το 2012 οι εισαγωγές από τη Ρωσική Ομοσπονδία αυξήθηκαν σε 11,2 δις σε σχέση με το 2011.

Παρακάτω παρατίθενται τα δέκα προϊόντα του διμερούς εμπορίου Ρωσίας - Τουρκίας.

---

¹¹⁶Ibid

¹¹⁷Ozdamar H. & Ozertem H. & Has K. & Demirtepe M., T., «Turkey-Russia Relations in the Post-Cold War Era: Current Dynamics, Future Prospects», No. 13-06, (International Strategic Research Organization (USAK), July 2013) 39

¹¹⁸Το SCL είναι ένα ηλεκτρονικό σύστημα που βοηθά στην ώθηση του διμερούς εμπορίου με την επίσπευση των τελωνειακών συναλλαγών. Συμβάλλει επίσης, στην πάταξη της παραοικονομίας του εξωτερικού εμπορίου. Υπολογίζεται ως το τέλος του 2011 ότι το σύστημα αυτό θα ενισχύσει τις τουρκικές εξαγωγές από 6-7 δις σε 15-20 δις δολάρια. Ibid: 40

Πίνακας 2: 10 Προϊόντα Τούρκο-Ρωσικού Εξωτερικού Εμπορίου

Εξαγωγές		Εισαγωγές	
Προϊόντα	%	Προϊόντα	%
Υφάσματα	18,8	Αέρια Πετρελαίου-Φ.Α.	46,1
Τρόφιμα	15,4	Πετρέλαιο και προϊόντα πετρελαίου	19
Αυτοκινητοβιομηχανία	11,8	Τρόφιμα	7,6
Άλλα ημι-προϊόντα	8,9	Σίδηρο και μέταλλο	6,4
Χημικά	8,2	Κάρβουνο	6,3
Άλλα καταναλωτικά αγαθά	7,8	Μέταλλα	5,1
Άλλες συσκευές	7,1	Μεταλλεύματα	4
Ένδυση	6,1	Χημικά	3,3
Ηλεκτρονικές συσκευές και εργαλεία	5,3	Άλλα ημί-προϊόντα	1,3
Προϊόντα Εξόρυξης	4,3	Γεωργικές πρώτες ύλες	0,3

Πηγή: *commercial relations Between Turkey and Russian Federation, (June 2014)*

Οικονομική Αλληλεξάρτηση

Εν μέσω της Συριακής κρίσης και της προσάρτησης της Κριμαίας από την Ρωσία το 2014, οι σχέσεις των δύο χωρών παρόλο που διέπονται από στενές οικονομικές και ενεργειακές σχέσεις, χαρακτηρίζονται από δυσπιστία. Οι κυβερνήσεις των δύο χωρών ενώ συνεχίζουν τη συνεργασία τους στους τομείς του εμπορίου και της ενέργειας στο παρασκήνιο λειτουργούν ώστε να πετύχουν τους γεωπολιτικούς τους στόχους.

Σύμφωνα με την Rosstat¹¹⁹, η Τουρκία αποτελεί τον 5^ο μεγαλύτερο εμπορικό εταίρο της Ρωσίας. Κατά τη διάρκεια του 2014 το εμπόριο είχε κύκλο εργασιών αξίας 31 δις δολάρια. Αντιθέτως, το 2015 έφθασε το 18,1 δις με τις ρωσικές εξαγωγές να κατέχουν το μεγαλύτερο μερίδιο των συναλλαγών, το ίδιο έτος οι τουρκικές εξαγωγές ξεπέρασαν ελαφρώς τα 3 δις δολάρια. Εάν δε συνέβαινε το περιστατικό της πτώσης του αεροσκάφους υπολογιζόταν ότι το διμερές εμπόριο θα άγγιζε τα 23 με 25 δις δολάρια με τις εξαγωγές των Ρώσων να υπολογίζονται σε περίπου 20 δις δολάρια, ενώ οι εισαγωγές από την Τουρκία τα 4 με 5 δις δολάρια.

¹¹⁹Ρωσική στατιστική υπηρεσία.

Κύρια εξαγωγικά προϊόντα της Ρωσίας εξακολουθούν να παραμένουν το φυσικό αέριο και το σιτάρι, τα οποία εξαιρούνται των περιορισμών που ανακοίνωσε το Κρεμλίνο έπειτα από το Προεδρικό διάταγμα που υπέγραψε, στις 28 Νοεμβρίου¹²⁰. Στον τομέα των εισαγωγών οι συναλλαγές που αφορούν τα τρόφιμα άγγιξαν το 1 δις δολάριο με τα εσπεριδοειδή και τις ντομάτες να αποτελούν το ήμισυ των συναλλαγών.¹²¹

Τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, η Ρωσο-τουρκική προσέγγιση επετεύχθη χάρη στο ασυνήθιστα ευνοϊκό γεωπολιτικό περιβάλλον. Από τη μία πλευρά, παρατηρούμε μία «εύκαμπτη» Ρωσία να αποτελεί μικρότερη απειλή για την Τουρκία από ότι στο Σοβιετικό παρελθόν. Από την άλλη διακρίνουμε μια Τουρκία, η οποία ψάχνει διέξοδο διαφυγής όχι προς τη Δύση αλλά προς τη Ρωσία. Η Άγκυρα είδε τη Μόσχα ως ένα χρήσιμο εταίρο και κάτω από αυτές τις συνθήκες Ρωσία και Τουρκία ήταν εύκολο να συνεργαστούν όχι μόνο στο εμπόριο αλλά και σε άλλους τομείς, όπως είναι οι επενδύσεις, ο τουρισμός και φυσικά η ενέργεια.¹²²

5.2 Επενδύσεις

Ένας επιπλέον τομέας συνεργασίας είναι και οι επενδύσεις. Ως πρώτο βήμα συνεργασίας των δύο χωρών θεωρείται μια συμφωνία που υπογράφηκε στις 26 Δεκεμβρίου 1984¹²³ και αναφερόταν σε περιπτώσεις επιστημονικής και τεχνικής συνεργασίας στον τομέα των εναλλακτικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.¹²⁴ Παρόλα αυτά, αυτές οι προοδευτικές προσπάθειες απέτυχαν καθώς οι μεταρρυθμίσεις τις οποίες επιδίωξαν να εισάγουν οι Σοβιετικοί ηγέτες στην κλειστή οικονομία της χώρας τους ώστε να αποφευχθεί η παρακμή απέτυχαν παταγωδώς αναγκάζοντας την άρχουσα τάξη να στραφεί στην

---

¹²⁰Πηγή: <http://kremlin.ru/events/president/news/50805> [Ανακτήθηκε 8 Οκτωβρίου 2016]

¹²¹Πηγή: https://gr.rbth.com/politics/2015/12/02/kyroseis-rosias-kata-toyrkias-poso-tha-epireasoyn-tis-dyo-oikonomies_546645 [Ανακτήθηκε 8 Οκτωβρίου 2016]

¹²²Πηγή: <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2016-02-24/why-russia-and-turkey-fight> [Ανακτήθηκε 9 Οκτωβρίου 2016]

¹²³Πηγή: <http://sam.gov.tr/an-analysis-of-turkish-russian-relations/> [Ανακτήθηκε 15 Οκτωβρίου 2016]

¹²⁴Πηγή: <http://www.naturalgasworld.com/energy-cooperation-in-the-history-of-turkish-russian-relations-24672> [Ανακτήθηκε 5 Νοεμβρίου 2016]

«αγκαλιά της Δύσης» ώστε να αντιμετωπίσει πλήρως τα δομικά οικονομικά προβλήματα που είχε αποκρύψει το Σοβιετικό καθεστώς.¹²⁵

Οι αποτυχημένες μεταρρυθμίσεις εντός σοσιαλιστικού πλαισίου αντικαταστάθηκαν τη μεθαύριο της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης¹²⁶ από άλλες μεταρρυθμίσεις, οι οποίες επιβλήθηκαν στη χώρα με επικουρία του ΔΝΤ, με στόχο τη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας της χώρας και την προσαρμογή της στο ελεύθερο μοντέλο αγοράς.¹²⁷ Το νέο πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων (την περίοδο του Boris Yeltsin) μεγάλων βιομηχανικών συμπλεγμάτων και εταιρειών που είχαν ως τομέα εκμετάλλευσης τον ορυκτό πλούτο δεν βοήθησε στην πλήρη ανάκαμψη της οικονομίας άμεσα. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας '90¹²⁸ η ρωσική οικονομία δεν εμφάνισε σημάδια ανάπτυξης, η κρίση του 1998, σήμαινε επιστροφή σε θετικούς και ισχυρούς ρυθμούς ανάπτυξης για τη ρωσική οικονομία, με μέσο όρο τιμών αύξησης 6,7% του ΑΕΠ για την περίοδο 1999-2006, κατατάσσοντας τη χώρα ως μία από τις πιο ταχέως αναπτυσσόμενες χώρες παγκοσμίως. Με την πραγματική ανάπτυξη να στηρίζεται κυρίως στην ιδιωτική κατανάλωση και στην αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής. Στρατηγικοί τομείς της οικονομίας όπως η βιομηχανία των υδρογονανθράκων προσέλκυσαν νέους ξένους επενδυτές οι οποίοι ουσιαστικά συνέδραμαν στην αύξηση της εισροής κεφαλαίων στη Ρωσία το 2006, επενδύοντας ποσά της τάξεως των 40 δις ευρώ. Η ανοδική τάση των ΑΞΕ την περίοδο 2002 – 2006 συνείσφερε και στην ραγδαία αύξηση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος. Χαρακτηριστικό είναι ότι το 2002 οι ΑΞΕ κατείχαν το 1% του ΑΕΠ ενώ το 2003 έφθασε το 3%. Επίσης, αξίζει να τονίσουμε ότι η Ρωσική Ομοσπονδία κατόρθωσε να παρουσιάσει το εξωπραγματικό πλεόνασμα των 45 δις στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Η ραγδαία αυτή αύξηση στην προσέλκυση επενδύσεων δικαιολογείται αν σκεφτούμε ότι το βιοτικό επίπεδο της χώρας ήταν χαμηλό, ότι οι υψηλές τιμές του πετρελαίου δίνουν ισχυρές προοπτικές για περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη καθώς και του γεγονότος ότι η ραγδαία

---

¹²⁵Mearsheimer J., «Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων». (Ποιότητα–W.W. Norton & Company, 2007): 412-413

¹²⁶25 Δεκεμβρίου 1991

¹²⁷Πηγή: <http://www.naomiklein.org/shock-doctrine> [Ανακτήθηκε 5 Νοεμβρίου 2016]

¹²⁸Η «μεταβατική ύφεση» διήρκησε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '90.

αύξηση της κατανάλωσης δημιούργησε μια ελκυστική αγορά για τους παραγωγούς καταναλωτικών αγαθών.¹²⁹

Όλα έβαιναν καλά, ωστόσο η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 εξαπλώθηκε και εκτός των ΗΠΑ, επιφέροντας σημεία κάμψης στη ροή επενδύσεων και στη Ρωσία. Η κατάσταση αυτή παρέμεινε σταθερή μέχρι το 2012, έτος κατά το οποίο οι ΑΞΕ εξακολουθούσαν να μην υπερβαίνουν το επίπεδο του 2008. Η γεωπολιτική κρίση που προκλήθηκε με την προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 προκάλεσε νέα κατακόρυφη μείωση εισροών στις ΑΞΕ εξαιτίας των κυρώσεων που επιβάλλονται στην Ρωσία από χώρες της Δύσης. Εκμεταλλευόμενη η Ρωσία την εισροή κεφαλαίων τη δεκαετία 2000-2010 στράφηκε και η ίδια στις ΑΞΕ στο εξωτερικό. Μία από τις χώρες που κέντρισε το ενδιαφέρον της ήταν και η Τουρκία.¹³⁰ Για να γίνει αντιληπτή η αλληλεπίδραση των δύο χωρών στον τομέα των επενδύσεων θα εξετάσουμε ξεχωριστά το φάσμα των δραστηριοτήτων τους.

Ρωσικές Επενδύσεις στην Τουρκία

Όσο αφορά το χρηματοοικονομικό τομέα, η σημαντικότερη ρωσική παρουσία στην Τουρκία αποτελεί η τράπεζα Sberbank, η οποία στις 8 Ιανουαρίου 2012¹³¹ προχώρησε σε εξαγορά της τουρκικής Deniz Bank καταβάλλοντας αντίτιμο 3,5 δις δολάρια, εξασφαλίζοντας με αυτή τη συναλλαγή ένα δίκτυο καταστημάτων σε Τουρκία, Αυστρία και Ρωσία. Η Sberbank αποτελεί τη μεγαλύτερη τράπεζα της Ρωσίας έχοντας στην κατοχή της περίπου το 1/3 των τραπεζικών κεφαλαίων και απασχολώντας περίπου 240.000 άτομα. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο ιδρυτής και κύριος μέτοχος της Sberbank κατέχοντας το 56,7% είναι η κεντρική τράπεζα της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Η τράπεζα έχει ένα από τα μεγαλύτερα

---

¹²⁹Alpaslan, B., Markovic, B., Tabak, P. & Zildzovic, E., «Economic implications of Russia's sanctions against Turkey», European Bank for Reconstruction and Development (7 December 2015)

p.46-47<https://www.economic-policy-forum.org/wp-content/uploads/2016/02/Regional-Dimensions-of-FDI-in-Russia.pdf> [Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου 2016 και 15 Οκτωβρίου 2016]

¹³¹Πηγή: <https://www.sberbank.at/press-releases/sberbank-announces-agreement-acquire-9985-denizbank> [Ανακτήθηκε 15 Οκτωβρίου 2016]

δίκτυα στη Ρωσία με 19.000 υποκαταστήματα καθώς και θυγατρικές σε Ουκρανία, Καζακστάν, Λευκορωσία, Ινδία και παρουσία σε Γερμανία και Κίνα.

Η προσθήκη του δικτύου της Deniz Bank θεωρείται στοιχείο που θα συμβάλει στην επεκτατική στρατηγική της Sberbank, καθώς έτσι αποκτά πρόσβαση σε διεθνείς δραστηριότητες και θα καθιερώσει την παρουσία της στην ταχέως αναπτυσσόμενη τουρκική οικονομία. Η τουρκική τράπεζα κατατάσσεται 8^η ανάμεσα στις τουρκικές τράπεζες ως προς το σύνολο του χαρτοφυλακίου της (διαθέσιμα κεφάλαια – καταθέσεις – δάνεια). Στη σύντομη ιστορία της έχουν καταγραφεί σπουδαίες χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες που την εδραίωσαν ως την 5^η μεγαλύτερη ιδιωτική τράπεζα στην Τουρκία με 592 υποκαταστήματα εντός χώρας και 15 στο εξωτερικό. Η απόκτηση της Deniz Bank από την Sberbank θα δώσει ώθηση στην αγορά συναλλάγματος του εμπορίου και των επενδύσεων μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας.¹³²

Ένας ακόμη τομέας όπου παρατηρείται ρωσικό ενδιαφέρον είναι ο κτηματομεσιτικός. Την τελευταία δεκαετία ρωσικά κεφάλαια έδειξαν ενδιαφέρον σε επενδύσεις στον κτηματομεσιτικό τομέα κυρίως σε τουριστικές περιοχές. Σύμφωνα με στοιχεία της τουρκικής στατιστικής υπηρεσίας, οι Ρώσοι πολίτες βρίσκονται στην 5^η θέση των ξένων πολιτών που προβαίνουν σε αγορά ακινήτων. Κύριο μέρος προτίμησης τους αποτελεί η περιοχή της Antalya.¹³³ Για τους Ρώσους η Τουρκία αποτελεί την 1^η επιλογή για την αγορά παράκτιας ιδιοκτησίας με την Αίγυπτο και την Κύπρο να ακολουθούν. Αποτελέσματα ερευνών έδειξαν ότι οι μισοί αγοραστές προτίθενται να δαπανήσουν ποσά μεταξύ της τάξεως των 150 χιλιάδων έως μισού εκατομμυρίου ευρώ. Ενδεικτικό είναι ότι ο τουρκικός σύνδεσμος εταιρειών για επενδύσεις στον τομέα της χρηματαγοράς παρουσίασε στοιχεία που δείχνουν την αύξηση της τάξεως του 80% στην απόκτηση τουρκικών γαιών και οικιών από ξένους αγοραστές τον Σεπτέμβριο του 2014. Το ίδιο έτος ο κύκλος εργασιών ανήλθε

---

¹³²Πηγή: <http://www.hurriyetdailynews.com/why-did-the-russian-pay-3-billion-euros-to-denizbank-.aspx?pageID=238&nID=25204&NewsCatID=402> [Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2016]

¹³³Πηγή: <http://realestatenewsturkey.com/russians-continue-to-buy-property-in-turkey/> [Ανακτήθηκε 16 Οκτωβρίου 2016]

στα 7 δις δολάρια σε αντίθεση με τα 4 δις των προηγούμενων δύο ετών αθροιστικά (2012-2014). Κύριος λόγος της αύξησης του κλάδου αποτελεί η παρουσία ισχυρού τραπεζικού τομέα που παρέχει ένα περιβάλλον υψηλής ρευστότητας με χαμηλά επιτόκια για όλους τους πολίτες.

Ειδικότερα, στον τομέα της αγοροπωλησίας ακινήτων δραστηριοποιούνται δύο ρωσικές εταιρείες εν ονόματι Goszagransobtvennost και Gazprom export.¹³⁴ Πόλο έλξης αποτελεί η Τουρκία όμως και για μεμονωμένες ιδιωτικές επενδύσεις από Ρώσους επιχειρηματίες μεγάλου βεληνεκούς, όπως ο Mikhail Prokhorov¹³⁵ και ο Roman Abramovic¹³⁶.¹³⁷ Συν τοις άλλοις, στον τομέα των κατασκευών και της μηχανολογίας δραστηριοποιούνται με παρουσία στη Τουρκία οι εξής Ρωσικές εταιρείες: i) Windguru, ii) Straytransgaz¹³⁸ iii) Technostroyexport¹³⁹. Άξιο αναφοράς επίσης είναι ότι στον τομέα των τηλεπικοινωνιών πραγματοποιήθηκε η εξαγορά του 13% της τουρκικής Turkcell¹⁴⁰ από την εταιρεία Ρωσικών συμφερόντων Russia Alfa Group με αντίτιμο 3,3 δις δολάρια, το 2005. Στην Τουρκία επίσης δραστηριοποιούνται και οι Ρωσικών συμφερόντων αεροπορικές εταιρείες: Aeroloflot και Belarussian Airlines, διατηρώντας και οι δύο γραφεία στην Κωνσταντινούπολη. Με την Aeroflot να εκτελεί τακτικές πτήσεις προς Κωνσταντινούπολη και την Antalya από τη Μόσχα.

---

¹³⁴Kocakli, D. Kolcuoglu, «Commercial relations between Turkey and the Russian Federation» Attorneys at Law (June 2014), [Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου 2016]

¹³⁵Ο Mikhail Prokhorov δημιούργησε μια ανώνυμη εταιρεία, Windguru Insaat για το μεγάλο ξενοδοχείο του στο Cesme

¹³⁶Ο Ρώσος επιχειρηματίας επισκέφτηκε την Τουρκία για ένα πιθανό έργο γήπεδο golf

¹³⁷Ibid: 3

¹³⁸Πηγή:<http://www.stg.ru/en/company/company-profile.html> [Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2016]

¹³⁹Πηγή:<http://technostroyexport.wood-me.com/> [Ανακτήθηκε 17 Οκτωβρίου 2016]

¹⁴⁰ Η Turkcell αποτελεί την μεγαλύτερη κινητή τηλεφωνία

Πίνακας 3: Ορισμένες ηγετικές ρωσικές εταιρίες με γραφεία συνδέσμου στην Τουρκία

Εταιρείες	Τομείς Δραστηριότητας
AEROFLOT	Αεροπορία
Belarusian airlines	Αεροπορία
Gazprom Export	Ακίνητα
Garzgransobtvennost	Ακίνητα
Lukoil	Ενέργεια
OJSC Power Machine	Ενέργεια
NLMK	Σίδηρο και Ατσάλι
Har Tass	Μέσα και επικοινωνία
Pronto Moscow	Μέσα και επικοινωνία
Ria Novosti	Μέσα και επικοινωνία
Rosoboronexport	Εισαγωγές Εξαγωγές
Yandex	Πληροφορίες Τεχνολογίας
Stroytransgas	Μηχανολογία και Κατασκευές
Technostroyexport	Μηχανολογία και Κατασκευές

Πηγή: “Commercial relations between Turkey and the Russian Federation”¹⁴¹

Επιπροσθέτως, σύμφωνα με λίστα που έδωσε στη δημοσιότητα το Υπουργείο Οικονομικών της Τουρκίας περίπου 1,628 ρωσικές εταιρίες λειτουργούν στην Τουρκία. Η CROC, μια ρωσική εταιρία τεχνολογίας έχει αποκτήσει την πλειοψηφία των μετοχών της NGN, μιας τουρκικής εταιρίας πληροφορικής. Η ρωσική φαρμακευτική εταιρία R-Pharm ανακοίνωσε και αυτή το σχέδιο της για επενδύσεις στην Τουρκία, οι οποίες ανέρχονται στα 100 εκατομμύρια για τα επόμενα χρόνια. Ακολουθεί πίνακας με ορισμένες ηγετικές ρωσικές εταιρίες που διαθέτουν γραφεία στην Τουρκία.

¹⁴¹Kocakli, D. Kolcuoglu, «Commercial relations between Turkey and the Russian Federation», Attorneys at Law (June 2014), 2 Νοεμβρίου 2016

Πίνακας 4: Ορισμένες Κορυφαίες Ρωσικές Εταιρείες που επενδύουν στην Τουρκία

Εταιρείες	Τομείς Δραστηριότητας
AST Group	Τεχνολογία και καταλύματα
CROC NGN	Τεχνολογία και καταλύματα
GAZGROUP Mersa Otomatik	Αυτοκίνητα
Inter RAO enerji Holding	Ενέργεια
Lukoil Akpet	Ενέργεια
Magnitogorsk Iron and Steel works	Μεταλλουργία
Group (MMK) MMK Metalurji Sam. Tic.	Ενέργεια
ROSATOM Akkuyu NgS	Τραπεζικός και Χρηματοοικονομικός τομέας
Elektrik Uretim A.S.	Τραπεζικός και Χρηματοοικονομικός τομέας
Sberbank Denizbank	Τραπεζικός και Χρηματοοικονομικός τομέας
Windguru	Κατασκευές

Πηγή: “*Commercial relations between Turkey and the Russian Federation*”¹⁴²

Τουρκικές κατασκευές στη Ρωσική Ομοσπονδία

Αντιθέτως η παρουσία των τουρκικών ΑΞΕ στη Ρωσία δεν είναι ίδιας κλίμακας. Οι στενές σχέσεις του Σοβιετικού κράτους με την Τουρκική Δημοκρατία αποτέλεσαν το εχέγγυο για τη δημιουργία εμπορικής Τράπεζας τουρκικών συμφερόντων στη Μόσχα με την επωνυμία: Yarı Kredi, το 1988.¹⁴³ Η ανάπτυξη των διμερών σχέσεων αύξησε την ένταση του εξωτερικού εμπορίου και έδωσε τη δυνατότητα σε τουρκικές κατασκευαστικές εταιρείες να συμμετάσχουν σε ρωσικά έργα. Το Νοέμβριο του 1993, η τουρκική Τράπεζα ήταν μία από τις δώδεκα ξένες Τράπεζες που δραστηριοποιούνται στο ρωσικό τραπεζικό σύστημα. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 άλλη μία Τράπεζα τουρκικών συμφερόντων δραστηριοποιήθηκε στη Μόσχα με την ονομασία Garanti Bank Moscow¹⁴⁴ (η οποία ανήκει στη 2^η μεγαλύτερη τουρκική ιδιωτική Τράπεζα). Κύριοι πελάτες της Τράπεζας αποτελούν οι ρωσικές επιχειρήσεις, όπως και τουρκικές που δραστηριοποιούνται στη ρωσική αγορά. Ακόμη μία

¹⁴²Kocakli D. Kolcuoglu, «Commercial relations between Turkey and the Russian Federation», Attorneys at Law (June 2014), [Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου 2016]

¹⁴³Πηγή: <http://www.ykb.ru/en/about/history.php> [Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2016]

¹⁴⁴Πηγή: <http://www.gbm.ru/en/about/> [Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2016]

τράπεζα, η Ziraat Bank¹⁴⁵ άρχισε να δραστηριοποιείται στη Ρωσική Ομοσπονδία έχοντας κατάστημα στη Μόσχα από το 1993. Η ίδια μέσα στα επόμενα χρόνια αύξησε τον κύκλο εργασιών της προσφέροντας υπηρεσίες στον κλάδο των χρηματοπιστωτικών προϊόντων. Τελευταία τουρκική τράπεζα που εισήχθη στη ρωσική αγορά διευρύνοντας συνεχώς τον κύκλο εργασιών της σε 30 ρωσικές πόλεις (περιλαμβάνοντας: Moscow, St. Peterburg, Kazan, Yekaterinburg, Rostov, Novosibirsk, Ufa) ήταν η Fiba Bank¹⁴⁶. Η δραστηριοποίηση τουρκικών τραπεζών ωφέλησε και την δραστηριοποίηση κατασκευαστικών εταιρειών τουρκικών συμφερόντων στη Ρωσία. Τα τελευταία χρόνια οι τουρκικές κατασκευαστικές εταιρείες έχουν ολοκληρώσει την κατασκευή περισσότερων από 1300 έργων που αποτιμώνται στα 40 δις δολάρια μέσα στα τελευταία είκοσι χρόνια. Επιπλέον, πολλές κατασκευαστικές εταιρείες έχουν ολοκληρώσει έργα για τους Χειμερινούς Ολυμπιακούς αγώνες που διεξήχθησαν στο Sochi, το 2014. Ύστερα από μελέτη, διαπιστώθηκε ότι εταιρείες που δραστηριοποιούνται στον κατασκευαστικό τομέα με πολυετή δράση στη ρωσική ομοσπονδία είναι οι εξής: i) Polimerks, ii) Koray Holding¹⁴⁷, iii) Gama Endustri¹⁴⁸ iv) Enka¹⁴⁹, v) Ronesans¹⁵⁰ Ένας ακόμη τομέας που εστιάζει την προσοχή των τουρκικών επενδύσεων στη Ρωσία είναι η βιομηχανία της ένδυσης. Στη Ρωσική Ομοσπονδία έχουν δημιουργήσει παραρτήματα με δίκτυα υποκαταστημάτων μεγάλες κλωστοϋφαντουργίες τουρκικών συμφερόντων, όπως οι ακόλουθες: LC Waikiki, ADL, Defacto, Colin's, Koton. Επίσης, διατηρούν παραρτήματα στη Ρωσία πολυεθνικές εταιρείες στις οποίες έχουν επενδύσει τουρκοί κολοσσοί (όμιλοι επιχειρήσεων ή επιχειρηματίες). Αναφορά σε αυτές γίνεται καθώς οι εν λόγω εταιρείες

---

¹⁴⁵Πηγή:<http://www.ziraat.com.tr/en/OurBank/AboutUs/Pages/HistoryOfOurBank.aspx>

[Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2016]

¹⁴⁶Πηγή:<http://www.hurriyetdailynews.com/fibas-credit-europe-bank-to-exit-russia.aspx?pageID=238&nID=95004&NewsCatID=345>

[Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2016]

¹⁴⁷Πηγή: <http://www.topluketum.com/firmas/koray-holding> [Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2016]

¹⁴⁸Πηγή: <http://www.gama.com.tr/tr/gama-endustri/kurumsal/130> [Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2016]

¹⁴⁹ Πηγή: <http://www.enka.com/tr/> [Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2016]

¹⁵⁰Πηγή: <http://www.ronesans.com/> [Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2016]

παράγουν μεγάλο μέρος των προϊόντων τους στην Τουρκία και τα εξάγουν στη Ρωσική Ομοσπονδία. Τέτοιες εταιρείες είναι οι εξής: Mexx (με έδρα την Ολλανδία), Marks & Spencer (με έδρα το Ηνωμένο Βασίλειο), Banana Republic (με έδρα τις ΗΠΑ), The Gap(με έδρα τις ΗΠΑ) .

Σύμφωνα με τον Akhmet Pankoyev¹⁵¹, θεωρεί ότι το περιβάλλον της Ρωσίας είναι ιδιαίτερος ελκυστικό για Τούρκους επενδυτές και ιδιαίτερος σε τομείς όπως: κλωστοϋφαντουργία, τρόφιμα, χημικά, ξυλεία, βιομηχανίες ηλεκτρικών ειδών, κατασκευές και ο τομέας των υπηρεσιών. Κύριο γνώρισμα των τουρκικών επενδύσεων είναι η μεταφορά των εγκαταστάσεων παραγωγής σε ειδικές οικονομικές ζώνες και τεχνολογικά πάρκα.¹⁵²

Πίνακας 5: Ορισμένες κορυφαίες τουρκικές εταιρείες που δραστηριοποιούνται στην Ρωσική Ομοσπονδία

Εταιρείες	Τομείς Δραστηριότητας
Anadolu Cam	Υαλουργία
Anadolu Holding Efes	Υαλουργία
Arcelik	Οικιακές συσκευές
Aydinli Group	Ένδυση
Beko	Οικιακές συσκευές
Boydak Holding	Επιπλοποιία
Colin's	Ένδυση
EAE Group	Ηλεκτρικά προϊόντα
Eczacibasi	Κεραμικά
Enka	Κατασκευές
Hayat Group	Χημικά και κατασκευές
Ronesaus	Κατασκευές
Sisecam Group	Υαλουργία
Zorlu Group	Ενεργειακές και Οικιακές Συσκευές

Πηγή: “Commercial relations between Turkey and the Russian Federation”¹⁵³

Ανάμεσα στις δύο χώρες έχουν αναπτυχθεί κοινές επιχειρηματικές δράσεις. Εταιρείες στο χώρο των κατασκευών της ενέργειας και των τηλεπικοινωνιών

¹⁵¹Federation Council member, Russian-Turkish Business Council Chairman

¹⁵²Πηγή: <http://eng.tpp-inform.ru/vedomosti/rf-cci-system/913/> [Ανακτήθηκε 19 Οκτωβρίου 2016]

¹⁵³Kocakli, D. Kolcuoglu, «Commercial relations between Turkey and the Russian Federation», Attorneys at Law (June 2014)

προέβησαν στο παρελθόν στη δημιουργία κοινοπραξιών για την κατασκευή έργων ή συμμετείχαν σε ενιαία μετοχική σύσταση εταιρειών που στόχευε στην παροχή υπηρεσιών, όπως έχει αναφερθεί στο παράδειγμα της Turkcell. Ακόμη ένα κοινό έργο ξεκίνησε στην πόλη Iskenderum το 2011, με τη λειτουργία ενός εργοστασίου επεξεργασίας μετάλλων στο οποίο συμμετείχε η ρωσική Magnitogorsk Metallurgical Plant και η Τουρκική εταιρεία Atakas. Το κόστος της επένδυσης ανήλθε στο 1,4 δις δολάρια. Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφερθεί ότι η ρωσική εταιρεία Power Machines απέστειλε υδροηλεκτρική γεννήτρια 46,6 MW στη μονάδα παραγωγής ενέργειας στο Kygy που σχεδιάζεται να κατασκευαστεί στην Τουρκία με συμμετοχή Ρώσων ειδικών.¹⁵⁴Το μεγαλύτερο όμως έργο για την επίτευξη του οποίου θα συνεργαστούν τουρκικές κατασκευαστικές εταιρείες μαζί με την Rosatom είναι η κατασκευή τεσσάρων μονάδων αντιδραστήρων πυρηνικής σχάσης εντάσεως 1200 MW στο Akkuyu. Αυτό είναι το 1^ο Παγκόσμιο έργο NPP¹⁵⁵ που πληροί τις προϋποθέσεις «build-own-operate», όπου ο πραγματικός αγοραστής και ιδιοκτήτης είναι η πλευρά που υλοποιεί το έργο. Το κόστος δημιουργίας αυτού του έργου ανέρχεται περίπου σε 22 δις δολάρια. Η Rosatom έχει ήδη εκτελέσει συμβάσεις με δεκαπέντε τοπικές επιχειρήσεις, η συνολική αξία των οποίων ανέρχεται στα 110 εκατομμύρια δολάρια.¹⁵⁶

Συμπεραίνουμε ότι στον τομέα των επενδύσεων δραστηριοποιούνται και οι δύο χώρες με άνιση όμως ροή κεφαλαίων. Το γεγονός αυτό δικαιολογείται αν μελετήσουμε τα συνολικά μεγέθη των δύο οικονομιών. Σύμφωνα με τον συγκριτικό πίνακα¹⁵⁷ του ΑΕΠ των δύο χωρών παρατηρούμε ότι στην περίπτωση της Ρωσίας η οικονομία της αυξήθηκε με μεγαλύτερους ρυθμούς συγκριτικά με την οικονομία της Τουρκίας το 2000-2008. Επομένως, η ανισομέρεια στις ΑΞΕ δικαιολογείται εξαιτίας της διαφοράς δυναμικής των δύο οικονομιών. Συν της άλλης η κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφους και οι

---

¹⁵⁴Πηγή: <http://www.power-m.ru/en/press-center/news/power-machines-completed-manufacturing-of-hydrogenerators-for-the-kygy-hpp-turkey/> [Ανακτήθηκε 19 Οκτωβρίου 2016]

¹⁵⁵Nuclear power plant

¹⁵⁶Πηγή: <http://eng.tpp-inform.ru/vedomosti/rf-cci-system/913/> [Ανακτήθηκε 19 Οκτωβρίου 2016]

¹⁵⁷Πίνακας 6 στα παραρτήματα

μετέπειτα οικονομικές κυρώσεις¹⁵⁸ που επέβαλλε ως αντίποινα η ρωσική κυβέρνηση στην Τουρκία αποδεικνύουν του λόγου το αληθές ότι δηλαδή οι ρωσικές ΑΞΕ στην Τουρκία είναι μεγαλύτερης δυναμικής από τις τουρκικές ΑΞΕ στη Ρωσία. Σύμφωνα με οικονομολόγους ο αντίκτυπος στο ΑΕΠ της Ρωσίας λόγω του περιστατικού θα είναι περιορισμένος με κάποια πίεση στις τιμές των εισαγωγών και του πληθωρισμού. Αντιθέτως, οι κυρώσεις της Ρωσίας υπάρχει το ενδεχόμενο να προκαλέσουν μία μείωση στην αύξηση του ΑΕΠ της τάξεως 0,3 έως 0,7 εκατοστιαίες μονάδες για το έτος 2016.

Παρόλη την βελτίωση των διμερών σχέσεων και την άνθιση του εμπορίου μεταξύ τους, οι ρωσικές εταιρείες προτιμούν να επενδύουν τα περισσότερα κεφάλαια που διαθέτουν στην Ευρώπη. Χαρακτηριστικό ήταν ότι το 2009 οι μισές ΑΞΕ κατευθύνθηκαν στην ευρωπαϊκή αγορά.¹⁵⁹ Από την πλευρά της η Τουρκία έχει ισχυρή επίδραση μέσω επενδύσεων στην οικονομία της Ρωσίας, με τις μοναδικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη Ρωσία να είναι χαμηλής κεφαλαιακής έντασης, να ασχολούνται στους τομείς των κατασκευών και του εμπορίου και να εξυπηρετούνται από τις τουρκικές τράπεζες που υπήρχαν στη ρωσική επικράτεια.

5.3 Τουρισμός

Κατά τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου στη Ρωσία, εξαιτίας της αύξησης των τιμών του πετρελαίου¹⁶⁰ και σε συνδυασμό με την

---

¹⁵⁸Αναχάιτιση σε ότι αφορά τις μελλοντικές οικονομικές δραστηριότητες των τουρκικών επιχειρήσεων στην Ρωσία και απαγόρευση νέων εργαζόμενων τουρκικής εθνικότητας στη Ρωσία στο Alpaslan B., Markovic B., Tabak P. & Zildzovic E., «Economic implications of Russia's sanctions against Turkey», European Bank for Reconstruction and Development (7 December 2015)

¹⁵⁹Mutanga S. & Simelane T., «Regional dimension of foreign direct investment in Russia» paper 3 p.54 <https://www.economic-policy-forum.org/wp-content/uploads/2016/02/Regional-Dimensions-of-FDI-in-Russia.pdf>

¹⁶⁰Βλ. στα παραρτήματα: παρατίθεται πίνακας 6 και 11 με το ΑΕΠ της Ρωσίας και της τιμής του πετρελαίου.

Μετά την ασιατική χρηματοπιστωτική κρίση του 1998 που είχε ως συνέπεια να εμφανιστούν σημάδια ύφεσης στη ρωσική οικονομία η αύξηση της τιμής του πετρελαίου σε συνδυασμό με την αύξηση της παραγωγής στη Ρωσία συνέβαλλε στη ραγδαία ανάπτυξη της οικονομίας, όπως

ενδυνάμωση των διαπολιτισμικών σχέσεων είχε ως άμεση συνέπεια την αύξηση των δαπανών για τον τουρισμό. Η μετάλλαξη της κλειστής ρωσικής οικονομίας εξαιτίας της πτώσης του υπαρκτού σοσιαλισμού και η στροφή προς ένα μοντέλο υπέρμαχο του φιλελευθερισμού και της συνεργασίας με άλλα κράτη συνέβαλλε στον επαναπροσδιορισμό των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των πολιτών των δύο χωρών και στον τομέα της τουριστικής βιομηχανίας.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ότι ο τουρισμός επιφέρει θετικές επιδράσεις στις Ρωσο-τουρκικές πολιτικές και οικονομικές σχέσεις. Μάλιστα, οι τουρκικές αρχές εκτιμώντας ότι έχουν αποκομίσει υψηλά κέρδη στον τομέα αυτό θέτουν ως ζήτημα υψηλής προτεραιότητας στις διαπραγματεύσεις τους με τις ρωσικές αρχές.

Θεωρώντας ότι η αμοιβαία μετακίνηση πολιτών από τις δύο χώρες αντικαθιστά τις αρνητικές εικόνες του παρελθόντος με μια θετική όψη των δύο κοινωνιών, οι δύο κυβερνήσεις ενισχύουν τους δεσμούς οικονομικής συνεργασίας και ανάπτυξης και στον τομέα του τουρισμού. Δημιουργώντας νέες προϋποθέσεις για μια διαδικασία “win-win” για τη Ρωσία και την Τουρκία. Από την πλευρά της η Μόσχα προσφέρει στους πολίτες της οικονομικά πακέτα διακοπών ενώ η Άγκυρα καρπώνεται τα οφέλη από τη διαμονή τους.¹⁶¹ Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εταιρικής σχέσης των δύο χωρών στον τομέα του τουρισμού διαδραματίζει ο φυσικός παράγοντας.

Παρόλο που η Ρωσική Ομοσπονδία καλύπτει τη μεγαλύτερη γεωγραφική επιφάνεια της υδρογείου δεν έχει πρόσβαση σε θερμές θάλασσες. Αποκλειστικά αυτό για τον τομέα του τουρισμού σημαίνει πλήρη απουσία των απαραίτητων στοιχείων¹⁶², τα οποία θα έδιναν ώθηση στην ανάπτυξή του.¹⁶³ Απεναντίας, το

διαπιστώνουμε και στους πίνακες ΑΕΠ και πετρελαίου. Bocukoglu E., Celik E., «The effects of Russian Economic Crisis on Turkish Economy: A brief assessment», Journal of Qafqaz University, Volume III, Number I (2000): 123, 124, 131

¹⁶¹Bulut R., Yalcin A., «Importance and Development of Turkish – Russian Tourism in terms of economic relations», International Refereed Academic Social Sciences Journal, (July- August- September 19, 2015): 110

¹⁶²Όπως: ηλιόλουστος καιρός, παραλίες κλπ

κλίμα και η γεωγραφική θέση της Τουρκίας ευνοεί την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα ιδίως με χώρες όπως η Ρωσική Ομοσπονδία με την οποία γειτνιάζει. Ένα επιπλέον, συγκριτικό πλεονέκτημα της ανάπτυξης της τουρκικής τουριστικής βιομηχανίας είναι η κομβική της θέση μεταξύ Ασίας και Ευρώπης, Μέσης Ανατολής και Βαλκανίων και έχοντας εξαιρετική πρόσβαση σε χώρες της Αφρικής¹⁶⁴ αποτελεί ουσιαστικό σταυροδρόμι για τον παγκόσμιο τουρισμό. Επίσης, το γεγονός ότι περιβάλλεται από τη θάλασσα από τρεις πλευρές την καθιστά μία ηγετική χώρα για την τουριστική βιομηχανία.¹⁶⁵

Τουριστικές ροές

Στην ενότητα αυτή θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε την αύξηση του τουρισμού τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια. Από το 2001 και έπειτα παρατηρείται σημαντική αύξηση τουριστικών ροών ενώ παλαιότερα κατά τη δεκαετία του 1990 δεν είχαμε σημαντικές ροές στην Τουρκία, εξαιτίας της μικρής αγοραστικής δύναμης των Ρώσων πολιτών, όπως έχει προαναφερθεί.

Η κρίση της τουρκικής οικονομίας το 2001, είχε θετική επίδραση στην τουριστική ζήτηση καθώς η υποτίμηση της τουρκικής λίρας λειτούργησε καταλυτικά για την προσέλκυση τουριστών και από χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις.¹⁶⁶ Στους τουρίστες αυτούς συμπεριλαμβάνονται και τα μεσαία αστικά στρώματα της Ρωσίας. Οι Ρώσοι τουρίστες αποτελούν τη 2^η πολυπληθέστερη «εθνική ομάδα» που επισκέπτονται την Τουρκία¹⁶⁷, με τους περισσότερους να προτιμούν πακέτα διακοπών μέσω ταξιδιωτικών πρακτορείων με κύριο

---

¹⁶³Bulut R., Yalcin A., «Importance and Development of Turkish – Russian Tourism in terms of economic relations», International Refereed Academic Social Sciences Journal, (July- August-September 19, 2015): 108

¹⁶⁴Μέσω των διεθνών αεροδρομίων της Κωνσταντινούπολης

¹⁶⁵Bulut R., Yalcin A., «Importance and Development of Turkish – Russian Tourism in terms of economic relations», International Refereed Academic Social Sciences Journal, (July- August-September 19, 2015): 103

¹⁶⁶Gormus S., «The Socio- Economic Determinant of Tourism Demand in Turkey: A panel data approach», International Research Journal of Finance and Economics, Issue 55 (2010): 88

¹⁶⁷Την πρώτη θέση καταλαμβάνει η Γερμανία

προορισμό την Antalya.¹⁶⁸ Στην εν λόγω περιοχή βρίσκεται το θέρετρο της Alanya¹⁶⁹, όπου ο ταξιδιώτης μπορεί να συνδυάσει τη διαμονή του με τα φυσικά και πολιτιστικά αξιοθέατα που δεσπόζουν στην περιοχή. Τα τελευταία χρόνια ο ρυθμός των Ρώσων τουριστών που επισκέπτονται την Alanya¹⁷⁰ αυξάνεται σταθερά μην ξεπερνώντας όμως τους Γερμανούς, οι οποίοι διατηρούν συνεχώς τα πρωτεία. Χαρακτηριστικό είναι ότι σύμφωνα με το δήμο της Alanya για το 2006 οι Γερμανοί ήταν περίπου διπλάσιοι από τους Ρώσους πολίτες.¹⁷¹

Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, προκάλεσε μία μικρή συρρίκνωση στη ζήτηση τουριστικών καταλυμάτων από τους Ρώσους το επόμενο έτος. Η κάμψη όμως της ζήτησης γρήγορα ξεπεράστηκε εξαιτίας τριών παραγόντων: α) Η Ρωσία και η Τουρκία επούλωσαν γρήγορα τις «πληγές» τους από την κρίση. Με αποτέλεσμα, οι καταναλωτικές συνήθειες των πολιτών τους να μην μετριαστούν, ιδιαίτερα για τους Ρώσους πολίτες που συνέχισαν να καταναλώνουν μέρος του εισοδήματός τους σε ψυχαγωγικές και ταξιδιωτικές δαπάνες. β) Ο τουρκικός τουριστικός τομέας βρίσκεται σε κομβικό σημείο συγκριτικά με άλλους μεσογειακούς προορισμούς που παρέχουν παρόμοια αξιοθέατα. γ) Η επονομαζόμενη Αραβική άνοιξη δημιούργησε αστάθεια στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής και κυρίως την Τυνησία και την Αίγυπτο. Οι δύο αυτές χώρες αποτελούσαν σημαντικούς προορισμούς για τους Ρώσους τουρίστες. Δίνοντας τη δυνατότητα στην τουριστική βιομηχανία της Τουρκίας να εκμεταλλευτεί την κρίση στις χώρες του Maghreb

---

¹⁶⁸Bulut R., Yalcin A., «Importance and Development of Turkish–Russian Tourism in terms of economic relations», *International Refereed Academic Social Sciences Journal*, (July- August-September 19, 2015): 110

¹⁶⁹Η Alanya αποτελεί παραθαλάσσιο τουριστικό θέρετρο της Τουρκίας, πόλη και περιφέρεια στην επαρχία της Antalya. Το μεσογειακό κλίμα, τα φυσικά αξιοθέατα και η ιστορική κληρονομιά της καθιστούν την περιοχή αυτή ένα δημοφιλή τουριστικό προορισμό

¹⁷⁰Το Kemer το Belek είναι από τους κορυφαίους προορισμούς της Antalya, Kuvan Y., «The use of forests for the purpose of tourism: the case of Belek Tourism Center in Turkey» *Journal of Environmental Management* 75, (2005): 268

¹⁷¹Aktas A., Cevirgen A., Toker B., «Assesing Holiday satisfaction», Vol. 15, No 1, (2009): 4-5

και του Mashreq, αν αυτή αποδεικτική διαρκής και να προχωρήσει σε νέες επενδύσεις με σκοπό την αύξηση του μεριδίου της στον παγκόσμιο τουρισμό¹⁷².

Η επίσκεψη του Προέδρου της Ρωσίας Dmitry Medvedev στην Τουρκία το 2010¹⁷³, οριστικοποίησε εκτός από τη βελτίωση των οικονομικών σχέσεων και μια συμφωνία¹⁷⁴, η οποία θα έδινε το συγκριτικό πλεονέκτημα στην τουρκική τουριστική βιομηχανία έναντι των δύο κύριων ευρωπαϊκών αντιπάλων της στον τομέα αυτό, την Ισπανία και την Ελλάδα. Με τη συγκεκριμένη συμφωνία η Μόσχα και η Άγκυρα αίρουν το καθεστώς υποχρεωτικής θεώρησης διπλωματικών εγγράφων για ιδιώτες κατόχους. Το γεγονός αυτό θεωρείται καίριας σημασίας στα 500 χρόνια των Ρωσο-τουρκικών σχέσεων.¹⁷⁵ Η υλοποίηση της απόφασης απαλλαγής τέθηκε σε εφαρμογή τον Απρίλιο του 2011.¹⁷⁶ Παρατίθεται πίνακας με το σύνολο των Ρώσων τουριστών στην Τουρκία¹⁷⁷ καθώς και τριμηνιαίος πίνακας εσόδων της Τουρκίας στον τομέα του τουρισμού (την περίοδο 2011 – 2016):

---

¹⁷²Ozdal H. & Ozertem H. & Has K. & Demirtepe M., T., «Turkey-Russia Relations in the Post-Cold War Era: Current Dynamics, Future Prospects», International Strategic Research Organization (USAK), No 13-06 (July 2013): 56

¹⁷³Aydin Y., «The Russo-Turkish Relationship», School of European Studies The Hague University of Applied Sciences, (May 2012): 21

¹⁷⁴Πηγή: <https://www.rt.com/politics/russia-turkey-visa-regime/> «Russia and Turkey agree on visa-free travel», 12 May, 2010 [Ανακτήθηκε 23 Οκτωβρίου 2016]

¹⁷⁵Ozdal H. & Ozertem H. & Has K. & Demirtepe M., T., «Turkey-Russia Relations in the Post-Cold War Era: Current Dynamics, Future Prospects», International Strategic Research Organization (USAK), No 13-06 (July 2013): 55

¹⁷⁶Ozbay F., «The relation between Turkey – Russia in the 2000s», Vol XVI, No 3, (Autumn 2011): 80-81

¹⁷⁷Πηγή: <http://www.kultur.gov.tr/EN,153017/tourism-statistics.html> [Ανακτήθηκε 4 Νοεμβρίου 2016]

Πίνακας 7: Ρωσικός τουρισμός στην Τουρκία

Έτος	Συνολο τουριστών	Ρώσοι Τουρίστες στην Τουρκία	Ποσοστό
2000	10.201.934	676.958	6,64
2001	11.448.809	757.446	6,62
2002	13.085.843	946.511	7,23
2003	13.828.156	1.281.407	9,27
2004	17.258.894	1.605.006	9,30
2005	20.754.437	1.864.682	8,98
2006	19.433.392	1.853.442	9,54
2007	22.881.008	2.465.336	10,77
2008	25.799.211	2.879.278	11,16
2009	26.392.164	2.694.733	10,21
2010	27.608.033	3.107.043	11,25
2011	30.298.673	3.468.214	11,45
2012	30.865.447	3.599.925	11,66
2013	33.425.779	4.269.306	12,77
2014	35.374.666	4.479.049	12,66
2015	35.825.712	3.649.003	10,19

Πηγή: Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού Τουρκίας

Γνωρίζοντας ότι οι Ρώσοι τουρίστες επισκέπτονται τη Τουρκία κατά κόρον τους θερινούς μήνες και βλέποντας τα έσοδα της Τουρκίας στον τομέα του τουρισμού την ίδια περίοδο, συμπεραίνουμε ότι μεγάλο μέρος των εσόδων αυτών προέρχεται από ρωσικά κεφάλαια. Αυτό γίνεται πλήρως αντιληπτό αν αναλογιστούμε ότι στην κατάταξη με τις αφίξεις στην Τουρκία οι Ρώσοι κατέχουν τη δεύτερη θέση.

Πίνακας 8:

Έσοδα από Τουρισμό (χιλιάδες Δολάρια ΗΠΑ \$)						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ιούνιος	2 699 458	2 945 297	3 371 554	3 726 270	3 150 486	1 789 982
Ιούλιος	3 758 049	3 553 776	3 469 464	3 705 635	3 682 936	2 390 550
Αύγουστος	3 878 847	3 808 867	4 204 769	4 946 631	4 742 362	3 098 464

Πηγή: Στατιστική υπηρεσία Τουρκίας¹⁷⁸

Αν και δεν υπάρχουν αξιόπιστες πληροφορίες σχετικά με τους Τούρκους τουρίστες στη Ρωσική Ομοσπονδία, είναι γνωστό ότι οι Τούρκοι επιχειρηματίες ταξιδεύουν στη Ρωσία για επαγγελματικούς λόγους. Στατιστικά στοιχεία αποδεικνύουν ότι μόνο το 1/3 από τους Τούρκους επισκέπτες που βρίσκονται στη Ρωσία, επισκέπτονται τη χώρα για τουριστικούς λόγους. Χαρακτηριστικό μάλιστα είναι ότι οι χειμερινές πτήσεις της Turkish Airlines για τη Ρωσία

¹⁷⁸Πηγή: http://www.turkstat.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2397 [Ανακτήθηκε 3 Νοεμβρίου 2016]

συμπεριλαμβάνουν οκτώ προορισμούς ¹⁷⁹ αποδεικνύοντας το έντονο εμπορικό και επενδυτικό ενδιαφέρον των Τούρκων επισκεπτών¹⁸⁰. Παρατίθεται πίνακας με το σύνολο των Τούρκων τουριστών στη Ρωσία ¹⁸¹ για τα έτη 2003 – 2015:

Πίνακας 9: Τούρκοι τουρίστες στην Ρωσία

Έτος	Σύνολο τουριστών	Τούρκοι τουρίστες στην Ρωσία	Ποσοστό Τούρκων
2003	3.658.655	109.493	2,99
2004	4.306.398	158.099	3,67
2005	4.524.060	140.158	3,10
2006	4.378.982	139.264	3,18
2007	5.401.907	182.644	3,38
2008	5.215.235	202.572	3,88
2009	5.885.001	167.871	2,85
2010	6.887.489	189.827	2,76
2011	6.751.006	118.563	1,76
2012	6.273.993	110.359	1,76
2013	8.011.654	114.966	1,43
2014	8.363.966	143.448	1,72
2015	9.256.486	169.302	1,83

Πηγή: Στατιστική Υπηρεσία Τουρκίας

Η κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφους – άμεσες απώλειες για την τουρκική τουριστική βιομηχανία

Το περιστατικό της 24^{ης} Νοεμβρίου σε συνδυασμό με την μείωση του αριθμού των ευρωπαίων τουριστών λόγω των τρομοκρατικών επιθέσεων του ISIS επέφερε τη χειρότερη περίοδο για τον τουρκικό τουρισμό από το 2003 (πόλεμος στο Ιράκ).¹⁸² Έπειτα από την πτώση του αεροσκάφους επικράτησε εχθρότητα στις διπλωματικές σχέσεις των δύο χωρών με τη ρωσική κυβέρνηση να εκδίδει διάταγμα για την επιβολή κυρώσεων στην Τουρκία. Το ψήφισμα επικεντρωνόταν στον τομέα του τουρισμού στα εξής: απαγόρευση πτήσεων

¹⁷⁹ Moscow, St. Petersburg, Kazan, Sochi, Ufa, Rostov, Yekaterinburg, Novosibirsk

¹⁸⁰ Μεγάλες εμπορικές βιομηχανικές μητροπόλεις: Moscow, St. Petersburg, Kazan, Rostov, Vladimir, Ufa, Sochi

¹⁸¹ Πηγή: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> [Ανακτήθηκε 27 Οκτωβρίου 2016]

¹⁸² Aydintasbas A., «With Friends like these: Turkey, Russia and the end of an unlikely alliance», European council on foreign relations, Policy Brief (June 2016)

charter μεταξύ Ρωσίας – Τουρκίας¹⁸³ και αναστολή των ταξιδιών χωρίς visa για τους τούρκους που ταξιδεύουν στη Ρωσία¹⁸⁴.

Συμπεραίνουμε ότι παράλληλα με την ανάδυση μιας μορφής αστικής τάξεως στα «ερείπια» του μετα-σοβιετικού καθεστώτος δημιουργήθηκαν επιπρόσθετες ανάγκες σε τομείς όπως ο τουρισμός. Η αναζήτηση φθηνών τουριστικών καταλυμάτων με γεωγραφική εγγύτητα οδήγησε τους Ρώσους να στραφούν στα παραλιακά θέρετρα της Τουρκικής Δημοκρατίας. Αντιθέτως, οι Τούρκοι πολίτες δεν επέλεξαν την Ρωσία ως χώρα αναψυχής εξαιτίας του ψυχρού κλίματος που επικρατεί σε όλη την επικράτεια και της απουσίας τουριστικών υποδομών. Κατά κύριο λόγο την Ρωσία επισκέπτονται Τούρκοι πολίτες που δραστηριοποιούνται στους κλάδους του εμπορίου, των κατασκευών και γενικά των επιχειρήσεων. Η άρση του καθεστώτος των θεωρήσεων για τις μετακινήσεις αποδεικνύει ότι οι δύο κρατικές οντότητες έχουν κοινά συμφέροντα στο συγκεκριμένο πεδίο.

5.4 Ενέργεια

Επιχειρώντας να προβούμε σε μια σύντομη ανασκόπηση της ενεργειακής συνεργασίας μεταξύ Ρωσίας – Τουρκίας, εντοπίζουμε ότι οι δύο πλευρές ήρθαν σε μία πρώτη συμφωνία υπογράφοντας τη σύναψη μιας επιστημονικής και τεχνικής συνεργασίας, τον Δεκέμβριο του 1984. Παρά τις επιστημονικές μελέτες σχετικά με τις εναλλακτικές και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών δεν προχώρησε εξαιτίας των αποτυχημένων προοδευτικών προσπαθειών που εφαρμόστηκαν στην ΕΣΣΔ από τον Mikhail Gorbachev¹⁸⁵.

---

¹⁸³Karagiannopoulos L., «Greece eyes lion's share of diverted tourist», Reuters, December 9, 2015, <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-turkey-russia-greece-idUSKBNOTS1N220151209> [Ανακτήθηκε 24 Οκτωβρίου 2015]

¹⁸⁴Alpaslan I. & Markovic B. & Tabak P. & Zildzovic E., «Economic implications of Russia's sanctions against Turkey», European Bank for Reconstruction and Development, 7 December 2015, <http://www.ebrd.com/news/2015/economic-implications-of-russias-sanctions-against-turkey.html> [Ανακτήθηκε 24 Οκτωβρίου 2015]

¹⁸⁵Gorbachev Mikhail: Πρόεδρος της Σοβιετικής Ένωσης, http://www.bbc.co.uk/history/people/mikhail_gorbachev 30 Οκτωβρίου 2016

Μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, η Ρωσία του Boris Yeltsin υιοθετώντας τις επιταγές του ΔΝΤ παρενέβη στην κλειστού τύπου οικονομία, εισάγοντας αυστηρά οικονομικά μέτρα που ωστόσο οδήγησαν στον εκδημοκρατισμό με μεθόδους κλεπτοκρατίας και εκποίησης του εθνικού πλούτου. Στο πνεύμα της νέας εποχής Άγκυρα και Μόσχα ίδρυσαν μια νέα κοινή οικονομική επιτροπή¹⁸⁶. Λίγους μήνες αργότερα, στις αρχές του Νοεμβρίου του 1992, σε συνεδρίαση αυτής της επιτροπής που πραγματοποιήθηκε στην Άγκυρα υπογράφει διεθνής σύμβαση συνεργασίας μεταξύ της Τουρκικής κρατικής εταιρείας BOTAS και ρωσικής κρατικής εταιρείας Gazexport.¹⁸⁷

Όπως έχουμε προαναφέρει αντικειμενικός στόχος της συγκεκριμένης εργασίας είναι η μελέτη διμερών σχέσεων την περίοδο των τελευταίων δεκαπέντε ετών. Πιο συγκεκριμένα, θα αναφερθούμε σε συνεργασίες που ενίσχυσαν κατά κόρων την σύμπνοια των δύο οικονομιών.

Blue stream ορόσημο στην ενεργειακή συνεργασία και των δύο χωρών

Επιστέγασμα της αгаστής συνεργασίας των δύο χωρών αποτέλεσε η διακυβερνητική συμφωνία για το έργο “Blue Stream”¹⁸⁸. Σύμφωνα με τη συμφωνία αυτή η ρωσική πλευρά θα έπρεπε να είναι έτοιμη να πουλήσει φυσικό αέριο στην Τουρκία μέσω ενός απευθείας αγωγού, ο οποίος θα κατασκευαζόταν κάτω από τη Μαύρη Θάλασσα ως τις αρχές του 2000. Η συμφωνία προέβλεπε τη συνεχόμενη παροχή φυσικού αερίου για είκοσι πέντε συναπτά έτη με την επιλογή για επιπλέον πενταετή ανανέωση στο τέλος της περιόδου. Η ποσότητα του φυσικού αερίου που διέρχεται από τον υποθαλάσσιο αγωγό αναμένεται να αυξηθεί από τα 0,5 δις m³ του 2000 στα 16 δις m³ το 2007.¹⁸⁹

---

¹⁸⁶Η οικονομική επιτροπή δημιουργήθηκε στις 14 Μαΐου 1992

¹⁸⁷ Orkan Y., «Energy cooperation in the history of Turkish–Russia Relations», (July 17,2015) <http://www.naturalgasworld.com/energy-cooperation-in-the-history-of-turkish-russian-relations-24672>

¹⁸⁸Η συμφωνία αυτή υπογράφει στις 15 Δεκεμβρίου 1997

¹⁸⁹Hill, F., «Το Αίνιγμα της Κασπίας: Αγωγοί και Δίκτυα Ενέργειας» όπως αναφέρεται στο Καϊρίδης, Δ. και Martin, L., «Ο ρόλος και η θέση της Τουρκίας στον κόσμο: σύγχρονη πραγματικότητα και μελλοντικές προκλήσεις», (Αθήνα, Σιδέρης, Ι., 2006): 268

Η τιμή πώλησης του φυσικού αερίου θα έπρεπε να προσδιοριστεί ύστερα από συμφωνία της κρατικής τουρκικής εταιρείας BOTAS και της εταιρείας Gazprom, με την Άγκυρα να μην έχει δικαίωμα μεταπώλησης του φυσικού αερίου χωρίς σχετική άδεια της Μόσχας. Παρά τις μακρές προπαρασκευές η κατασκευή του έργου ξεκίνησε το 2001 και ολοκληρώθηκε το 2002 με τη συμμετοχή στην κατασκευή και της ιταλικής εταιρείας ENI, η οποία παρείχε τεχνική υποστήριξη για την αποπεράτωση του έργου. Επιθυμώντας η Άγκυρα να δημιουργήσει νέες απαραίτητες δομές για την απελευθέρωση της αγοράς αερίου, προώθησε ένα νομοσχέδιο με το οποίο αποκαθήλωσε την μονοπωλιακή θέση της BOTAS στην τουρκική αγορά ενέργειας¹⁹⁰. Με την κατασκευή του υποθαλάσσιου αγωγού Blue Stream¹⁹¹ μήκους 396 χλμ ο οποίος ολοκληρώθηκε το Μάιο του 2002 και την εμπορική χρήση¹⁹² του που ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2003¹⁹³, ολοκληρώθηκε το πρώτο έργο ενεργειακής συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών. Ωστόσο, λόγω της διαφοράς των τιμών η τελετή εγκαινίων πραγματοποιήθηκε στις 17 Νοεμβρίου 2005,¹⁹⁴ με παρουσία του Erdogan και του Ρώσου προέδρου Putin.

---

¹⁹⁰Το χρονικό έτος 2001

¹⁹¹Πηγή: <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/active/blue-stream/> [Ανακτήθηκε 30 Οκτωβρίου 2016]

¹⁹²Μελάς, Κ., «Ακτινογραφώντας την τουρκική οικονομία» όπως αναφέρεται στο Λυγερός, Σ., Μελάς, Κ., «Μετά τον Ερντογάν τι; », (Αθήνα, Πατάκης, 2013): 428 - 430

¹⁹³Babali, T., «Turkey, Present and Past: Turkey at the Energy Crossroads», Middle East Quarterly, (Spring 2009): 2

¹⁹⁴Πηγή: <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa> [Ανακτήθηκε 30 Οκτωβρίου 2016]

Αγωγός φυσικού αερίου Blue Stream¹⁹⁵

Πράγματι, η ενεργειακή συνεργασία των δύο χωρών στους τομείς του φυσικού αερίου και του πετρελαίου αποτέλεσε τη βάση της εταιρικής οικονομικής τους σχέσης. Θέλοντας ο Τούρκος πρωθυπουργός Recep Tayyip Erdogan να ενισχύσει ακόμη περισσότερο τη διμερή αυτή οικονομική σχέση μετέβη στη Μόσχα στις 12 Ιανουαρίου 2015 μαζί με 600 τούρκους επιχειρηματίες. Η επίσκεψη αυτή εγκαινίαζε έναν νέο τρόπο εταιρικής σχέσης μεταξύ των δύο χωρών καθώς πλέον ουσιαστικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις για το φυσικό αέριο και άλλων ενεργειακών έργων μεταφέρονταν πλήρως στον ιδιωτικό τομέα.¹⁹⁶

Με τη ζήτηση για φυσικό αέριο να αυξάνεται συνεχώς¹⁹⁷ εξαιτίας των ολοένα και περισσότερων ενεργειακών αναγκών των νοικοκυριών και της βιομηχανικής παραγωγής και με δεδομένο το γεγονός ότι η Τουρκία δε διαθέτει

¹⁹⁵Πηγή: <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/active/blue-stream/>
[Ανακτήθηκε 30 Οκτωβρίου 2016]

¹⁹⁶Πηγή: <http://www.naturalgasworld.com/energy-cooperation-in-the-history-of-turkish-russian-relations-24672> [Ανακτήθηκε 30 Οκτωβρίου 2016]

¹⁹⁷Σύμφωνα με διαθέσιμα στοιχεία η ζήτηση για φυσικό αέριο αυξήθηκε κατά 167% στη διάρκεια της δεκαετίας 2001–2011)

τις αναγκαίες ποσότητες φυσικού αερίου στο υπέδαφός της, γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι η Άγκυρα εξαρτάται από τη Ρωσία και το Ιράν που αποτελούν τις εγγύτερες πηγές ενέργειας για να καλύψει τις ανάγκες της. Μέρος των εισαγωγών φυσικού αερίου της Τουρκίας καλύπτεται και με αζέρικο φυσικό αέριο, όπως και υγροποιημένο φυσικό αέριο από την Αλγερία¹⁹⁸.

Πίνακας 10:

Οι αγωγοί φυσικού αερίου προς την Τουρκία			
Όνομασία	Προέλευση	Διαχειριστής	Χωρητικότητα κατά προσέγγιση *
Blue Stream	Ρωσία	Gazprom South Caucasus	1550
Μπακού-Τιφλίδα-Ερζερούμ	Αζερμπαϊτζάν	Pipeline Consortium	820
Tabriz - Ankara	Ιράν	BOTAS	1930
Βουλγαρία-Τουρκία	Βουλγαρία	Gazprom	2000

* σε εκατομμύρια κυβικά πόδια ημερησίως

Με λίγα λόγια, εκτός από τον “Blue Stream” με διαχειριστή την Gazprom, στο έδαφος της Τουρκίας βρίσκονται τέσσερεις ακόμη αγωγοί:

- i. Baku – Tbilisi – Erzurum (BTE). Πρόκειται για έναν ανταγωνιστικό αγωγό του Blue Stream που μεταφέρει φυσικό αέριο¹⁹⁹, το οποίο παράγεται στο Shah Deniz του Αζερμπαϊτζάν και μεταφέρεται μέσω της Γεωργίας στην Τουρκία. Διαχειριστής του τμήματος Αζερμπαϊτζάν – Γεωργίας είναι η BP²⁰⁰ ενώ για τον αντίστοιχο τουρκικό τομέα είναι η BOTAS. Στην κοινοπραξία που κατασκεύασε τον αγωγό δραστηριοποιούνται και άλλες παγκοσμίου φήμης εταιρείες.
- ii. Tabriz – Ankara αγωγός. Ο συγκεκριμένος αγωγός²⁰¹ μεταφέρει ιρανικό φυσικό με διαχειριστή τη BOTAS. Ο αγωγός “Tabriz – Ankara” αποτελεί τμήμα του

¹⁹⁸Πλοία που μεταφέρουν υγροποιημένη μορφή αερίου καταλήγουν στον τερματικό σταθμό Ceyhan που βρίσκεται στην ΝΑ Τουρκία

¹⁹⁹ Υπάρχει παράλληλος που μεταφέρει αργό πετρέλαιο μέχρι το Ceyhan

²⁰⁰Πηγή: http://www.bp.com/en_az/caspian/operations/projects/pipelines/BTC.html

[Ανακτήθηκε 31 Οκτωβρίου 2016]

²⁰¹Στις 8 Αυγούστου 1996, Ιράν – Τουρκία ξεκίνησαν την συνεργασία στον τομέα του φυσικού αερίου. Με την πώληση του ιρακινού φυσικού αερίου μα αρχίζει το 2001

μελλοντικού κολοσσιαίου έργου με την ονομασία “ITE pipeline²⁰²”, ο οποίος θα μεταφέρει αέριο από το Ιράν και το Τουρκμενιστάν με κύριο αποδέκτη την ΕΕ.

iii. Turkey – Bulgaria Interconnector (ITB)

Αγωγός που μεταφέρει αζέρικο φυσικό αέριο από το κοίτασμα του Shah Deniz και καταλήγει στα σύνορα με την Βουλγαρία. Η έναρξη της συνεργασίας Τουρκίας – Βουλγαρίας υπογράφει το Μάρτιο του 2014.²⁰³

iv. Turkey – Greece Interconnector (ITE), ο οποίος αποτελεί κομμάτι του μελλοντικού αγωγού ITGI²⁰⁴ και μεταφέρει αζέρικο φυσικό αέριο από το κοίτασμα του Shah Deniz. Το τμήμα του αγωγού που έχει κατασκευαστεί είναι 300 χλμ εκ των οποίων τα 209 χλμ σε τουρκικό έδαφος.²⁰⁵

Με τους υπάρχοντες αγωγούς σε μερικό κορεσμό, καθώς δεν καλύπτουν πλέον το βασικό στόχο που έθετε η Άγκυρα στο παρελθόν ώστε να καταστεί καίριος κόμβος μεταφοράς φυσικού αερίου, οι φιλοδοξίες συρρικνώνονται. Κύριοι λόγοι που συντελούν στην κατάσταση αυτή είναι η αύξηση της εγχώριας ζήτησης φυσικού αερίου και οι περιφερειακές αλλαγές²⁰⁶ που συντελούνται σε γεωπολιτικό επίπεδο (δράση ανταρτών PKK, πιθανές κυρώσεις διεθνούς κοινότητας προς το Ιράν και Συριακή κρίση). Το ασταθές περιφερειακό περιβάλλον επηρεάζει αρνητικά τις νέες επενδύσεις σε αγωγούς, με άμεση συνέπεια ορισμένοι αγωγοί που βρίσκονταν στο στάδιο της προπαρασκευής να χρονοτριβούν ή ακόμη και να ακυρωθούν. Οι κυριότεροι από αυτούς τους αγωγούς είναι:

---

²⁰²Πηγή: <http://en.turangtransit.com.tr/project-overview> [Ανακτήθηκε 31 Οκτωβρίου 2016]

²⁰³Πηγή: <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa> [Ανακτήθηκε 30 Οκτωβρίου 2016]

²⁰⁴Πηγή: <http://www.edison.it/en/itgi-pipeline> [Ανακτήθηκε 30 Οκτωβρίου 2016]

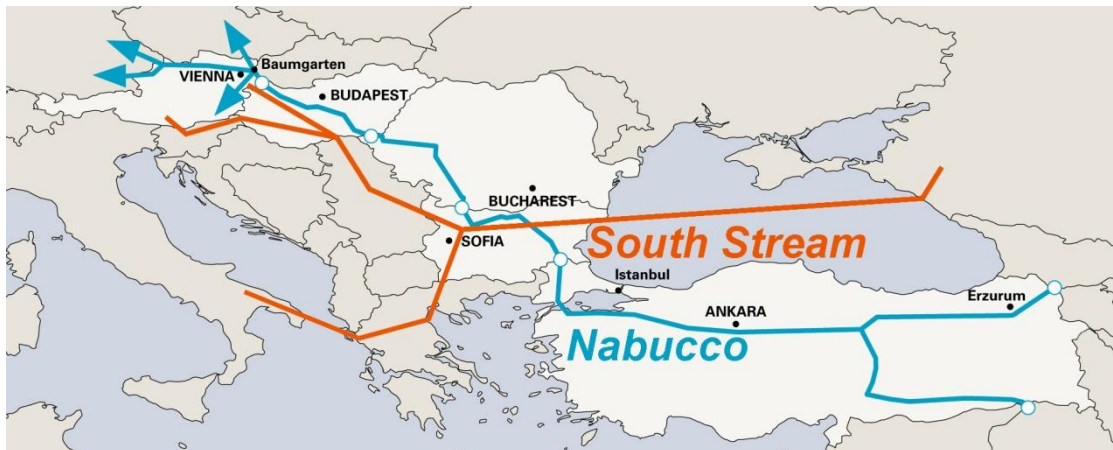
²⁰⁵Μελάς, Κ., «Ακτινογραφώντας την τουρκική οικονομία» όπως αναφέρεται στο Λυγερός, Σ., Μελάς, Κ., «Μετά τον Ερντογάν τι », (Αθήνα, Πατάκης, 2013): 432

²⁰⁶Ibid: 431

“Nabucco και South Stream”

Πρόκειται για δύο αντίπαλα έργα²⁰⁷ με το πρώτο να στηρίζεται από χώρες της ΕΕ και να προωθείται έντονα από τις ΗΠΑ καθώς οι ίδιες θεωρούν ότι η ΕΕ είναι επικίνδυνα εξαρτημένη από το ρωσικό φυσικό αέριο. Ο αγωγός “Nabucco” θα διασχίζει ολόκληρη την Τουρκία και θα μεταφέρει φυσικό αέριο από το Αζερμπαϊτζάν στην Αυστρία διασχίζοντας επιπροσθέτως τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και την Ουγγαρία. Στη συνέχεια θα δούμε ότι ο αγωγός αυτός έχει ουσιαστικά ακυρωθεί διότι έχει επιλεγεί ο TAP. Αντιθέτως, ο αγωγός “South Stream” προωθείται από τη ρωσική πλευρά. Πρόκειται για έναν αγωγό, ο οποίος μεταφέρει ποσότητες φυσικού αερίου από τη ρωσική επικράτεια στη Βουλγαρία²⁰⁸ μέσω ενός υποθαλάσσιου αγωγού, ο οποίος θα διέρχεται και από την οικονομική ζώνη της Τουρκίας καθώς η Άγκυρα έδωσε την έγκρισή της για την υλοποίηση του έργου²⁰⁹. Ένα κομμάτι του αγωγού θα συνεχίζει νοτιότερα και θα μεταφέρει ρωσικό φυσικό αέριο μέσω ενός υποθαλάσσιου αγωγού που θα διασχίζει τα στενά το Otranto²¹⁰ και θα καταλήγει στην Ιταλία. Το υψηλό κόστος του συγκεκριμένου έργου σε συνδυασμό με την απουσία ισχυρών αγοραστών με σταθερά συμβόλαια καθυστέρησε την υλοποίηση του έργου. Ωστόσο, όπως αναφέρουμε και στη συνέχεια της εργασίας, ο αγωγός “South Stream” μετά τις κυρώσεις λόγω Ουκρανικής κρίσης έχει παγώσει.

²⁰⁷Ulutas, U., «Turkish foreign policy in 2009: A year pro-activity» Insight Turkey, Vol 12, No 1, (2010): 7-8

²⁰⁸Προέδρου, Φ., «Η ρωσική ενεργειακή πολιτική στην Ευρώπη» στο Καραγιάννης, Μ., Η Ρωσία Σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές σχέσεις (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010): 131

²⁰⁹Gokirmak, M., «From foe to friends: Turkish – Russian Relations in the 21st Century», International Journal of Social Inquiry, Vol 5, No 1-2 (2012): 95

²¹⁰Μεταξύ Κέρκυρας και Ιταλίας

Χάρτης: Αγωγοί Nabucco και South Stream²¹¹

Παρόλο που οι δύο αγωγοί κατασκευάζονται από διαφορετικές κοινοπραξίες και προωθούνται από διαφορετικούς γεωπολιτικούς σχηματισμούς, σύμφωνα με δηλώσεις του Recep Tayyip Erdogan και Vladimir Putin, οι δύο αγωγοί δεν είναι ανταγωνιστικοί, δεν απειλείται η βιωσιμότητα του ενός έναντι του άλλου και θα προσφέρουν από κοινού ποικιλομορφία στις ενεργειακές πηγές²¹².

Επιπροσθέτως, στην Τουρκία πρόκειται να κατασκευαστεί άλλος ένας αγωγός με την ονομασία TANAP. Όσον αφορά τον TANAP, ο συγκεκριμένος αγωγός άρχισε να κατασκευάζεται στις 17 Μαρτίου 2015 και έχει ως στόχο να μεταφέρει 16 δις κυβικά μέτρα φυσικό αέριο από τα κοιτάσματα του Shah Deniz – II στην Τουρκία (2018) και στην Ευρώπη (2020). Κύριοι μέτοχοι του έργου είναι η SOKAR (58%), η BOTAS (30%) και η BP (12%)²¹³.

Ο TANAP θα λειτουργήσει ως συνδετικός κρίκος του αγωγού South Caucasus²¹⁴ με τον TAP²¹⁵. Ο αγωγός TANAP θα έχει μήκος 1850 χλμ εκ των οποίων τα 19 χλμ θα είναι υποθαλάσσια²¹⁶ και θα καταλήγει στο σταθμό συμπίεσης που βρίσκεται στα ελληνο-τουρκικά σύνορα Ipsala (περιοχή Edirne).²¹⁷

---

²¹¹Πηγή: <http://www.globalresearch.ca/russia-and-turkeys-south-stream-gas-deal-can-save-europe-and-the-world/5421742> [Ανακτήθηκε 1 Νοεμβρίου 2016]

²¹²«Putin seals new Turkey gas deal», BBC News, (6 August 2009), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8186946.stm> «όπως αναφέρεται στο Gokirmak, M., «From foe to friends: Turkish – Russian Relations in the 21st Century», υποσημείωση 19, σελ 95

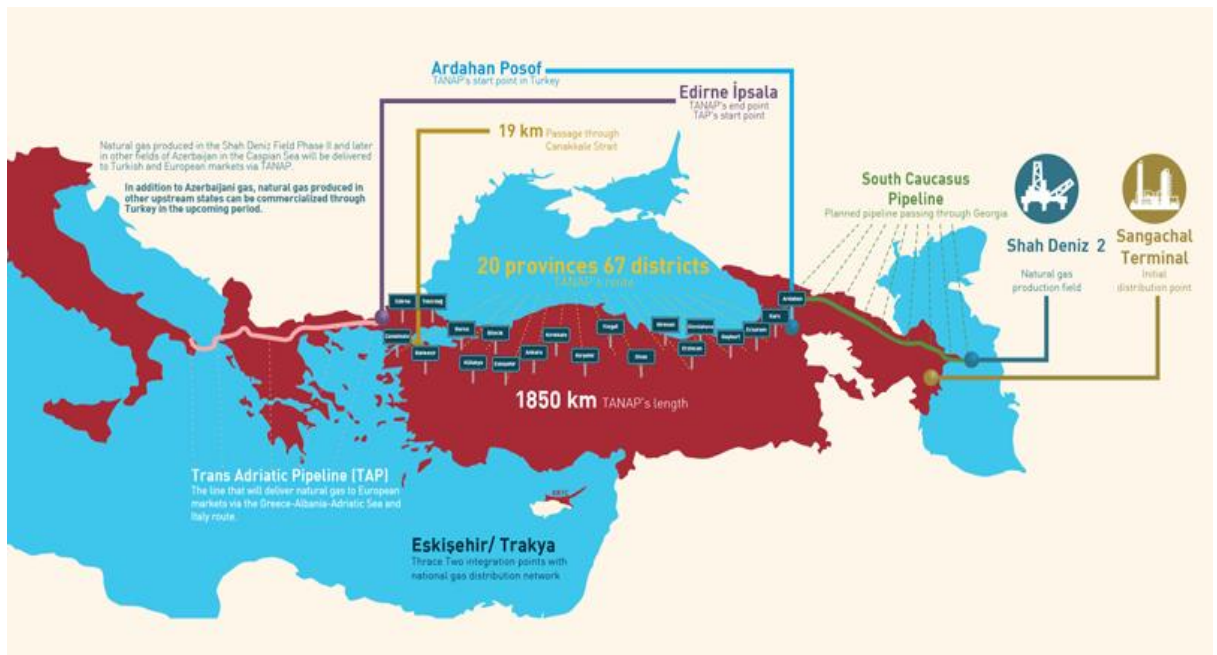
²¹³ Πηγή: <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa> [Ανακτήθηκε 1 Νοεμβρίου 2016]

²¹⁴(SCP): Ο αγωγός Νοτίου Καυκάσου ενώνει το κοιτάσμα του Shah Deniz του Αζερμπαϊτζάν με την Γεωργία και την Τουρκία. Διαχειριστές του είναι η BP και η SOCAR http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/SCP.html [Ανακτήθηκε 1 Νοεμβρίου 2016]

²¹⁵Ο αγωγός αυτός συνδέει τον τερματικό σταθμό του TANAP στα IPSALA και διέρχεται δια μέσου Ελλάδας και Αλβανίας στην Ιταλία με το τελευταίο τμήμα του να είναι υποθαλάσσιο <https://www.ft.com/content/da3ceae-1c29-11e6-b286-cddde55ca122> [Ανακτήθηκε 1 Νοεμβρίου 2016]

²¹⁶Κάτω από τη θάλασσα του Μαρμαρά

²¹⁷Πηγή: <http://www.tanap.com/tanap-project/why-tanap/> [Ανακτήθηκε 1 Νοεμβρίου 2016]

Χάρτης: αγωγοί TANAP και TAP²¹⁸

“Στενά Βοσπόρου – Αγωγοί πετρελαίου”

Όπως έχουμε αναφέρει και στο πρώτο κεφάλαιο αναφορικά με τη σημασία του Ευξείνου Πόντου τα εν λόγω στενά, αποτελούν choke-point για το διεθνές εμπόριο και επηρεάζονται άμεσα από τη Συνθήκη του Μοντρέ, η οποία διαμόρφωσε ένα νέο καθεστώς για τη διέλευση των εμπορικών πλοίων. Με αυτόν τον τρόπο αξίζει να σημειωθεί και ο ιδιαίτερος ρόλος της Τουρκίας στη μεταφορά πετρελαίου (κυρίως ρωσικού και αζέρικου) μέσω των στενών του Βοσπόρου, από όπου διέρχεται ετησίως το 3% της παγκόσμιας κατανάλωσης πετρελαίου, με το συνολικό επίπεδο μεταφοράς πετρελαίου να αγγίζει τα 150 εκ. τόνους, το 2008. Εξαιτίας του μεγάλου φόβου ατυχήματος από την υψηλή κυκλοφορία πλοίων στη συγκεκριμένη περιοχή αναζητούνται εναλλακτικοί τρόποι μεταφοράς πετρελαίου που θα παρακάμπτουν τα στενά.

Μη εγκαταλείποντας τα σχέδια της για ενεργειακή αναβάθμιση, η Άγκυρα προωθεί σχέδια ώστε να μειωθεί η κυκλοφορία των πετρελαιοφόρων πλοίων στα στενά του Βοσπόρου. Οι επιδιώξεις της αυτές καλύπτονται από την κατασκευή του αγωγού “Samsun – Ceyhan”.²¹⁹ Αντιθέτως, η Μόσχα θέλοντας

²¹⁸Ibid

²¹⁹Weitz, R., «Russia–Turkey Energy Ties: Cooperation with conflict», *Diplomaatia*, No 109, *Wider security* (September 2012)

να παρακάμψει το Βόσπορο, πρότεινε την κατασκευή του “Trans Balkan Pipeline”, ενός αγωγού 280 χλμ που θα ένωνε τη βουλγαρική πόλη Burgas του Ευξείνου Πόντου με την γειτονική πόλη του βορείου Αιγαίου, Αλεξανδρούπολη. Ωστόσο, αυτό το έργο ακυρώθηκε εξαιτίας της άρνησης της Βουλγαρίας να προχωρήσει στην κατασκευή του έργου με πρόσχημα τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του αγωγού²²⁰.

Έπειτα, από αυτή την εξέλιξη η ρωσική κυβέρνηση υποστήριξε την «τουρκική λύση» του “Samsun – Ceyhan”²²¹, ενός αγωγού που συνδέει την πόλη του Ευξείνου Πόντου Samsun με την πόλη της ΝΑ Μεσογείου Ceyhan, εξασφαλίζοντας παράλληλα την έγκριση της τουρκικής κυβέρνησης για την υποθαλάσσια κατασκευή του αγωγού South Stream, όπως έχουμε προαναφέρει.

Μέσα από αυτές τις κινήσεις των δύο κρατών διαπιστώνουμε ότι ενώ ανταγωνίζονται στον ενεργειακό τομέα ταυτόχρονα υπάρχουν και περιπτώσεις που συνεργάζονται²²² και συμμετέχουν στην υλοποίηση νέων κοινών έργων, όπως ο Blue Stream II, για τον οποίο έγινε λόγος για πρώτη φορά το 2010. Εξαιτίας της ακύρωσης του “South Stream”, έργο που τελικά δεν τελεσφόρησε παρά τις προσπάθειες της Ρωσίας αναζητείται εναλλακτικός τρόπος μεταφοράς φυσικού αερίου για τις χώρες της ΕΕ. Σύμφωνα με τη Ρωσία κύρια ευθύνη για την ακύρωση του έργου φέρει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η κυβέρνηση της Βουλγαρίας. Ουσιαστικά όμως, η ακύρωση του έργου οφείλεται στις «αναταράξεις» που δημιουργήθηκαν στις σχέσεις ΕΕ και Ρωσίας τη μεθαύριο του ουκρανικού ζητήματος. Λύση στο πρόβλημα για την εναλλακτική μεταφορά αερίου δόθηκε το Δεκέμβριο του 2014, μετά από επίσκεψη του Vladimir Putin στην Άγκυρα όπου υπογράφηκε μνημόνιο κατανόησης ανάμεσα στις δύο πλευρές για την κατασκευή ενός νέου αγωγού, ο οποίος θα βρίσκεται εντός της τουρκικής επικράτειας. Η Άγκυρα επωφελείται από

---

²²⁰Medetsky, A., «Turkish Pipeline Gets New Impetus», Moscow Times, January 14, 2010, όπως αναφέρεται στο Weitz, R., «Russia–Turkey Energy Ties: Cooperation with conflict», *Diplomaatia*, No 109, Wider security (September 2012), υποσημείωση 10

²²¹Raufoglu, A., «Turkey, Russia at Odds over Middle East, Caucasus» *Foreign Policy Journal*, June 3, 2012 όπως αναφέρεται στο Weitz, R., «Russia–Turkey Energy Ties: Cooperation with conflict», *Diplomaatia*, No 109, Wider security (September 2012), υποσημείωση 7

²²²Weitz, R., «Russia–Turkey Energy Ties: Cooperation with conflict», *Diplomaatia*, No 109, Wider security (September 2012)

κόμιστρα διέλευσης ενώ παράλληλα βελτιώνεται η ενεργειακή ασφάλεια του εγχώριου δικτύου αγωγών. Ο αγωγός αυτός εν ονόματι “Turkish Stream” πήρε την συγκεκριμένη ονομασία ύστερα από προσωπική απαίτηση του Τούρκου Προέδρου Recep Tayyip Erdogan. Ο “Turkish Stream” θα αναδιανέμει το 40% των εξαγωγών αερίου μακριά από την «απληστία» της Ουκρανίας²²³. Σύμφωνα με δηλώσεις του Alexey Miller, του διευθύνοντα εκτελεστικού συμβούλου της Gazprom, ο εν λόγω αγωγός είναι η μοναδική επιλογή για μεταφορά φυσικού αερίου²²⁴.²²⁵ Η εξάρτηση της τουρκικής αγοράς ενέργειας αυξάνεται με την κατασκευή του νέου αγωγού γεγονός που προκαλεί έντονη ανησυχία σε αξιωματούχους στην Άγκυρα. Οι υπεύθυνοι φορείς χάραξης ενεργειακής πολιτικής προσπαθούν να ενθαρρύνουν την χρήση και άλλων μορφών ενέργειας ανανεώσιμων και μη.²²⁶

Πυρηνική Ενέργεια

Η ανάπτυξη μονάδων παραγωγής πυρηνικής ενέργειας γίνεται υπό τη στενή επιτήρηση της ΙΑΕΑ²²⁷, που ο σκοπός ύπαρξης της σχετίζεται άμεσα με τη μη εκμετάλλευση της πυρηνικής ενέργειας για πολεμικούς σκοπούς. Για το λόγο αυτό ο Οργανισμός αυτός πραγματοποιεί αυστηρούς ελέγχους σε χώρες που επιθυμούν να κατασκευάσουν αντιδραστήρες πυρηνικής σχάσης και έχουν υπογράψει στο παρελθόν τη Συνθήκη της μη διάδοσης πυρηνικών όπλων²²⁸. Συνήθως ο Οργανισμός εστιάζει στον έλεγχο, στις μεθόδους φυγοκέντρωσης

---

²²³Λόγω της εμμονής της Ουκρανίας να επαναδιαπραγματευθεί τα τέλη διέλευσης και του γεωπολιτικού προβλήματος που προέκυψε με την προσάρτηση της Κριμαίας, οδήγησε τη Μόσχα στην αναζήτηση νέων διαδρομών παροχής φυσικού αερίου από το ουκρανικό δίκτυο, το οποίο είχε κατασκευαστεί την εποχή της «Σοβιετικής Αυτοκρατορίας»

²²⁴Το κόστος εκτιμάται από τον ίδιο στα 10 δις δολάρια

²²⁵Bechev, D., «Russia and Turkey: What does their partnership mean for the EU?», European Policy Center, policy brief (13 February 2015) http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_5304_russia_and_turkey.pdf [Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου]

²²⁶Weitz, R., «Russia–Turkey Energy Ties: Cooperation with conflict», *Diplomaatia*, No 109, Wider security (September 2012)

²²⁷ International Atomic Energy Agency, Διεθνής Οργάνωση Ατομικής Ενέργειας, αυτόνομος διεθνής, διακρατικός Οργανισμός που συνεργάζεται με τον ΟΗΕ

²²⁸ Non proliferation treaty

και στην πρόσβαση σε σχάσιμο υλικό για να αποτρέψει κάθε πιθανότητα πυρηνικής βόμβας.

Η διαμορφούμενη κατάσταση δεν αφήνει περιθώρια για την ανάπτυξη πυρηνικής τεχνογνωσίας για πολλές χώρες. Οι χώρες που διαθέτουν την απαιτούμενη τεχνογνωσία για κατασκευή αντιδραστήρων πυρηνικής ενέργειας είναι ελάχιστες. Επιθυμώντας η Άγκυρα να πετύχει την ενεργειακή της ανεξάρτηση, είναι πρόθυμη να συνεργαστεί με χώρες που κατέχουν αυτή την τεχνογνωσία και να επενδύσει στη δημιουργία μονάδων πυρηνικής ενέργειας.

Επί του παρόντος στην τουρκική επικράτεια δεν υπάρχει εργοστάσιο πυρηνικής ενέργειας, συνεπώς φιλοδοξία της Τουρκίας είναι η δημιουργία πυρηνικών σταθμών²²⁹.²³⁰ Το Μάιο του 2010, υπεγράφη διακυβερνητική συμφωνία μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας για κατασκευή και λειτουργία πυρηνικού εργοστασίου στο Akkuyu²³¹ της Τουρκίας. Στον εν λόγω χώρο θα κατασκευαστούν από την κοινοπραξία (μεταξύ 2016-2019) τέσσερις μονάδες έντασης 1,2 GW και το κόστος του έργου αναμένεται να είναι από 18 έως 20 δις δολάρια. Κύριοι μέτοχοι είναι ως επί το πλείστον ρωσικές εταιρείες²³².

Η σημασία αυτής της συνεργασίας στον τομέα της πυρηνικής ενέργειας μεταξύ Άγκυρας και Μόσχας, θα ενισχύσει επιπλέον τις Ρωσο-τουρκικές σχέσεις και θα δώσει νέα ώθηση στην οικονομική δυναμική που αναπτύχθηκε μεταξύ τους λόγω των ενεργειακών συμφωνιών για την αγορά υδρογονανθράκων. Από τη συνεργασία αυτή, η Άγκυρα θα βγει ωφελημένη στον τομέα τεχνογνωσίας καθώς θα της επιτραπεί μερική μεταφορά γνώσεων για τη χρήση πυρηνικού υλικού από τη Μόσχα. Εντούτοις, θα την καταστήσει να είναι συνεχώς εξαρτημένη από τη Μόσχα για θέματα λειτουργίας του πυρηνικού σταθμού.

Το γεγονός ότι οι Ρώσοι θα διατηρήσουν την ιδιοκτησία του πυρηνικού σταθμού μετά την κατασκευή του είναι ένας σημαντικός παράγοντας που αποδεικνύει την αυξανόμενη ασύμμετρη αλληλεξάρτηση Ρωσίας – Τουρκίας.

---

²²⁹Η Τουρκία προσπαθεί να ξεκινήσει ένα πρόγραμμα πυρηνικής ενέργειας από το 1960

²³⁰ Orkan Y., «Energy cooperation in the history of Turkish – Russia Relations» (July 17,2015) <http://www.naturalgasworld.com/energy-cooperation-in-the-history-of-turkish-russian-relations-24672> [Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου 2016]

²³¹Πηγή: <http://www.akkunpp.com/index.php?lang=en> [Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου 2016]

²³²Πηγή: <http://www.akkunpp.com/stakeholders> [Ανακτήθηκε 2 Νοεμβρίου 2016]

Για το λόγο αυτό η τουρκική κυβέρνηση για να διασφαλίσει την ενεργειακή της ασφάλεια σχεδιάζει να έχει τρία εργοστάσια πυρηνικής ενέργειας ως το 2023. Ενώ όλα αυτά συμβαίνουν σε μία εποχή όπου ορισμένες χώρες, επανεξετάζουν σενάρια πυρηνικής ενέργειας τους στον απόηχο της Φουκουσίμα, η τουρκική κυβέρνηση φαίνεται να είναι αποφασισμένη να υλοποιήσει τα σχέδια της.²³³

Συμπεραίνουμε ότι η οικονομική δυναμική που αναπτύχθηκε μεταξύ των δύο χωρών βασίζεται κατά κύριο λόγο στην ενεργειακή σχέση τους. Οι τριβές που εμφανίστηκαν ιδιαιτέρως από την Αραβική Άνοιξη και μετέπειτα και δοκιμάστηκαν εντόνως εξαιτίας της διαμετρικής αντίθεσης τους απέναντι στο θέμα της Συρίας, αποφεύχθηκαν να βγούνε στο προσκήνιο ως τη στιγμή της κατάρριψης του ρωσικού αεροσκάφους από την τουρκική πλευρά. Συνεπώς, οι δύο πλευρές έδιναν έμφαση στα κοινά οικονομικά τους σχέδια.

---

²³³Onis, Z. – Yilmaz, S., «Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region», *Third World Quarterly*, Vol 37, No 1, (November 2015): 86-87

Συμπεράσματα

Η αρχή της νέας χιλιετίας συνέπεσε με την εκλογή των Vladimir Putin και Recep Tayyip Erdoğan στην Ρωσία και στην Τουρκία αντιστοίχως. Η προσέγγιση των δύο χωρών συνέβαλλε στον μετασχηματισμό των Ρωσο-τουρκικών σχέσεων τόσο σε επίπεδο οικονομικής συνεργασίας όσο και στη μετεξέλιξη και αναδιαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των δύο χωρών. Συνοψίζοντας θα εστιάσουμε στο γεγονός ότι η Μόσχα είδε την Άγκυρα ως ένα χρήσιμο και απαραίτητο εταίρο ώστε να επιτύχει τη δυναμική επαναφορά της στη διεθνή σκηνή έπειτα από τη μεγαλύτερη γεωπολιτική καταστροφή του 20^{ου} αιώνα σύμφωνα με λεγόμενα του προέδρου Putin αναφορικά με τη διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης.

Τα σχέδια του ρώσου προέδρου βασίστηκαν στη συνεργασία με κράτη που άλλοτε θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως εχθροί της Ρωσίας. Δεν είναι τυχαίο ότι εκτός της ΕΕ η Ρωσία αναζήτησε νέες προοπτικές οικονομικής συνεργασίας με χώρες όπως η Κίνα, με την οποία τη δεκαετία του 1960 είχε εδαφικές διαφορές και έφθασε στα πρόθυρα του πολέμου αλλά και με την Τουρκία με την οποία τη χαραυγή του Ψυχρού Πολέμου διατύπωνε λεκτικώς απειλές απαιτώντας εδαφική προσάρτηση επαρχιών όπως το Καρς αλλά και αναπροσαρμογή της συνθήκης του Montreux. Η αποκατάσταση της αίγλης και του κύρους της Ρωσίας παγκοσμίως αποτέλεσαν πρωταρχικό στόχο του Putin, ο οποίος ενισχυμένος στο εσωτερικό μέτωπο έπειτα από το νικηφόρο πόλεμο στην Τσετσενία εκμεταλλεύτηκε πλήρως την παγκόσμια κατάσταση σε οικονομική και γεωπολιτική διάσταση.

Οι προοπτικές αύξησης των εσόδων της ρωσικής οικονομίας από τους ανεξάντλητους φυσικούς ορυκτούς πόρους που κρύβονται στην επικράτεια της σε συνδυασμό με τη συνεργασία με τις ΗΠΑ στο μέτωπο του πολέμου της τρομοκρατίας ανύψωσε το κύρος της χώρας και της έδωσε την ευκαιρία να συμμετέχει σε διεθνείς οργανισμούς όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), στον οποίο δεν συμμετείχε και εισχώρησε μόλις το 2012.

Την ίδια περίοδο η Τουρκία υπό την καθοδήγηση του Erdoğan κατόρθωσε να ξεφύγει από τη «δαμόκλειο σπάθη» του ΔΝΤ και εφαρμόζοντας ένα επιτυχές

πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων να δημιουργήσει ένα οικονομικό πεδίο προσέγγισης ξένων επενδύσεων από χώρες του Περσικού Κόλπου αλλά και την Ευρώπη. Μάλιστα δε εκτός του επιτυχούς φιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου θα προσπαθούσε να εφαρμόσει και μία φιλόδοξη εξωτερική πολιτική η οποία βασιζόταν στη θεωρία μηδενικών προβλημάτων με τις γειτονικές χώρες. Στόχος της Άγκυρας σε αυτή την περίπτωση είναι να καταστεί η χώρα ως το κέντρο του σουνιτικού ισλαμισμού ενώ επιθυμεί να επιδιώξει οικονομική συνεργασία με μουσουλμανικούς πληθυσμούς στα Βαλκάνια και στην Κεντρική Ασία ενστερνιζόμενη τη διάσταση του παντουρκισμού.

Η Άγκυρα είδε τη Μόσχα ως έναν χρήσιμο και απαραίτητο εταίρο και υπό αυτές τις συνθήκες Ρωσία και Τουρκία συνεργάστηκαν όχι μόνο στο εμπόριο αλλά και σε άλλους τομείς, όπως είναι οι επενδύσεις, ο τουρισμός και η ενέργεια. Οι τέσσερις αυτοί τομείς αποτελούν τον πυλώνα της οικονομικής συνεργασίας των δύο χωρών. Υπό την ηγεσία του Putin και του Erdoğan η σχέση των δύο χωρών είχε αποκτήσει μία νέα δυναμική, η οποία βασίστηκε πάνω σε μία ισχυρή οικονομική αλληλεξάρτηση. Ρωσία και Τουρκία κινούνται σε μία αιγιματική τροχιά στο διάστημα διακυβέρνησης των δύο ηγετών. Συνεπώς, διαπιστώνουμε ότι η οικονομική αλληλεξάρτηση είναι το «κλειδί» της Ρωσο-τουρκικής συνεργασίας.

Από το 2003 έως το 2010 οι σχέσεις μεταξύ Ρωσίας – Τουρκίας ήταν άριστες, ωστόσο μετά το 2011 μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι διμερείς σχέσεις επιδεινώθηκαν, υποδεικνύοντας τη στροφή σε μια πιο ανταγωνιστική ισορροπία. Παράγοντες ασφάλειας εξηγούν αυτήν την κατάσταση παρόλο που η Ρωσο-τουρκική οικονομική αλληλεξάρτηση παρέμεινε ισχυρή. Οι εξωτερικές αλλαγές όπως είναι η Αραβική Άνοιξη το 2011, οι συγκρούσεις στην περιοχή του Καυκάσου και της Μαύρης Θάλασσας οδήγησαν σε μία χειροτέρευση των σχέσεων Τουρκίας – Ρωσίας. Η κατάρριψη όμως του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους τον Νοέμβριο του 2015 αποτέλεσε την μεγαλύτερη κρίση των Ρωσο-τουρκικών σχέσεων μεταψυχροπολεμικά και είχε σοβαρές επιπτώσεις στις οικονομικές σχέσεις των δύο κρατών. Το γεγονός αυτό παρά την συνεχιζόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση υπονομεύει την ικανότητα της φιλελεύθερης πρότασης ότι το εμπόριο προωθεί τη συνεργασία.

Οι τεταμένες σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών οδήγησαν τον πρόεδρο της ρωσικής κυβέρνησης στην υπογραφή προεδρικού διατάγματος στο οποίο εμπεριέχονταν κυρώσεις έναντι της Τουρκίας. Οι ρωσικές κυρώσεις ήταν επιζήμιες για την τουρκική οικονομία ιδιαίτερα στους τομείς του εμπορίου, των κατασκευών και του τουρισμού. Πιο συγκεκριμένα στον τομέα του εμπορίου είχαμε απαγόρευση στις εισαγωγές ορισμένων ειδών εμπορευμάτων με προέλευση την Τουρκία. Αν αναλογιστούμε ότι οι τουρκικές εξαγωγές βασίζονται στην εξαγωγή τροφίμων, αγροτικών προϊόντων και προϊόντων κλωστοϋφαντουργίας προς τη Μόσχα τότε συνειδητοποιούμε ότι το πλήγμα που υπέστη σε αυτό τον τομέα η τουρκική οικονομία ήταν ισχυρό. Επίσης, στον τομέα των κατασκευών υπήρξε μία αναχαίτιση σε ότι αφορά τις μελλοντικές οικονομικές δραστηριότητες των τουρκικών επιχειρήσεων στην Ρωσία και απαγόρευση νέων εργαζόμενων τουρκικής εθνικότητας με προορισμό τη Μόσχα. Για τον τουρκικό τουρισμό το περιστατικό της 24^{ης} Νοεμβρίου σε συνδυασμό με τη μείωση του αριθμού των ευρωπαίων λόγω των τρομοκρατικών επιθέσεων του ISIS επέφερε την χειρότερη τουριστική περίοδο μετά το 2003 και τον πόλεμο στο Ιράκ. Συγκεκριμένα, το προεδρικό διάταγμα της ρωσικής κυβέρνησης προέβλεπε την απαγόρευση πτήσεων charter μεταξύ Μόσχας και Άγκυρας καθώς και την απαγόρευση των τούρκων πολιτών χωρίς visa με προορισμό την Ρωσία.

Η επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ Ρωσίας – Τουρκίας κράτησε μέχρι το καλοκαίρι του 2016. Ο Erdoğan σε μία προσπάθεια του να αποκαταστήσει τις σχέσεις του με την Ρωσία απέστειλε επιστολή ζητώντας συγγνώμη προς τον ρώσο πρόεδρο για την κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους. Μετά την επιστολή του τούρκου προέδρου, ακολούθησε μία συνάντηση του Putin με τον Erdoğan στην Αγία Πετρούπολη όπου και ανακοίνωσαν ότι οι κυρώσεις που είχαν επιβληθεί θα αρθούν, ωστόσο θα γίνει σταδιακά ξεκινώντας από τον τομέα του τουρισμού. Ο ρώσος πρόεδρος παρέμεινε επιφυλακτικός, τονίζοντας ότι η χορήγηση ελεύθερου καθεστώτος θα εξαρτηθεί από την εξέλιξη των σχέσεων των δύο χωρών ενώ ο τούρκος πρόεδρος έκανε λόγο για επαναφορά του κοινού στόχου των διμερών εμπορικών συναλλαγών ύψους 100 δις δολαρίων.

Ιστορικό βήμα για την εξομάλυνση των σχέσεων αποτελεί και η αναβίωση των σχεδίων του αγωγού φυσικού αερίου «Turkish Stream», ο οποίος είχε τεθεί σε αναστολή μετά την κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφους. Ο συγκεκριμένος αγωγός θα μεταφέρει ρωσικό φυσικό αέριο και θα καθιστά την Τουρκία παγκόσμια βάση ενέργειας. Επίσης, σημαντική είναι και η συμφωνία για την δημιουργία ενός κοινού Ρωσο-τουρκικού επενδυτικού ταμείου, η οποία αναμένεται να ολοκληρωθεί.

Οι σχέσεις μεταξύ των χωρών φαίνεται να αναθερμαίνονται σταδιακά καθώς Άγκυρα και Μόσχα θα επωφεληθούν τόσο οικονομικά όσο και πολιτικά από αυτή την επαναπροσέγγιση. Ωστόσο, η νέα σχέση που δημιουργείται από ότι φαίνεται δεν θα είναι ίση και για τα δύο μέρη αλλά μάλλον θα γέρνει υπέρ της ισχυρότερης και της ευρισκόμενης σε πλεονεκτικότερη θέση Ρωσίας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Baldwin, D., «Power Analysis and World Politics: New Trends versus old Trendences», World Politics XXXI (1979) p. 177 στο Κώνστας, Δ., Αρβανιτόπουλος, Κ., «Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και μεταβολή», Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1997)

Calvocoressi, P., «Η Διεθνής Πολιτική μετά το 1945», τόμος Α', (Αθήνα, Τουρκική, 2010): 12-653

Hill, F., «Το Αίνιγμα της Κασπίας: Αγωγοί και Δίκτυα Ενέργειας» στο Καιρίδης, Δ. και Martin, L., «Ο ρόλος και η θέση της Τουρκίας στον κόσμο: σύγχρονη πραγματικότητα και μελλοντικές προκλήσεις», (Αθήνα, Σιδέρης, Ι., 2006): 253-288

Jackson, R., Sorensen, G., «Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Συζήτηση», (Αθήνα, Gutenberg, 2006)

Krugman, P. R., Obstfeld M., «Διεθνής Οικονομική Θεωρία και Πολιτική, Νέα αναθεωρημένη έκδοση», (Αθήνα, Κριτική, 2011): 1027

Mearsheimer, J., «Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων», (Ποιότητα – W.W. Norton & Company, 2007)

Richards, D., «Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης 1789-2000», (Αθήνα, Δ. Ν. Παπαδήμα, 2010)

Tanrisever, O., F., «Τουρκία και Ρωσία στην Ευρασία» στο «Ο ρόλος και η Θέση της Τουρκίας στον κόσμο: Σύγχρονη πραγματικότητα και μελλοντικές προκλήσεις», (Αθήνα, Σιδέρης, 2006)

Βερέμης, Θ., «Η Τουρκία σήμερα: Πολιτεία, Κοινωνία, Οικονομική Εξωτερική Πολιτική, Θρησκεία», (Αθήνα, Παπαζήσης, 1995)

Καραγιάννης, Μ., «Η Ρωσία σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές Σχέσεις», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010)

Καραφωτάκης, Ε., «Η σύγχρονη τουρκική οικονομία: προβλήματα και προοπτικές» στο Ντόκος, Θ., «Η σύγχρονη Τουρκία: Πολιτικό σύστημα, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2002): 51

Κοντάκος, Π., «Ξένες Άμεσες Επενδύσεις στην Τουρκία: Θεωρητική και Εμπειρική Ανάλυση της Περιόδου 2001-2011 και Προοπτικές», (διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2012)
https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/15553/2/KontakosPanagiotis_PhD2012.pdf

Κουλουμπής, Θ., «Διεθνείς Σχέσεις: Ισχύς και Δικαιοσύνη», (Αθήνα, Παπαζήση, 2008)

Μελάς, Κ., «Ακτινογραφώντας την τουρκική οικονομία» στο Λυγερός, Σ., Μελάς, Κ., «Μετά τον Ερντογάν τι; », (Αθήνα, Πατάκης, 2013): 315-500

Προέδρου, Φ., «Η ρωσική ενεργειακή πολιτική στην Ευρώπη» στο Καραγιάννης, Μ., στο «Η Ρωσία Σήμερα: Πολιτική, Οικονομία και Εξωτερικές σχέσεις», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010): 115-147

Προέδρου, Φ., «Η προσέγγιση ΕΕ-Ρωσίας στον ενεργειακό τομέα υπό το πρίσμα της αλληλεξάρτησης», διδακτορική διατριβή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τμήμα Διεθνών Οικονομικών σχέσεων και ανάπτυξης, (Κομοτηνή 2009): 30
<http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/23713#page/1/mode/2up>

Σακκάς, Ι., «Η Ελλάδα, το Κυπριακό και ο Αραβικός κόσμος 1947-1974: Διπλωματία και στρατηγική στη Μεσόγειο την εποχή του Ψυχρού Πολέμου», (Αθήνα, Πατάκη, 2012)

Σταυριανός, Λ. Σ., «Τα Βαλκάνια μετά το 1453», (Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 2006)

Τριανταφύλλου, Δ. και Φωτίου, Ε., «Η Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στην εποχή του ΑΚΡ», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010)

Τσάλτας, Γ., Κλαδή – Ευσταθοπούλου, Μ., «Το διεθνές καθεστώς των θαλασσών και των ωκεανών: διεθνής πολιτική, διεθνές δίκαιο και διεθνής οργάνωση», (Αθήνα, Σιδέρης, 2003)

Τσιρπανλής, Ζ. Ν., «Η Ευρώπη και ο κόσμος 1814-1914: τα πολιτικά, διπλωματικά, κοινωνικά πλαίσια και οι διεθνείς σχέσεις», (Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1993)

Φωτίου, Ε., «Η τουρκική πρωτοβουλία για μια 'πλατφόρμα για τη σταθερότητα και τη συνεργασία στον Καύκασο' μια νέα ευκαιρία» στο Ντάλης, Σ., «Από τον Μπους στον Ομπάμα: Η διεθνής πολιτική σε έναν κόσμο που αλλάζει», (Αθήνα, Παπαζήσης, 2010): 399-413

Χρήστου, Θ., «Το κρίσιμο σημείο του πολέμου», στο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος: οι αιτίες, η φρίκη, ο μεσοπόλεμος», (Τεγόπουλος Α.Ε., Ε Ιστορικά): 75-90

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Aktas A., Cevirgen A., Toker B., «Assesing Holiday satisfaction», Vol. 15, No 1, (2009): 1-12

Akturk S., «Turkish-Russian Relations after the Cold War (1992-2002) », Turkish Studies, Vol. 7, No. 3, (September 2006): 337-364

Alpaslan, B., Markovic, B., Tabak, P. & Zildzovic, E., «Economic implications of Russia's sanctions against Turkey», European Bank for Reconstruction and

Development <http://www.ebrd.com/news/2015/economic-implications-of-russias-sanctions-against-turkey.html>

Aslud, A., «Russia's Economic Transformation under Putin», Eurasian Geography and Economics, Vol 47, No 6, (May, 2013): 397-420

Aydin Y., «The Russo-Turkish Relationship», School of European Studies The Hague University of Applied Sciences, (May 2012) <http://hh.surfsharekit.nl:8080/get/smpid:32933/DS1/>

Aydintasbas, A., «With Friends Like These: Turkey, Russia, and the end of an unlikely alliance», European Council of Foreign Relations, (June 2016) http://www.ecfr.eu/page/-/WITH_FRIENDS_LIKE_THESE_-_ECFR178.pdf

Babali, T., «Turkey, Present and Past: Turkey at the Energy Crossroads», Middle East Quarterly, (Spring 2009): 25-33

Bechev, D., «Russia and Turkey, What does their partnership mean for the EU?», European policy center, (Policy brief 13 February, 2015) http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_5304_russia_and_turkey.pdf

Bocutoglu, E., Celik E., «The effects of Russian Economic Crisis on Turkish Economy: A brief assessment», Journal of Qafqaz University, Volume III, Number I (2000): 123-132 http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1020_236.pdf

Bulut, R., Yalcin A., «Importance and Development of Turkish – Russian Tourism in terms of economic relations», International Refereed Academic Social Sciences Journal, (July- August-September 19, 2015):101-116

Djankov, S., «Russia's Economy under Putin: from crony capitalism to state capitalism», Paterson Institute for International Economics, Policy Brief, No 15-18 (September 2015) <https://piie.com/sites/default/files/publications/pb/pb15-18.pdf>

Ersen, E., «Turkey and Russia: An emerging ‘strategic axis’ in Eurasia ? » *Eur Orient*, No 35-36, (2011): 264-285

Gokirmak, M., «From foe to friends: Turkish – Russian Relations in the 21st Century», *International Journal of Social Inquiry*, Vol 5, No 1-2 (2012) <http://politikakademi.org/2012/10/turkish-russian-relations-in-the-21st-century/>

Gormus, S., «The Socio- Economic Determinant of Tourism Demand in Turkey: A panel data approach», *International Research Journal of Finance and Economics*, Issue 55 (2010): 89-99

Hanson, P., «The Russian Economic Recovery: do four years of growth tell us that the fundamentals have changed ? », *Europe Asia Studies*, Vol 5, No 3, (July, 2010): 365-382

Jarosiewicz, A., «Turkey economy: a story of success with an uncertain future», (OSW, 2013), <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2013-11-06/turkeys-economy-a-story-success-uncertain-future>

Karagiannopoulos, L., «Greece eyes lion’s share of diverted tourist», *Reuters*, December 9, 2015, <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-turkey-russia-greece-idUSKBN0TS1N220151209>

Kardaş, Ş., «Turkey–Russia energy relations: The limits of forcing cooperation through economic cooperation», *International Journal*, (Winter, 2011-2012): 81-100 http://www.academia.edu/2324990/Turkey-Russia_energy_relations

Keohane, R. O. and Nye, J. S., «Power and interdependence», Fourth Edition, (2012, 2001, 1997, Longman Classics in Political Science)

King, C., «The Black Sea: a history», (Oxford University Press, 2004)

Kiniklioglu, S. & Morkva, V., «Southeast European and Black Sea Studies», Routledge, Vol. 7, No. 4, (December 2007)
<http://www.glaronia.com/js/doc/12895300124578501.pdf>

Kocakli, D., K., «Commercial relations between Turkey and the Russian Federation», Attorneys at Law (June 2014)
<http://www.mondaq.com/turkey/x/321956/international+trade+investment/Commercial+Relations+Between+Turkey+And+The+Russian+Federation>

Makeeva, A. & Chaplygina, A., «Russia Trade Policy», Eco-Accord: Center for Environment and Sustainable Development, (December 2008, Moscow)
http://trade.ecoaccord.org/2008/trade_policy_engl.pdf

Mutanga, S. & Simelane, T., «Regional dimension of foreign direct investment in Russia», paper 3<https://www.economic-policy-forum.org/wp-content/uploads/2016/02/Regional-Dimensions-of-FDI-in-Russia.pdf>

Nachmani, A., «Turkey facing a new millennium: Coping with intertwined conflicts», (Manchester University Press, 2003): 55-86

Öniş, Z., «The triumph of conservative globalism The political economy of the AKP Era», (Turkish Studies, 2013)
http://home.ku.edu.tr/~zonis/pdf/Triumph_of_Conservative_Globalism.pdf

Onis, Z. – Yilmaz, S., «Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region», Vol 37, No 1, (Third World Quarterly, November 2015): 71-95
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01436597.2015.1086638>

Orkan, Y., «Energy cooperation in the history of Turkish–Russia Relations», (July 17, 2015)<http://www.naturalgasworld.com/energy-cooperation-in-the-history-of-turkish-russian-relations-24672>

Ozbay, F., «The relation between Turkey-Russia in the 2000s», Autumn 2011, Vol XVI, No 3, (Autumn 2011): 69-92 <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/FatihOzbay.pdf>

Ozdal, H. & Ozertem, H. & Has, K. & Demirtepe, M., T., «Turkey-Russia Relations in the Post-Cold War Era: Current Dynamics, Future Prospects», International Strategic Research Organization (USAK), No. 13-06, (July 2013):http://www.academia.edu/29170629/TurkishRussian_Relations_in_The_PostCold_War_Period_Current_Dynamics_Future_Prospects

Robert, J. and Sorensen, G., «Introduction to International Relations», (New York: Oxford University Press, 1999)

Sezer, D. B., «The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition with Economic Partnership», Turkish Studies, Vol. 1, No. 1, (Spring 2002) http://media.library.ku.edu.tr/reserve/resfall07_08/econ481intl410ZOnis/Turkish%20Russian%20Relations.pdf

Ulutas, U., «Turkish foreign policy in 2009: A year pro – activity», Insight Turkey, Vol 12, No 1, (2010):1-12

Weitz, R., «Russian-Turkish Relation: Steadfast and Changing», Mediterranean Quarterly, Vol. 21, No. 3, (Summer 2010) http://www.academia.edu/7485026/RussianTurkish_Relations_Steadfast_and_Changing

Weitz, R., «Russia – Turkey Energy Ties: Cooperation with conflict», Diplomaatia, No 109, Wider security (September 2012) <http://www.diplomaatia.ee/en/article/russia-turkey-energy-ties-cooperation-with-conflict/>

Ηλεκτρονικές πηγές

http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-russian-federation.en.mfa

<http://kremlin.ru/events/president/news/50805>

https://gr.rbth.com/politics/2015/12/02/kyroseis-rosias-kata-toyrkias-poso-tha-epireasoyn-tis-dyo-oikonomies_546645

<https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2016-02-24/why-russia-and-turkey-fight>

<http://sam.gov.tr/an-analysis-of-turkish-russian-relations/>

<http://www.naturalgasworld.com/energy-cooperation-in-the-history-of-turkish-russian-relations-24672>

<http://www.naomiklein.org/shock-doctrine>

<https://www.economic-policy-forum.org/wp-content/uploads/2016/02/Regional-Dimensions-of-FDI-in-Russia.pdf>

<http://eng.tpp-inform.ru/vedomosti/rf-cci-system/913/>

<https://www.sberbank.at/press-releases/sberbank-announces-agreement-acquire-9985-denizbank>

<http://www.hurriyetdailynews.com/why-did-the-russian-pay-3-billion-euros-to-denizbank-.aspx?pageID=238&nID=25204&NewsCatID=402>

<http://realestatenewsturkey.com/russians-continue-to-buy-property-in-turkey/>

<http://www.stg.ru/en/company/company-profile.html>

<http://technostroyexport.wood-me.com/>

<http://www.ykb.ru/en/about/history.php>

<http://www.gbm.ru/en/about/>

<http://www.ziraat.com.tr/en/OurBank/AboutUs/Pages/HistoryOfOurBank.aspx>

<http://www.hurriyetdailynews.com/fibas-credit-europe-bank-to-exit-russia.aspx?pageID=238&nID=95004&NewsCatID=345>

<http://www.toplukonutum.com/firmas/koray-holding>

<http://www.gama.com.tr/tr/gama-endustri/kurumsal/130>

<http://www.enka.com/tr/>

<http://www.ronesans.com/http://eng.tpp-inform.ru/vedomosti/rf-cci-system/913/>

<http://www.power-m.ru/en/press-center/news/power-machines-completed-manufacturing-of-hydrogenerators-for-the-kygy-hpp-turkey/>

<http://eng.tpp-inform.ru/vedomosti/rf-cci-system/913/>

<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?locations=RU>

<http://www.kultur.gov.tr/EN,153017/tourism-statistics.html>

<https://www.rt.com/politics/russia-turkey-visa-regime/>

http://www.turkstat.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2397

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

http://www.bbc.co.uk/history/people/mikhail_gorbachev

<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/active/blue-stream/>

<http://www.naturalgasworld.com/energy-cooperation-in-the-history-of-turkish-russian-relations-24672>

http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC.html

<http://en.turangtransit.com.tr/project-overview>

<http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>

<http://www.edison.it/en/itgi-pipeline>

<http://www.globalresearch.ca/russia-and-turkeys-south-stream-gas-deal-can-save-europe-and-the-world/5421742>

http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/SCP.html

<https://www.ft.com/content/da3ceeae-1c29-11e6-b286-cddde55ca122>

<http://www.tanap.com/tanap-project/why-tanap/>

<http://www.akkunpp.com/index.php?lang=en>

<http://www.akkunpp.com/stakeholders>

<https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Carlowitz>

<https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Hunkar-Iskelesi>

<https://www.britannica.com/topic/Russo-Turkish-wars>

http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/lenin_vladimir.shtml

http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/ataturk_kemal.shtml

<http://www.ebrd.com/news/2015/economic-implications-of-russias-sanctions-against-turkey.html>

https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/080829_ruseura_sumdmtrievaslund.pdf

<https://www.csis.org/programs/russia-and-eurasia-program/russia-and-eurasia-past-projects/economic-change-russia>

<http://www.bbc.com/news/business-19346706>

<http://www.nytimes.com/interactive/2016/04/12/world/europe/russian-economy-tumbling.html>

<http://www.bbc.com/news/world-europe-36689801>

<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/24/russia-shrugs-threat-expulsion-g8>

<http://www.mfa.gov.tr/g-20-en.en.mfa>

Παραρτήματα

Χάρτης 1: Ρωσία

Πηγή:

<http://www.xn--mxam3ajdp.eu/%CF%87%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%B1%CF%82/>

Χάρτης 2: Τουρκία

Πηγή:<http://www.xnmxam3ajdp.eu/%CF%87%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82/>

Πίνακας 6: ΑΕΠ Ρωσίας - Τουρκίας

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (σε τρέχουσες τιμές US\$)		
Έτος	Ρωσία	Τουρκία
1989	506.500.154.001	107.143.348.667
1990	516.814.258.696	150.676.291.094
1991	517.962.962.963	150.027.833.333
1992	460.290.556.901	158.459.130.435
1993	435.083.713.851	180.169.736.364
1994	395.077.301.248	130.690.172.297
1995	395.531.066.563	169.485.941.048
1996	391.719.993.757	181.475.555.283
1997	404.926.534.140	189.834.649.111
1998	270.953.116.950	269.287.100.882
1999	195.905.767.669	249.751.469.675
2000	259.708.496.267	266.567.532.790
2001	306.602.673.980	196.005.289.736
2002	345.110.438.692	232.534.560.443
2003	430.347.770.732	303.005.303.085
2004	591.016.690.743	392.166.275.623
2005	764.017.107.992	482.979.839.089
2006	989.930.542.279	530.900.094.645
2007	1.299.705.764.824	647.155.131.629
2008	1.660.846.387.625	730.337.495.198
2009	1.222.644.282.202	614.553.921.935
2010	1.524.917.468.442	731.168.051.637
2011	2.031.771.419.409	774.754.155.821
2012	2.170.145.829.224	788.863.301.225
2013	2.230.628.062.254	823.242.587.457
2014	2.030.972.571.014	798.797.266.164
2015	1.326.015.096.948	718.221.078.309

Πηγή: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?locations=R>

U

Πίνακας 11: Τιμές Πετρελαίου

Έτος	Εξαγωγές Πετρελαίου σε usd million	Όγκος σε εκατομμυρια τονους / volume, mln.	Average price in U.S. dollars per barrel
1992	10.232	N/A	18,44
1993	10.268	N/A	16,33
1994	10.476	N/A	15,53
1995	13.323	N/A	16,86
1996	15.906	N/A	20,29
1997	14.808	N/A	18,86
1998	1.255	N/A	12,28
1999	14.158	N/A	17,44
2000	25.272	144,4	27,6
2001	24.990	164,5	23,12
2002	29.113	189,5	24,36
2003	39.679	228	28,1
2004	59.045	260,3	36,05
2005	83.438	252,5	50,59
2006	102.283	248,4	61
2007	121.503	258,6	69,04
2008	161.147	243,1	94,1
2009	100.593	247,5	60,86
2010	135.799	250,7	77,38
2011	181.812	244,5	107,46
2012	180.930	240	109,45
2013	173.670	236,6	105,87
2014	153.888	223,4	96,29

Πηγή: http://www.cbr.ru/eng/statistics/print.aspx?file=credit_statistics/crude_oil_e.htm&pid=svs&sid=vt1